

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

JUSTĖ POVILAITIENĖ

Studijų programos Literatūrologija II kurso studentė

**Tapatybės konstravimas migracijos aplinkoje: šiuolaikinis lietuvių ir britų
moterų romanas**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė
doc. dr. Irena Baliulė

Šiauliai 2015

TURINYS

I. ĮVADAS.....	3
II. ŠIUOLAIKINIS MOTERŲ ROMANAS POPULIARIOSIOS KULTŪROS IR LITERATŪROS KONTEKSTE: SITUACIJA, YPATYBĖS IR TENDENCIJOS.....	8
III. SOCIALINIO KONSTRUKCIONIZMO TEORIJA: TAPATYBĖ IR KASDIENĖ SOCIALINĖ TIKROVĖ	14
3.1. Tapatybė kaip konstruktas: Manuelio Castellso konstrukcionistinė tapatumo samprata	15
3.2. Kasdienio gyvenimo tikrovė: Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno fenomenologinė socialinio konstrukcionizmo teorija.....	17
IV. MIGRANTŲ TAPATYBIŲ IR KASDIENIO GYVENIMO VAIZDAVIMAS LIETUVIŲ IR BRITŲ MOTERŲ ROMANE	21
4.1. Emigranto kasdienybės tikrovės problema ir pasipriešinimo tapatumo konstravimas: Vaivos Rykštaitės romanas <i>Kostiumų drama</i> ir Aleksandros Fominos romanas <i>Mes vakar buvom saloje</i>	21
4.2. Projekcinio tapatumo konstravimas kasdieniame imigranto gyvenime: Monicos Ali romanas <i>Plytų gatvė</i>	34
4.3. Bevietišumas ir pažeista institucinė tvarka emigrantų bei imigrantų kasdienybėje: Dalios Jazukevičiūtės romanas <i>Dviejų mėnulių baras</i> ir Charlotte'ės Mendelson romanas <i>Beveik anglė</i>	39
V. IŠVADOS.....	51
VI. SANTRAUKA	54
VII. SUMMARY	56
VIII. LITERATŪRA	58
IX. METRIKA.....	62
X. BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION	62

I. ĮVADAS

Temos naujumas ir aktualumas. Šio magistro darbo tema yra tapatybės¹ konstravimas migracijos² aplinkoje. Analizei pasirinkti iki šiol tarpusavyje nelyginti šiuolaikiniai lietuvių ir britų moterų romanai: Monicos Ali *Plytų gatvė* (2005), Dalios Jazukevičiūtės *Dviejų mėnulių baras* (2008), Aleksandros Fominos *Mes vakar buvom saloje* (2011), Vaivos Rykštaitės *Kostiumų drama* (2013) ir Charlotte'ės Mendelson *Beveik anglė (Almost English, 2013)*. Romanas *Plytų gatvė* originalo kalba pasirodė 2003-iaisiais ir susilaukė didelio pasisekimo: pelnė penkias prestižines literatūros premijas, viena jų – Jungtinės Karalystės Bookerio (The Man Booker Prize) literatūrinis apdovanojimas. Kūrinyje vaizduojamos bangladešiečių tapatybės transformacijos, kurias skatina globalizacijos procesai. Taip pat čia, per kasdienio gyvenimo aprašymus kuriamas imigrantų gyvenimas Londone. Romanas *Dviejų mėnulių baras* Jūratės Baranovos įvardijamas kaip „socialinis romanas“³. Jame realistiškai vaizduojamas emigrantų gyvenimas. Kaip pastebi Vilis Normanas, Jazukevičiūtės romano herojai yra varžomi „per ankštos gyvenimo tikrovės“, todėl bando „iš nieko susikurti egzistenciją“⁴. Romanas *Mes vakar buvom saloje* 2011 metais rašytojai pelnė literatūrinę Kazio Barėno premiją. Kūrinyje vaizduojamas jaunimo iš Rytų Europos kasdienis gyvenimas Londone, atskleidžiamas emigrantų iš Lietuvos tapatumo problematiškumas. Romanas *Kostiumų drama* apibūdinamas kaip „išėjimo romanas“, nes kūrinyje „išeinama – į kitokią erdvę, kitokį pasaulį [...]“⁵. Taip pat šioje knygoje autorė tartum filmuoja ir fiksuoja emigrantų gyvenimo epizodus. Romanas *Beveik anglė* nėra išverstas į lietuvių kalbą, tačiau yra populiarius Jungtinėje Karalystėje: pelnė Bookerio (2013) ir „Baileys“ moterų literatūros (Baileys Women's Prize for Fiction, 2014) premijas. Knygoje vaizduojamas antrosios kartos emigrantės gyvenimas, tapatybės konstravimas ir bevietiškumo jausmo išgyvendinimas.

¹ Šiame darbe tokios sąvokos kaip *tapatumas*, *tapatybė* ir *identitetas* naudojamos sinonimiškai. *Tapatumas* apibrėžiamas kaip prasmės ir patirties šaltinis (žr. Manuel Castells, *The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture*, t. 2, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1999, p. 6).

² Šiame darbe *migracija* suprantama kaip globalus socialinis ir kultūrinis procesas, vykstantis viduje ar tarp geografinių ir socialinių erdvių bei apimantis tris erdvės ir laiko dimensijas: (1) mobilizacija ir bet koks ryšių nutraukimas su gimtuoju kraštu ir savo kilme; (2) įvairūs judėjimai (persikėlimai) iš gyvenamos vietos svetur ir atvirkščiai; (3) ilgalaikės imigracijos atveju, integracija / asimiliacija svetimame krašte, kuri kartais apima kelias kartas (žr. *The Encyclopedia of Migration and Minorities in Europe: from the 17th Century to the Present*, edited by Klaus J. Bade, Pieter C. Emmer, Leo Lucassen, Jochen Oltmer, Corrie van Eijl, et al., Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. xix [versta mano – JP]). Kaip yra įprasta, įvairioje mokslinėje literatūroje apie migraciją, taip ir šiame darbe *migracija* yra skirstoma į *emigraciją* (laikiną išvykimą į kitą šalį ar regioną, ketinant užsidirbti pinigų, patirti nuotykių ir pan.) ir *imigraciją* (atvykimą į šalį, ketinant apsigyventi naujoje gyvenamojoje vietoje), o migruojantys žmonės vadinami *emigrantais* ir *imigrantais* arba apibendrintai *migrantais*.

³ Jūratė Baranova, „Stiprios moters kontūrai „neliteratūrinėje literatūroje““, *Literatūra ir menas*, Nr. 3201, 2008 08 01, prieiga internetu: http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3201&kas=straipsnis&st_id=13276 [žiūrėta 2015 03 02].

⁴ Vilis Normanas, „D. Jazukevičiūtė. „Dviejų mėnulių baras““, *Lrytas.lt biblioteka*, 2008 09 10, prieiga internetu: <http://www.lrytas.lt/-12209824881220677155-lrytas-lt-biblioteka-26-d-jazukevi%C4%8Di%C5%ABt%C4%97-dviej%C5%B3-m%C4%97nuli%C5%B3-baras.htm> [žiūrėta 2015 02 25].

⁵ Prudencija Po, „Kostiumų kančia ir žmonių kankinystė“, *Literatūra ir menas*, Nr. 3432, 2013 06 21, p. 25, prieiga internetu: <http://literaturairmenas.lt/2013-06-21-nr-3432/911-25-puslapis/1427-prudencija-po-kostium-kancia-ir-zmoni-kankinyste> [žiūrėta 2015 01 29].

Magistro darbui pasirinkti moterų kūrėjų romanai yra panašaus meninio lygio ir vaizduotės grožinės literatūros kūriniai. Juos sieja bendra tematika, juose universaliai, per moterų perspektyvą atsiskleidžia analogiškos migrantų tapatybės konstravimo situacijos. Šių rašytojų kūrinuose svarbi moters tapatybės problema, o jos tyrimas yra tapęs feministinės kritikos objektu. Kaip teigia Eglė Kačkutė, būtent „specifinė moterų situacija visuomenėje, intelektualiniame diskurse bei mąstymo kultūroje galėjo lemti ypatingą jų atidumą tapatumo problemoms“⁶, ypač aktualizuojamoms šiuolaikinėje populiariojoje kultūroje ir literatūroje.

Pasak Manuelio Castellso, postmodernus požiūris į tapatybę įgalina traktuoti ją kaip konstrukta. Individai patys sąmoningai gali kurti tapatumus, atsižvelgdami į socialines ir kultūrinės aplinkybes. Tapatybės klausimas yra aktualus ne tik feministinei kritikai, jis yra tapęs ir kitų mokslo sričių tyrimo objektu. Lietuvoje tapatybę įvairiais aspektais yra tyrinėję sociologijos, kultūros studijų ir antropologijos mokslo sričių atstovai: Vytis Čiubrinskas, Artūras Tereškinas, Jolanta Kuznecovienė, Ieva Kripienė, Neringa Liubiniene ir kt. Ši tema aktuali ir literatūrologams, apie tai yra rašiusios Eglė Kačkutė (daktaro disertacija „Moterų tapatumai šiuolaikinėje britų ir prancūzų moterų literatūroje“ (2011) ir monografija *Svetimos ir savos* (2012)), Laura Laurušaitė (daktaro disertacija „Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis“ (2011) ir monografija *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: lietuvių ir latvių pokario išėvijos romanai* (2015)) ir kt. Taip pat paminėtini kitų šalių mokslininkai: Peteris L. Bergeris ir Thomasas Luckmannas *Socialinis tikrovės konstravimas* (1969), Anthony'is Giddensas *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age* (1991), Stuartas Hallas ir Paulas du Gay'us *Questions of Cultural Identity* (1996), Manuelis Castellsas *The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture* (1997) ir kt.

Skirtingų tapatybių (asmeninės, tautinės, etninės, kultūrinės ir t. t.) analizės aktualumą skatina multikultūrinė aplinka. Šiame magistro darbe akcentuojama konkreti migracijos aplinka – Londonas. Jungtinė Karalystė – viena didžiausių valstybių, pasižyminčių gyventojų tautine įvairove. Sociologijos mokslų daktarė Neringa Liubiniene savo disertacijoje tema „Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas“ (2009) tyrė antropologinę vietos sampratos raidą, transnacionalizmo ir transmigracijos paradigmos įnašą šiandieninės tarptautinės migracijos procesų analizei bei individo ryšius su vieta / erdvėmis atspindinčias koncepcijas. Taip pat mokslininkė identifikavo pirmosios kartos migrantų „išsivietinimo / išsivietinimo“ bruožus ir konstruojamas sociokultūrinės vietas / erdves – „savą erdvę“.

Tapatybės klausimo analizė dažniausiai susijusi su migracijos procesais, kurie nulemia tapatybių kaitą ir jų konstravimo priežastis bei pasekmes. Mokslinių straipsnių rinkinyje *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose* (2011) užsienio ir lietuvių

⁶ Eglė Kačkutė, „Ar tebeaktualus ir ar tebemoteriškas „moterų rašymas“, *Literatūra*, Nr. 47 (4), 2005, p. 85, prieiga internetu: http://www.literatura.flf.vu.lt/wp-content/uploads/2011/11/Lit_47_4_79-92.pdf [žiūrėta 2014 10 28].

mokslininkai tarpdisciplininiais tyrimais nagrinėja identiteto ir migracijos sąveiką globalizacijos akivaizdoje. Kolektyvinėje monografijoje *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje* (2012) į tautinio identiteto emigracijoje problemą istorikai, sociologai ir literatūrologai žvelgia skirtingais metodais. Monografijoje *Lietuviškumo ribos: tautinių vertybių kaita XX amžiaus pabaigos – XXI amžiaus pradžios lietuvių (e)migrantų autorių literatūroje* (2013) lietuvių literatūrologai (Vanda Juknaitė, Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė, Vytautas Martinkus ir kt.) tiria emigrantų tautinį sąmoningumą, (hibridinių) tapatybių konstravimą. Šiam darbui aktuali Ievos Kripienės daktaro disertacija tema „Identitetų konstravimas transnacionalinėje migracijoje: šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose“ (2012). Autorė teoriškai pagrindžia ir analizuoja migracijos bei identitetų tyrimo paradigmas, taikydama antropologinę metodologinę prieigą. Tyrėja prieina prie išvados, jog „migrantų transnacionalinėje migracijoje konstruojamas identitetas yra paslankus, [...] gebantis adaptuotis skirtingomis formomis ir tikslais procesualus darinys, reprezentuojantis migrantų savęs priskyrimą ar nepriskyrimą prie tam tikros grupės, lyginimąsi, kategorizavimą, stereotipinimą, kuriamų ir perkuriamų santykių su vietomis, žmonėmis, praeitimi įvairovę“⁷.

Literatūrinių tyrimų, siūlančių šiuolaikinę lietuvių literatūrą perskaityti iš postmodernių teorijų⁸ perspektyvų, yra nedaug. Todėl šiame magistro darbe atrodo aktualu interdisciplininės komparatyvistikos teorija / metodu iširti šiuolaikiniuose lietuvių ir britų moterų romanuose vaizduojamą tapatybės konstravimą. Literatūros analizei taikoma viena iš daugelio užsienyje populiarių šiuolaikinių teorijų – socialinis konstrukcionizmas. Darbo naujumas pasižymi tuo, kad pasirinktų grožinės literatūros kūrinių analizei ir interpretacijai taikoma Manuelio Castellso tapatybės konstravimo samprata, Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno fenomenologinė žinojimo sociologijos teorija. Šiame darbe remiamasi sociologine analize, todėl estetinė kūrinių vertė nėra svarstoma ir tiriama. Kaip pastebi Jolita Lukšytė, populiariajai literatūrai priklausantys romanai negali būti analizuojami „kanoninės literatūros analizės būdais, [...] turi būti aptariamoms literatūrinės fikcijos ir tikrojo gyvenimo sankirtos kūrinyje, aptiriamas gyvenimo realybės pateikimo adekvatumas [...]“⁹. Darbe dėmesys kreipiamas į moterų romanų atliekamas kitas (ne estetinę) funkcijas – socialinę ir kultūrinę.

⁷ Ieva Kripienė, *Identitetų konstravimas transnacionalinėje migracijoje: šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose*: Daktaro disertacija, Kaunas: VDU, 2012, p. 52, prieiga internetu: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20121107_085651-58257/DS.005.0.02.ETD [žiūrėta 2015 01 14].

⁸ Kaip postmodernios teorijos pritaikymo romano žanro analizei pavyzdį būtų galima laikyti Lauros Laurušaitės disertaciją tema „Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis“ (2011).

⁹ Jolita Lukšytė, „Lyčių stereotipų sklaida nekanoniškuose tekstuose“, *Kanonai lietuvių kultūroje*: Straipsnių rinkinys, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p. 151.

Tyrimo objektas. Migrantų meninio tapatybės konstravimo atskleidimas socialiniu ir kultūriniu aspektu šiuolaikinių moterų rašytojų – lietuvių Dalios Jazukevičiūtės, Aleksandros Fominos, Vaivos Rykštaitės ir britių Charlotte'ės Mendelson, Monicos Ali – romanuose.

Tyrimo tikslas. Šiame darbe siekiama, remiantis interdisciplininės komparatyvistikos teorija / metodu, analizuoti lietuvių ir britų moterų romanuose vaizduojamus migrantų tapatybės ir jų aplinkos konstravimo procesus.

Tyrimo problema formuojama šiais klausimais:

1. Kaip skirtingų kultūrų¹⁰ atstovai konstruoja tapatybes?
2. Kaip migracija, aplinkos ir kultūros pakitimas (pa)veikia migrantų tapatybių konstravimą(si)?

Tyrimo uždaviniai. Tikslui pasiekti išsikelti šie uždaviniai:

1. Aptarti šiuolaikinę lietuvių ir britų moterų literatūros situaciją, ypatybes ir tendencijas populiariosios kultūros ir literatūros kontekste.
2. Romanus analizuoti, remiantis moksline literatūra apie globalizaciją, migraciją, tapatybės ir socialinį aplinkos konstravimą.
3. Atskleisti romanuose vaizduojamą tapatybės ir socialinio tikrovės konstravimą, remiantis Manuelio Castellso, Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno konstrukcionizmo teorijomis.
4. Palyginti ir reflektuoti kuriamų tapatybių konstravimo vaizdavimą skirtingų kultūrų moterų romane.

Tyrimo hipotezė. Darbe iškeliamą hipotezė, jog analizuojamuose romanuose vaizduojama tapatybė yra kaip individualus ir socialinis konstruktas, kuris „formuojasi kaip ribos reiškinys, refleksyvi socialinių santykių savivoka“¹¹.

Tyrimo metodologija. Darbe taikoma Steveno Tötösy de Zepetneko interdisciplininė komparatyvistikos teorija / metodas. Pasak autoriaus, „literatūros studijose komparatyvistinės literatūros disciplina kaip visuma yra dvejetainis metodas“¹², todėl šiame darbe jis reiškia „žinojimą daugiau nei vienos nacionalinės kalbos ir literatūros, ir / arba žinojimą bei taikymą kitų disciplinų literatūros studijoms“¹³. Taigi literatūra (ir kultūra) turi būti lyginama ir analizuojama remiantis sisteminiu ir empiriniu požiūriu. Ši komparatyvistinė prieiga padės analizuoti romanus integruojant

¹⁰ Šiame darbe *kultūra* suprantama kaip gyvenimo tvarka, pagal kurią žmonės kuria prasmę įvairioms simbolinio reprezentavimo praktikoms, t. y. būdams, kuriais bendraujantys žmonės ir pavieniui, ir kolektyviai savo gyvenimus daro prasmingus (žr. John Tomlinson, *Globalizacija ir kultūra*, iš anglų k. vertė Aukšė Mardosaitė, Vilnius: ALK / Mintis, 2002).

¹¹ Algimantas Valantiejus, „Prietarų sociologija. Iracionalūs racionalaus aiškinimo klystkeliai“, *Kultūros barai*, Nr. 8–9, 2002, p. 9.

¹² Steven Tötösy de Zepetnek, *Comparative Literature: Theory, Method, Application*, Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1998, p. 13 [versta mano – JP], prieiga internetu: <http://encls.net/files/totosy.pdf/> [žiūrėta 2014 11 15].

¹³ *Ibid.*

sociologiją kaip artimą literatūrai discipliną. Šiame darbe *sociologija* suprantama kaip „mokslas apie žmogaus, žmonių grupių, visuomenės socialinį gyvenimą, t. y. socialinę realybę: mus supančios žmonių grupės, organizacijos, institucijos, vyraujantys elgesio bei etikos standartai“¹⁴, o *literatūra* – kaip neatskiriama socialinės realybės dalis. Todėl jai tirti taikomas socialinei erdvei sukurtas teorinis modelis, kuriame individo socialinė būtis yra determinuojama sąmonės.

Šiuolaikiniu sociologiniu požiūriu, tapatumai yra sukonstruoti, todėl darbe Manuelio Castellso konstrukcionistinė tapatumo samprata derinama su Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno fenomenologine žinojimo sociologijos teorija. Ji tiesiogiai susijusi su socialiniu konstrukcionizmu. Šioje teorijoje teigiama, kad „tam tikros srities žinios yra mūsų socialinės praktikos ir institucijų arba sąveikos ir sąlygų aptarimo tarp atitinkamų socialinių grupių produktas“¹⁵. Pastaroji teorija kasdienį gyvenimą analizuoja kaip tikrovę, kurioje socialinių veikėjų tapatumai yra prasmės konstravimas pagal tam tikrą socialinį ir kultūrinį požymį / požymius. Šie sociologijos metodai darbe derinami su literatūrine teksto analize ir interpretacija, iš dalies su feministinėmis literatūros kritikos nuostatomis.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, teorinė ir tiriamoji dalys, išvados, literatūros sąrašas, santrauka ir metrika lietuvių bei anglų kalbomis. *Pirmojoje teorinėje darbo dalyje* pristatoma moterų romano situacija, ypatybės, tendencijos populiariosios kultūros ir literatūros kontekste. *Antrojoje teorinėje darbo dalyje* nagrinėjamos teorinėje ir metodinėje literatūroje pateikiamos teorinės nuostatos apie socialinį konstrukcionizmą. Taip pat šiose darbo dalyse apibrėžiamos sąvokos, nurodomas jų vartojimas ir kiti pagrindiniai terminai. *Tiriamojame darbo dalyje* pateikiama Vaivos Rykštaitės, Aleksandros Fominos, Dalios Jazukevičiūtės, Monicos Ali ir Charlotte'ės Mendelson kūrinų analizė. Šioje dalyje analizuojamas ir interpretuojamas meninis tapatybės konstravimas kasdieniame migrantų gyvenime. Darbo tyrimo rezultatai apibendrinami *Išvadose*.

¹⁴ Juozas Leonavičius, *Sociologijos žodynas*, Vilnius: Academia, 1993, p. 232.

¹⁵ Philip Gasper, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, R. Audi (Ed.), 2nd ed., Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 855 [versta mano – JP].

II. ŠIUOLAIKINIS MOTERŲ ROMANAS POPULIARIOSIOS KULTŪROS IR LITERATŪROS KONTEKSTE: SITUACIJA, YPATYBĖS IR TENDENCIJOS

Kultūros studijos Vakarų šalyse išpopuliarėjo XX a., ypač antroje jo pusėje. Aštuntajame dešimtmetyje šie tyrinėjimai plėtojosi drauge su feminizmo studijomis. Taip buvo siekta skatinti naujas mąstymo tendencijas, kurti interdisciplinines studijas ir panašiai. Tačiau, pasak Ann'ės Gray, šių disciplinų sąveiką lydėjo ginčai, kadangi, be politiško sampratos išplėtimo, galios koncepcijos ir reprezentacijos, vartojimo svarbos kultūros procesų supratimui aktualizavimo, intymių santykių (privatų ir šeimos sferų) analizės, poreikio konceptualizuoti malonumą ir geismą, feministės siekė akcentuoti lytiškumo svarbą subjektyvumui ir tapatumui¹⁶. Nors kultūros tyrimais iki šiol aktyviai užsiima įvairių mokslo sričių atstovai (pradedant lingvistais ir baigiant psichiatrais), dabartinės feminizmo studijas ištiko savotiškas sąstingis. Tam įtakos turėjo XX a. pab. – XXI a. pradž. prasidėję įvairūs globalizacijos procesai, sąlygoję moterų emancipaciją ir kultūrinę moteriškosios¹⁷ tapatybės raišką bei sklaidą. Akivaizdu, kad šie pokyčiai suteikė moterims galimybę laisvai reikštis populiariojoje kultūroje, ypač literatūroje.

Kultūros kritikai populiariąją kultūrą apibrėžia kaip „kovos lauką“, kuriame vyksta įvairios nesibaigiančios diskusijos ir debatai, ypač kalbant apie moterų kūrybą. Daugelis šios kultūros formų reprezentuoja postmodernizmą ir nėra perėjusios visų pripažįstamos moderniosios kultūros fazės¹⁸. Mokslininkė Ann'ė Brooks, perciuodama literatūros tyrinėtojo Andreas Huysseno pastebėjimus, teigia, „populiarusis menas gali būti vertinamas kaip postmodernistinės kultūros forma, kuria bandoma įveikti tradicinius aukštosios ir masinės kultūros skirtumus“¹⁹. Juk populiariajame mene plačiąja prasme ir buvo suformuluota *postmodernizmo* sąvoka, kuria naudojamosi kovoje prieš nesilpnėjantį modernizmo²⁰ priešiška²¹. Populiosios kultūros formos yra ypač reikšmingos kalbant apie tapatybę, seksualumą, tautiškumą ir kitus panašius aspektus. Šiuo požiūriu į tokias

¹⁶ Žr. Ann Gray, „Learning from Experience: Cultural Studies and Feminism“, in: *Cultural Methodologies*, ed. J. McGuigan, London: SAGE Publications, 1997, p. 87 [versta mano – JP].

¹⁷ Šiam darbui iš dalies svarbus požiūris, jog į lytį pradedama žiūrėti ne kaip į biologinę / fiziologinę duotybę (*sex*), o socialinį konstruktą (*gender*), „įgyjamą per sąveiką visuomeniniame gyvenime, veikiamą socialinių normų, išsilavinimo, konteksto ir kitų veiksnių, kintantį visą laiką“ (Lijana Stundžė, „Komunikacija ir žiniasklaida. Lytis ir organizacija: komunikacinis aspektas“, *Informacijos mokslai*, Nr. 49, 2009, p. 101, prieiga internetu: <http://www.zurnalai.vu.lt/informacijos-mokslai/article/view/3317/23890> [žiūrėta 2015 05 01]).

¹⁸ Ann Brooks, *Postfeminisms: Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms*, London: Routledge, 1997, p. 135 [versta mano – JP], prieiga internetu: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=51787060-a275-4f9d-996d-812d38daf8fa%40sessionmgr4001&vid=9&hid=4201> [žiūrėta 2015 04 29].

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Palyginti su Didžiąja Britanija, Lietuvos meno kritikoje, ypač literatūros, stipriai įsišaknijęs modernizmas.

²¹ *Ibid.*, p. 136.

kultūros formas galima žvelgti kaip į „opozicijų ar pasipriešinimo lauką“, kuriame kuriamos meninės galimybės steigtis naujoms prasmėms ir žinojimui²².

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, populiarioji kultūra buvo suprantama kaip tam tikra struktūra, sukurta ir valdoma pelno dėsnio bei ideologinių manipuliacijų, kurių susiformavimą lėmė Frankfurto mokykla²³, (post)struktūralizmas ir politinė ekonomika. Taip pat vyravo ir kitas minėtosios kultūros aiškinimas – ji buvo regima kaip institucija, t. y. kaip spontaniškai atsirandantis, autentiškas liaudies (pavyzdžiui, dirbančiųjų klasės ar subkultūrų) balsas. Johnas Storey’us pastebi, kad dabar vyrauja šių dviejų tradicijų samplaika, kurių nuolatinė dialektika reprezentuoja hegemonišką struktūros ir institucijos santykį²⁴. Jis tapo vyraujančiu populiariosios literatūros bruožu, kuris įtvirtino visuomenėje nuomonę, jog *popularus* – „liaudies mėgstamas“²⁵. Tokia sąvoka traktuotė nukreipia į sociologijos ir kultūros studijų tyrimų lauko diskursą, kuriame Storey’us kultūrą apibrėžia daugiareikšmiškai. Jo teigimu, kultūrų turinį sudaro reikšmių produkcija, cirkuliacija ir vartojimas, o jų dalijimasis padeda interpretuoti pasaulį, t. y. suteikti jam reikšmę visiems priimtinais būdais²⁶. Ši nuomonė artima kitai populiariosios kultūros tyrėjo Johno Fiske’ės pozicijai. Jo manymu, „kultūra yra pastovus prasmių kūrimas, kurių atsiradimą lemia socialinės patirtys, o šios prasmės neišvengiamai kuria socialinį tapatumą tiems, kurie dalyvauja šiame kūrimo procese“²⁷. Tačiau nereikėtų suprasti, jog šis kūrimo procesas yra harmoningas ir organiškas. Konstruojama kultūra gali turėti ne vieną reikšmių kūrimo būdą ir lokalizaciją²⁸.

Kaip pastebi Fiske’ė Henri Lefebvre’o darbuose, kasdienio gyvenimo kultūra tampa jėga, kuri reiškiasi tęstinumu, kūno, laiko, erdvės ir troškimų prisitaikymu, aplinka ir namais, kūryba iš pasikartojančių jutiminės patirties pasaulio gestų, sutapimu su poreikiu ir jo patenkinimu, darbu ir meno kūriniais bei galimybe kurti kasdienio gyvenimo sąlygas iš jo pamatų ir erdvių²⁹. Kasdienio gyvenimo integravimas į literatūrą, tikrovės imitavimas ar aprašymas tekste, pasak Jūratės Sprindytės, palieka socialinį įspaudą, tačiau šios gausios, „niūrios gyvenimo realijos, šiurkščios detalės“³⁰ stokoja „konsoliduojančio, perskverbiančio žvilgsnio“³¹ ir pasižymi buitine bei

²² Žr. Ann Brooks, *op. cit.*, p. 189.

²³ Aiškinantis populiariosios kultūros sampratą, reikia atsigręžti į *masių* fenomeną. Frankfurto mokykla įvedė *masinės kultūros* terminą, kuris pakeitė prieš tai plačiai vartotą *kultūros industrijų* terminą. Šis pokytis įvyko natūraliai, kadangi *industrijos* sąvoka nebuvo tiesiogiai susijusi su kultūros kūrimo procesu (žr. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, t. XI, 2007, p. 236).

²⁴ John Storey, *Cultural Studies and the Study of Popular Culture: an Introduction*, Edinburgh University Press, 2011, p. 4–5 [versta mano – JP].

²⁵ Šiame darbe remiamasi anglų kalbos žodyne *Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English* pateiktais žodžio *popularus* apibrėžimais: (1) mėgstamas daugumos žmonių; (2) pritaikytas paprastų žmonių skoniui ir žinojimui; (3) bendras daugeliui žmonių (pvz., idėjos, nuomonė, požiūris); (4) susijęs su paprastais šalies gyventojais (*Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English*, 7th edition (OALD7), edited by Sally Wehmeier, Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 1170–1171 [versta mano – JP]).

²⁶ John Storey *op. cit.*, p. 2–3.

²⁷ John Fiske, *Reading the Popular*, London and New York: Routledge, 1989, p. 1 [versta mano – JP].

²⁸ *Idem*, *Populiariosios kultūros supratimas*, iš anglų k. vertė Elena Mackevičiūtė, Vilnius: Žara, 2008, p. 44.

²⁹ *Ibid.*, p. 35.

³⁰ Jūratė Sprindytė, *Prozos būsenos 1988–2005*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 63.

psichologine empirika, postmodernistine eklektika, žurnalistiniu esėjizmu ir t. t. Pastarąjį teiginį apibendrina Jolitos Lukšytės mintis, jog tokio pobūdžio literatūroje „meninė tikrovė ne kuriama, o aprašoma“³². Taigi populiarioji literatūra yra produktyvi, nes pateikia užbaigtas prasmes. Skaitytojui nereikia interpretuojant kūrinį kurti naujų reikšmių, kurios skirtųsi nuo kasdienybės. Šiam požiūriui pritaria literatūrologas Regimantas Tamošaitis:

[n]eatsitiktinai populiariosios literatūros įkvėpimo šaltinis ir paralelinė sfera yra pramogų, žiniasklaidos, televizijos pasaulis. Iš ten ateina visos temos, siužetai, stiliaus fasonai. Popso kūrėjai savo gyvenimo patirtis ne išryškina kaip unikalias, bet jas tuoj pat sukiša į visiems atpažįstamas schemas. Save jie tarsi pritaiko unifikuotam skoniui. Tarsi paruošia save kaip standartinę prekę. Kad pirkėjas nenustebtų, knygoje rastų tai, kas jam jau yra žinoma, ką jis gali atpažinti, suprasti ir dar kartą pasitvirtinti savo gyvenimo teisingumo jausmą.³³

Kitais žodžiais sakant, grožinės literatūros reikšmė tampa tapati socialinei patirčiai, „kuri apibrėžia tekstualumą ir socialumą jungiančius atitikmenis ir kuri yra šio populiariojo produktyvumo varomoji jėga“³⁴. Ypač šios jėgos yra veikiami proziniai tekstai, kurių turinys, Sprindytės teigimu, tampa „neliteratūrinis užribiu“, kuriame atsispindi „individo gyvenimo šipuliai, trupiniai, duženos, *ego* susireikšminimas, nervingumas ir nuoskaudos, lyg rašytojai būtų ėmę demonizuoti savąjį laiką ir narciziškai dauginti liguistas *ego* reprezentacijas“, lyg bandytų įpiršti „literatūros depresiją“ kaip visuotinę diagnozę³⁵. „Kalbant apie karą, tremtį, okupacijas moterų literatūrinė tradicija apskritai tampa literatūrine subkultūra, o tai deformuoja ne tik laisvą moterų literatūrinę raišką, bet ir jau parašytų tekstų recepciją“³⁶, – tokius pastebėjimus savo disertacijoje pateikia Laura Laurušaitė.

Toliau plėtojant mintį apie moterų literatūrinę tradiciją, literatūros tyrinėtojai pastebi, kad jau nuo paskutiniojo praėjusio amžiaus dešimtmečio „lietuvių moterų romanai priartėjo prie lemtingos autobiografiškumo ribos: Z. Čepaitės, J. Skablauskaitės, J. Ivanauskaitės, R. Šerelytės romanų bei novelių siužetinės linijos, pasakotojų pasaulėžiūrų nuostatos atskleidžia rašytojų asmeninę patirtį, nes beveik visos žymiausios šiuolaikinės lietuvių rašytojos yra reiškęsi viešumoje kaip žurnalistės, kritikės arba bent jau kokia nors proga yra kalbėjusios apie save“³⁷. Ši situacija būdinga ir britų moterims rašytojoms. Galima sakyti, literatūra, o konkrečiau, prozos kūriniai tampa tarsi bulvariniu ar žurnalistiniu skaitalu, į kurį įpinamos visuomenės klišės ir stereotipai, nepasitenkinimas buitimi

³¹ *Ibid.*

³² Jolita Lukšytė, „Lyčių stereotipų sklaida nekanoniškuose tekstuose“, *Kanonai lietuvių kultūroje*: Straipsnių rinkinys, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p. 151.

³³ „Populiariosios literatūros suvešėjimas“ (1), pokalbis su Solveiga Daugirdaite, Loreta Jakonyte, Laimantu Jonušu, Jūrate Sprindyte, Regimantu Tamošaičiu, *Metai*, Nr. 10, 2008, prieiga internetu: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/486-2008-m-nr-10-spalis/3053-populiariosios-literaturos-suvešėjimas-solveiga-daugirdaite-loreta-jakonyte-laimantas-jonusys-jurate-sprindyte-regimantas-tamosaitis.html> [žiūrėta 2015 04 27].

³⁴ John Fiske, *Populiariosios kultūros supratimas*, p. 92.

³⁵ Jūratė Sprindytė, *op. cit.*, p. 57.

³⁶ Laura Laurušaitė, *Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis*: Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas / Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 70, prieiga internetu: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110920_152540-89616/DS.005.0.01.ETD [žiūrėta 2015 04 14].

³⁷ Rima Pociūtė, „Nepriklausomybės kartos moters branda – nepriklausomybė“, in: *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, p. 176.

ir panašiai. Akivaizdu, kad šiuolaikinei literatūrai svarbu reflektuoti šių dienų aktualijas, tokias kaip migracija, kuri bus analizuojama IV darbo dalyje. Šią situaciją Sprindytė paaiškina teigdama, jog populiariaji romanai neturi tikrovės daugiadimensiškumo, nes viskas „suplokštinama iki mizerijos“: tikrovės siekimas ir minios tiesa atitolina skaitytoją nuo bet kokios galimybės imituoti tikrovę ar ieškoti estetiškos tiesos³⁸. Sociologo Artūro Tereškino nuomone, romanai, kurie yra priskiriami populiariajai literatūrai, yra „[...] kaip realybės šou, užregistruojantis platesnius socialinius ir kultūrinius populiariosios kultūros kontekstus“³⁹. Bet kodėl būtent romano žanras? Šiuo metu romanas yra populiarus, vyraujantis ir pagrindinis šiuolaikinės literatūros žanras. Kaip teigia literatūrologė Sprindytė, „pagal savo kilmę ir populiarumą romanas laikomas demokratiškiausiu žanru, labiausiai susijusiu su visomis sociumo dimensijomis“⁴⁰. Šio žanro „populiarinimo akte“ aktyviai reiškiasi moterys kūrėjos, kurios tampa tarsi vyrų sukurtos literatūros vartotojomis, o literatūrą naudoja kaip savo patirčių aprašymo instrumentą.

Moterų literatūrą⁴¹ galima vadinti tam tikra subkultūra, kurioje šio tyrimo atveju funkcionuoja viena iš trijų moters fazių (išskirtų literatūrologės Elaine Showalter) – „savęs atradimo fazė, kaip, išsilaisvinus iš tam tikros opozicinės priklausomybės, atsigręžiama į save; tapatumo paieškos“⁴². Tiesa, jei į moteriškąjį literatūros pasaulį yra žvelgiama kaip į vientisą literatūros fenomeną, tokia literatūra atsiduria literatūros paribyje ar net užribyje, „kadangi „humanistinės estetikos kategorijos“ buvo sukurtos nedalyvaujant moterims ir neatsižvelgiant į jų, kaip asmenų ar kūrėjų, kitokumą“⁴³. Rima Pociūtė pastebi, jog lietuvių moterų kūrėjų proza iki šiol „vertinama pagal modernizmo kanonus, Vakaruose jau išklįbintus, o tai, kas nekanoniška, priskiriama trūkumams, nesėkmėms“⁴⁴. Kaip bebūtų keista, moterys kūrėjos nekreipia dėmesio į literatūrologų kritiką ir rašo romanus vieną po kito.

Nors, kaip pastebi Kačkutė, britų (ir prancūzų) moterų literatūroje jaučiamas tam tikras sąstingis⁴⁵, Lietuvoje moterų romanas „išgyvena“ klestėjimo laikotarpį. Moterys rašytojos

³⁸ Jūratė Sprindytė, *op. cit.*, p. 54–55.

³⁹ Artūras Tereškinas, *Masinis viešumas, skandalo genealogija ir fantazija naujojoje lietuvių literatūroje ir populiariojoje kultūroje*, 2007, prieiga internetu: <http://www.tekstai.lt/tekstu-naujienos/4709-arturas-tereskinas-masinis-viesumas-skandalo-genealogija-ir-fantazija-naujojoje-lietuviu-literaturoje-ir-populiariojoje-kulturoje-2007> [žiūrėta 2014 11 05].

⁴⁰ Jūratė Sprindytė, *op. cit.*, p. 62.

⁴¹ Šiuolaikinę moterų literatūrą, ypač romaną, nederėtų laikyti feministine, nes dauguma kūrinių tik iš dalies, netiesiogiai remiasi feministiniu mąstymu. Eglė Kačkutė akcentuoja, kad reikėtų skirti *feministinį rašymą* nuo *moterų rašymo*, kuris paskatino atsirasti ne feministinei (pasipriešinimo), o moterų literatūros kritikai, kaip pofeministiniam reiškiniui (žr. Eglė Kačkutė, *Svetimos ir savos. Moterų tapatumai naujausioje britų ir prancūzų moterų literatūroje*: Monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 32).

⁴² Solveiga Daugirdaitė, „Feministinė literatūros kritika“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: VPU leidykla, 2006, p. 173.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Rima Pociūtė, *op. cit.*, p. 177.

⁴⁵ Eglė Kačkutė, „Ar tebeaktualus ir ar tebemoteriškas „moterų rašymas““, p. 79.

tendencingai įprasmina šiuolaikinio romano esmę (artimą anglosaksiškajam *novel*⁴⁶ variantui) populiariosios literatūros kontekste. Jame „pasakojimas telkiasi ties kasdienybe, socialiniais ir šeimyniniais rūpesčiais“⁴⁷. Iš tiesų, moterų romanas figūruoja literatūriniame lauke ir atliepia šiuolaikinį europietiškosios kultūrinės sąmonės kontekstą. Svarbią vietą šiame kontekste užima socialinės individų kaukės arba tapatumai, kurie plačiai aprašinėjami moterų romanuose. Reikėtų atkreipti dėmesį, jog dėl įvairių istorinių, socialinių ir kitų aplinkybių moterys yra jautrios tapatybės aspektui, be to, jos paklūsta populiariosios kultūros galios dėsniams. Literatūrologė Kačkutė, analizuodama britų (ir prancūzų) moterų romanus, išvelgia tam tikras moterų kūrybos tematinės tendencijas:

[k]aip ir ankstesnių kartų moterų kūryboje, tebėra populiarios atskirtumo bei marginalumo temos, nors, priešingai nei pirmtakės, dabartinės rašytojos nebūtinai aprašo tik moteriškus personažus ar tik moterų izoliaciją. Vis dėlto svarbiausia tebelieka tema, visais laikais labiausiai eksploatuojama moterų rašymo⁴⁸ – tapatumas. Tradiciškai moterims rašytojoms būdinga nagrinėti lyties tapatumą. Paskutinių penkiolikos metų moterų literatūroje ši tema gerokai išsiplėtė, be lyties, rašytojos ėmė domėtis etnine, politine, šeimynine, istorine, kartos ir, žinoma, savasties tapatybe, kuri susideda iš paties santykio su Kitu.⁴⁹

Akivaizdu, kad ištisus šimtmečius moterims teko kovoti dėl vietos socialinėje priklausomybių teritorijoje, kurioje nuolat dominavo vyrai. Galima drąsiai teigti, jog Kačkutės aprašyta moterų kūrybos situacija pastebima ir lietuvių moterų romanuose. Jos jaučiasi pilnavertėmis literatūrinio diskurso ir kultūros dalyvėmis, keliančiomis universalias egzistencines ir *Aš* tapatumo problemas. Dažniausiai šios problemos susijusios su kasdieniu gyvenimu, kuriame ir formuojasi individų tapatumai. Tamošaitis pastebi, jog moteriškoji psichologija leidžia greičiau reaguoti į įvairius aplinkos veiksnius, kurie tampa moters kūrėjos sąmone ir savimone, o vėliau ir literatūros kūriniu – „atsaku į gyvenimą“: „[m]oterų rašoma literatūra kur kas labiau integruota gyvenime, labiau suaugusi su tiesiogine žmogaus aplinka negu vyrų, todėl ir jautresnė tai aplinkai bei gyvenimo pokyčiams“⁵⁰.

Moterų romanų sparčiai daugėja, o tokiu būdu atsiskleidžia jų komercinis pobūdis. Kaip pastebi Viktorija Daujotytė, romanų siužetai praktiškai nebeturi savo stiliaus (t. y. kalbos galios ir kalbėjimo valios), tampa gyvenimiškų intrigu, moterų ir vyrų susitikimų pasakojimu / aprašymu, kuriame jaučiamos vyraujančios mados ir aktualijų tendencijos⁵¹. Moterų rašytojų dėmesys kasdienėms detalėms jų kuriamą literatūrą paverčia savotišku socialiniu dokumentu. Šią literatūrą

⁴⁶ Literatūrologas Gintaras Lazdynas sutinka su anglų rašytojos Claros Reeve mintimis, jog „*novel* yra tikrojo gyvenimo bei papročių, o kartu ir laiko, kuomet jis parašytas, paveikslas“ (Gintaras Lazdynas, *Romano struktūrų formavimasis Lietuvoje: nuo „Algimanto“ iki „Altorių šešėly“*, Kaunas: Vilniaus universitetas Kauno Humanitarinis fakultetas, 1999, p. 30).

⁴⁷ John Cudon, *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Penguin Books, 1992, p. 805 [versta mano – JP].

⁴⁸ Eglė Kačkutė „moterų rašymą“ traktuoja kaip literatūrą, kurią kuria ir rašo moterys plačiąja prasme.

⁴⁹ Eglė Kačkutė, „Ar tebeaktualus ir ar tebemoteriškas „moterų rašymas““, p. 85.

⁵⁰ Regimantas Tamošaitis, „Moteriškumas kaip literatūros ir gyvenimo rūpestis“, *Literatūra*, Nr. 43 (1), 2001, p. 129, prieiga internetu: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2001~1367180592701/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2015 04 27].

⁵¹ Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 810–811.

galima vadinti „populiariosios kultūros atmaina“ ar tam tikra kultūra, kurią įgalino kurti lyties priespauda kapitalistinėje visuomenėje⁵². Šiuolaikinėje visuomenėje „moterų romanas tampa multikultūrine erdve, susidedančia iš skirtingų socialinių sluoksnių ir įvairiaspalvių personažų“⁵³, kur pateikiamas išsamus jų gyvenimo papasakojimas / išsipasakojimas, kuriam būdingas sentimentalumas, lengvo turinio ir meilės siužeto vaizdavimas⁵⁴.

Šiam magistro darbui aktuali moterų romanuose vaizduojama migracija ir kasdienis migrantų gyvenimas bei meninis jų tapatybių kūrimas(is). Šių aspektų percepcijai ir recepcijai tinkama socialinio konstrukcionizmo teorija, kuri bus pristatoma III darbo dalyje.

⁵² Šiuo atveju derėtų prisiminti Pierre'o Bourdieu veikalą „Pranašumas“ (1984), kuriame jis aprašo ir tiria „buržuazinę“ (dabartiniiais terminais „elitinę“ arba „rimtąją“) ir „proletarinę“ (dabartiniiais terminais „populiariąją“) kultūrą. Ypatingą dėmesį skiria pastarajai kultūrai, atskleidžia jos kultūrinius įpročius, kurie būdingi subordinuotai priklausomybei: „[t]aip moterys, kad ir kokiai klasei priklausytų nuo klasės, gali ir „dalyvauja“ muilo operų vyksme taip, kai tai panašu į Bourdieu nustatytą proletarinės kultūros požymį, kurį vis dėlto galima apibendrinti valdinių, arba populiariosios kultūros, terminu. [...] Moterų ir proletarų skoniai panašūs ne dėl to, kad moterys yra proletarai ar kad proletarai – moterys, bet dėl to, kad abi kategorijos neturi galių ir lengvai prisitaiko prie populiariosios kultūros įpročių – juk žmonės ugdo socialinės pavaldžiųjų tarpusavio priklausomybės“ (John Fiske, *Populiariosios kultūros supratimas*, p. 45–46).

⁵³ Jolita Lukšytė, „Šiuolaikinio moterų romano lietuviškos transformacijos“, *Inter-studia humanitatis*, Nr. 1, 2004, p. 18, prieiga internetu: http://www.lvb.lt/primu_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=LDB&docId=TLITLIJ.04~2004~1367152693301&fromSiteMap=1&afterPDS=true [žiūrėta 2015 04 27].

⁵⁴ Žr. Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, p. 807.

III. SOCIALINIO KONSTRUKCIONIZMO TEORIJA: TAPATYBĖ IR KASDIENĖ SOCIALINĖ TIKROVĖ

Šioje darbo dalyje dėmesys skiriamas postmodernizmui, kuris prisidėjo prie socialinio konstrukcionizmo teorijos genezės ir plėtotės, leidžiančios realistiškai ir konstrukcionistiškai tirti šiuolaikinių romanų veikėjus, laiką bei erdvę. Kaip pastebi šiuolaikiniai tyrinėtojai, vėlyvoji modernybė, o ypač postmodernizmas, įgalino individus patiems konstruoti save, juos supančią aplinką ir kultūrą. Dalios Satkauskytės teigimu,

[p]ostmodernizmas kaip socialinis, episteminis, kultūrinis reiškinys, tam tikra mąstymo paradigma paprastai siejamas su vartotojų visuomenės susiformavimu po Antrojo pasaulinio karo, technologine revoliucija ir žinojimo legitimacijos radikaliu pasikeitimu, įvykusiame maždaug XX a. septintajame dešimtmetyje. [...] Dar vienas radikalus požiūris į postmodernizmą kaip visuomeninį ir socialinį reiškinį: jis traktuojamas kaip konstruktas [...].⁵⁵

Postmodernizmas paskatino literatūrą „nuo kalbinių žaidimų grįžti atgal prie sąsajų su mūsų žmogiškąja egzistencija ir kasdieniu gyvenimu“⁵⁶. Pavyzdžiui, būtent moterų romane vaizduojamoje kasdienybėje vyksta fragmentiškos tapatybės konstravimo procesas, kurio analizei tinkamiausia sociologinė prieiga, atskleidžianti socialinį individų ir visuomenės gyvenimą. Anksčiau išsakytomis Satkauskytės mintims paantrina ir Mindaugas Grigaitis:

[p]ostmodernizmas kaltinamas dėl sąsajų su žemąja kultūra, prisitaikymo prie rinkos ekonomikos, vertybinio reliatyvizmo, sąmonės fragmentiškumo ir idėjinio pluralizmo. [...] Fragmentiškumas ir pluralizmas yra susiję su dabartinės kultūros daugialypumu ir išreiškia postmodernią tapatybės krizę. Postmodernioji literatūra pirmiausia remiasi heterogeniškais kalbėjimais (J. Kristevos terminas), t. y. kalba apie žmogaus ir kultūros decentralizaciją, jų viduje egzistuojančias daugialypes patirties ir pasaulio matymo perspektyvas [...].⁵⁷

Ypač svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog postmoderni mąstysena pastūmėjo tokio proceso / fenomeno kaip globalizacija⁵⁸ atsiradimą, kuris veržiasi ir į literatūrinę erdvę. Iš pat pradžių šioje erdvėje (t. y. populiariojoje ir akademinėje literatūroje), kaip pastebi Manfredas B. Stegeris, *globalizacijos* sąvoka buvo traktuojama kaip „procesas, sistema, sąlygos, varomosios jėgos ir epocha“⁵⁹. Vėliau pastaroji sąvoka ir pats procesas įgavo „daugiadimensiškumo“ formą – ji tapo „socialiniu procesų rinkiniu, kuris sukuria, daugina, diferencijuoja ir intensyvina socialinę

⁵⁵ Dalia Satkauskytė, „Kas iš tikro naujausias?: Postmodernizmas kaip konjunktūra“, *Darbai ir dienos*, t. 33, 2003, p. 203, prieiga internetu:

<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2003~1367183451374/DS.002.0.01.ARTIC> [žiūrėta 2014 11 03].

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Mindaugas Grigaitis, „Postmodernizmas ir kitos literatūrologijos baimės“, *Šiaurės Atėnai*, Nr. 815, 2006, prieiga internetu:http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110131125013/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=815&kas=straipsnis&st_id=4601 [žiūrėta 2014 11 03].

⁵⁸ Šiame darbe remiamasi sociologo Manfredo B. Stegerio knygoje *Globalizacija* išskirtomis Anthony'io Giddenso ir Manuelio Castellso idėjomis. Jie globalizaciją suvokia kaip tarpvalstybinių ir tarpregioninių santykių pokyčių procesą ir naujos pasaulio tvarkos architektūros formavimąsi bei kaip pagrindinę šiuolaikinio pasaulio pokyčių varomąją jėgą. Taip pat jiems svarbi kaitos, arba transformacijų idėja, kuri reiškiasi įvairiose socialinės veiklos srityse (žr. Manfred B. Steger, *Globalizacija*, iš anglų k. vertė Egidijus Vareikis, Vilnius: Eurigmas, 2008).

⁵⁹ *Ibid.*, p. 28.

tarpusavio priklausomybę bei socialinius mainus ir tuo pat metu leidžia giliau suvokti stiprėjančius ryšius tarp to, kas lokalu ir tolima⁶⁰. Kaip matyti, šios globalizacijos reiškinio savybės įprasmina ir apibrėžia pastarąją sąvoką populiariosios kultūros kontekste ir tapatybės bei socialinio aplinkos konstravimo procese. Taigi minėtosios globalizacijos savybės individams – socialinės tikrovės dalyviams ir kūrėjams – praplečia ar visiškai sugriauna geografines sienas, keičia individualaus ir kolektyvinio mąstymo tradicijas, veikimo būdą, kasdienės veiklos patirtis, subjektyvią jų sąmonę ir panašiai.

Taip pat svarbu akcentuoti, kad globalizacijos atsiradimą nulėmė ne tik ekonominiai ir technologiniai veiksniai (t. y. globalizacijos priežastys), bet ir įvairūs socialiniai bei kultūriniai pokyčiai (t. y. globalizacijos pasekmės). Stegerio nuomone, „kultūrinė globalizacija prisidėjo prie akivaizdžių žmonių kultūrinės sąmonės pokyčių. Senosios modernėjimo struktūros palaiptiui užleidžia kelią naujoms postmodernėjimo struktūroms, pasižyminčioms mažesniu identiteto ir žinojimo lygiu⁶¹. Iš tiesų, globalizacija atskyrė kultūrą nuo pastovios vietos, o tokiu būdu susikūrė „keliaujančios kultūros“⁶², o kartu su jomis ir „keliaujantys žmonės“, kurie, anot Johno Tomlinsono, per naujas patirtis ir kosmopolitišką požiūrį įrėmina savo deteritorizuotą arba „bevietę“⁶³ būti globalinėje kultūroje. Dėl šios deteritorizacijos būsenos žmogus praranda norą tapatintis su gyvenamąja vieta, kultūra ir socialiniu vaidmeniu. Toks žmogus vaizduojamas ir šiuolaikiniame romane apie migraciją.

Šiam magistro darbui aktuali viena iš daugelio globalizacijos pasekmių – populiariosios kultūros, kuri buvo teoriškai apžvelgta ankstesnėje darbo dalyje, susiformavimas bei migracija, kuri yra stipriai veikiama globalizacijos procesų. Toliau darbe bus pristatytos konstrukcionistinės teorijos, kurios leis tirti įvairius migrantų tapatybių ir kasdienio gyvenimo konstravimo mechanizmus bei jų poveikį individo tikrovės suvokimui, taip pat leis susikurti romanų analizei reikiamą teorinį pamatą.

3.1. Tapatybė kaip konstruktas: Manuelio Castellso konstrukcionistinė tapatumo samprata

Šios darbo dalies skyriaus pradžioje apibrėžta postmodernizmo epocha suformavo globalius žmones, kurie savo tapatumą suvokia ne kaip duotybę, o kaip konstruktą, „patirties ir prasmės

⁶⁰ *Ibid.*, p. 32–36.

⁶¹ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *Socialinis tikrovės konstravimas: Žinojimo sociologijos traktatas*, Vilnius: Pradai, 1999, p. 121.

⁶² Lawrence Grossberg [et al.], *Cultural Studies*, London: Routledge, 1992, p. 96–116 [versta mano – JP].

⁶³ Šiame darbe remiamasi prancūzų antropologo Marco Augé „bevietiškumo“ sąvokos koncepcija, kuria remiasi Johnas Tomlinsonas: „bevietiškumas – tai atšiaurios šiuolaikinės modernybės lokalios vietos, kur vyrauja vienatvė (net esant kitiems), tylą, anonimiškumą, susvetimėjimą ir nepastovumą. Tai vietos, kur bendravimas yra instrumentinis ir „sutartinis“ – visuomenės apoteozė, – jos atsieta nuo bet kokio natūralaus ryšio su bendruomene, gyvuojančia laiko tąsoje“ (John Tomlinson, *Globalizacija ir kultūra*, iš anglų k. vertė Aukšė Mardosaitė, Vilnius: Mintis, 2002, p. 118).

šaltinį⁶⁴. Šis konstravimo procesas kuria socialinių veikėjų tapatumą pagal tam tikrą kultūrinį požymį ar jų visumą. Apskritai kalbant, sociologams tapatybė aktuali kaip socialinės sąveikos rezultatas, kurio pagrindu ji yra konstruojama. Sociologo Peterio L. Bergerio nuomone, kiekvienas individas socialiai įgyja tapatumus, juos laisvai keičia, saugo, naudoja pagal tam tikrą visuomenėje nusistovėjusį susitarimą⁶⁵. Iš tiesų, sukonstruotas tapatumas įsigali tik tada, kai jis būna „praktiškai įprasminamas“ ir internalizuojamas, kitaip sakant, kai jis tampa savivokos elementu, aktyviu prasmės šaltiniu ar funkcionali socialiniu vaidmeniu. Kaip pastebi Manuelis Castellsas, „socialinis tapatumo konstravimas visada vyksta galios santykių pagrindu“, o jo formavimui(si) reikia tam tikrų „konstrukcinių medžiagų“, kurias tiekia „istorija, geografija, biologija, gamybos ir reprodukcinės institucijos, kolektyvinė atmintis, individualios fantazijos, valdžios struktūros, tokios kaip bažnyčia ir partijos, bei religiniai ap(si)reiškimai“⁶⁶. Kiekvienas individas šių medžiagų turinį sutvarko pagal tam tikrą asmeninę socialinę struktūrą, individualią laiko ir erdvės sistemą. Atsižvelgdamas į šiuos aspektus, Castellsas skiria ir apibūdina tris tapatumo konstravimo rūšis⁶⁷:

1. ***Įteisintas tapatumas***, kurį diegia dominuojančios visuomenės institucijos, norėdamos plėsti ir racionalizuoti savo valdžią socialinių veikėjų atžvilgiu. Tokiu principu yra kuriama pilietinė visuomenė, kuri pasižymi ne vien teigiamais bruožais. Ji jėga įteisina „primestą, nediferencijuotą ir normalizuotą“ tapatumą.
2. ***Pasipriešinimo tapatumas*** yra priešingas pirmajam tapatumui, nes jis sąlygoja bendruomenių, kurios siekia priešintis dominuojančioms institucijoms, kūrimąsi. Šis tapatumas tampa gynybiniu, pagrįstu konkrečiais susikūrusių bendruomenių istoriniais, geografiniais ir biologiniais tapatumais (pavyzdžiui, seksualinių mažumų teisės), atsiradusiais dėl politinės, ekonominės ar socialinės atskirties.
3. ***Projekcinis tapatumas*** susijęs su subjektu (t. y. troškimo būti individu, kurti asmeninę istoriją, įprasminti savo individualią gyvenimo patirtį) kūrimu, kurį lemia bendruomenė ir rinka.

Šie trys tapatumų kūrimo šaltiniai pasižymi dinamiškumu, kadangi jie gali egzistuoti atskirai ir / arba vienu metu. Tačiau jų negalima analizuoti paviršutiniškai ir bendrai. Be to, jų analizei reikia pasitelkti konkretų socialinį kontekstą, kuriame yra formuojama tam tikro individo tapatybė.

⁶⁴ Manuel Castells, *The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. 2. Massachusetts: Blackwell Publishers, 1999, p. 6 [versta mano – JP].

⁶⁵ Peter L. Berger, *Sociologija*, Vilnius: Litterae Universitatis, 1995, p. 100.

⁶⁶ Manuel Castells, *op. cit.*, p. 7.

⁶⁷ Žr. *Ibid.*, p. 8–10.

Kaip pastebi Castellsas, dėl jau minėtos lokalumo ir globalumo perskyros šiuolaikinis tapatumas konstruojamas kaip „naujas socialinis kaitos procesas“ arba „bendruomeninis pasipriešinimas“⁶⁸.

Tuo tarpu Peteris L. Bergeris ir Thomasas Luckmannas tapatumą, kurį (per)formuoja ir palaiko socialiniai procesai, sieja su subjektyvia individo tikrove bei jos dialektiniu ryšiu su visuomene, nulemtu socialinės struktūros. Šią struktūrą kuria individo organizmas, sąmonė ir pati struktūra. Galima sakyti, jog konkretūs tapatumai atsiranda konkrečioje visuomenėje, kuri turi savo istoriją. „Tik konkrečios istorinės socialinės *struktūros* sukuria tapatumo *tipus*, kuriuos atskirais atvejais galima atpažinti“⁶⁹. Dėl šios esminės priežasties, pavyzdžiui, brito tapatumas yra kitoks negu lietuvio, vakariečio – kitoks negu Rytų gyventojų, verslininko – kitoks negu elgetos ir panašiai. Šie *tipai* atsiranda dėl kasdienio gyvenimo stebėjimo ir patirčių patvirtinimo. Apskirtai kalbant, Bergeris ir Luckmannas tapatumą vadina „socialiniu kūrinium“, kuris yra stabilus objektyvios socialinės tikrovės dalis, kurią (kaip ir laiką bei erdvę) kiekvienas individas suvokia skirtingai⁷⁰. Pavyzdžiui, kai kurios Amazonės gentys neturi laiko nuovokos, kadangi jiems laikas asocijuojasi su tam tikru įvykiu, be to, jie nesinaudoja laiko matavimo prietaisais.

Sugrįžtant prie tapatybės kaip socialinio kūrinio temos, reikėtų išsiaiškinti pačios *socialinės tikrovės* ir *kasdienio gyvenimo sąvokas*, kurias būtų galima pavadinti „tapatybės determinantėmis“, nulemiančiomis individo žinojimą apie esamą tikrovę.

3.2. Kasdienio gyvenimo tikrovė: Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno fenomenologinė socialinio konstrukcionizmo teorija

Ankstesniame darbo skyriuje buvo akcentuota, jog individas, egzistuojamas postmoderniame pasaulyje, konstruoja savo tapatumą. Tačiau populiariojoje literatūroje vaizduojamas ne tik tapatybės, bet ir tikrovės, kasdienio gyvenimo, kuriame individas veikia, konstravimas. Šį požiūrį pagrindžia jau minėtieji sociologai Bergeris ir Luckmannas. Jie išskiria tris socialinio tikrovės konstravimo proceso etapus: eksternalizacija, objektyvacija ir internalizacija, kuriuos, remiantis sociologų teorinėmis įžvalgomis, galima apibrėžti taip⁷¹:

1. **Eksternalizacija** susijusi su žinojimo ateityje programavimu, kitaip tariant, tuo, kas pažinu / pažintina, kas ateityje gali tapti / taps žinojimu.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 11.

⁶⁹ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 217.

⁷⁰ Žr. *Ibid.*, p. 218–219.

⁷¹ Žr. *Ibid.*, p. 67–229.

2. **Objektyvacija** susijusi su subjektyvių prasmių, procesų, veiksnių ir nuostatų suobjektyvinimu, kurį lemia kalba. Objektyvuotos prasmės suvokiamos kaip žinojimas, todėl perduodamos kitiems. Objektyvuotas socialinis pasaulis yra sukuriamas vykstant eksternalizacijos procesui, o perkeliamas į individo sąmonę vykstant socializacijai. Šių procesų metu individas tampa visuomeniniu žmogumi, socialine būtybe.
3. **Internalizacija** padeda suvokti ir interpretuoti objektyvius procesus, mat jie padeda individui susikurti subjektyviai realų ir prasmingą pasaulį. Kitais žodžiais sakant, per internalizacijos procesą individas nekuria naujų prasmių, o tiesiog jas perima iš jau egzistuojančio pasaulio.

Bet kuris individas socialiai konstruoja asmeninę tikrovę, žinodamas apie jos (ne)tikrumą. Būtent globalizacija priverčia žmogų nuolat keisti savo socialinę aplinką, o skirtingi kontekstai, pavyzdžiui, migracinė aplinka, sąlygoja tapatumų pasikeitimą ar jų pri(si)taikymą prie naujų gyvenimo sąlygų. Kaip pastebi Ieva Kripienė, formuoti tapatybę padeda aplinka ir socialinis gyvenimas, kurie diktuoja tam tikras sąlygas, apibrėžiančias individo santykį su pačiu savimi, su jį supančiu praeities, dabarties ir ateities pasauliu, padedančias įsisąmoninti ir suvokti savo mintis, jausmus bei poelgius⁷². Galima sakyti, kad tapatybė tiesiogiai susijusi su socialine savimone – žinojimu apie priklausymą tam tikrai socialinei grupei ir adekvatų elgesį tos grupės atžvilgiu.

Sociologijoje *tikrovė* ir *žinojimas* yra labai reliatyvios sąvokos, kurių suvokimas ir prasmė, priklausomai nuo konkrečių socialinių kontekstų, skiriasi. *Žinojimas* pasižymi procesų įvairove, kuri leidžia įtvirtinti atskirų individų ir visuomenės skirtingą tikrovės sampratą. Šiuos anksčiau apibūdintus socialaus tikrovės konstravimo procesus analizuoja žinojimo sociologija⁷³. Jos formuluotę pirmą kartą esė „Probleme einer Soziologie des Wissens“ („Žinojimo sociologijos problemos“, 1925) pateikė filosofas Maxas Scheleris. Po šio veikalo atsiradimo pastaroji disciplina tapo „tam tikrų idėjų istorijos sociologinio aiškinimo atmaina“, negatyviu „žmogiškojo žinojimo“ analizės metodu arba „visuomenės reliatyvia natūralia pasaulėžiūra“⁷⁴. Neilgai trukus žinojimo sociologijos disciplina išpopuliarėjo ir pasklido po visą angliakalbį pasaulį. Nepaisant įvairių (ne)sėkmingų metodologinių mėginimų, septintajame dešimtmetyje žinojimo sociologijos mokslą išgrynino Vokietijos sociologai Bergeris ir Luckmannas, pasiremdami Alfredo Schutzso svariais, šią discipliną papildančiais argumentais. Jų nuomone, šio tipo „sociologija privalo tirti viską, kas

⁷² Ieva Kripienė, *op. cit.*, p. 50.

⁷³ Žinojimo sociologijos užuomazgos pradėjo rasti jau XIX a. Vokietijoje, klestint marksizmui, istoricismui ir Nietzsche'ės filosofinėms idėjoms (žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 16–18).

⁷⁴ *Ibid.*, p. 15, 19.

visuomenėje traktuojama kaip „žinojimas“⁷⁵. Šis tyrimas turi atsiriboti nuo teorinio mąstymo apie tikrovę lygmenis, mat individas sužino apie pasaulį tik patirdamas jį, kontaktuodamas su socialine aplinka konkrečioje istorinėje situacijoje.

Mokslininkai bando iš naujo pažvelgti į žinojimo sociologiją ir atsakyti į klausimą: kaip individualios žmonių prasmės apie žinomą tikrovę tampa visuotinės? Žinojimas apie kasdienę tikrovę lemia individo kasdienį elgesį, nes tikrovė yra individo minčių ir veiksmų konstruktas, susidedantis ne iš vienos aukščiausiosios (objektyvizuotos arba institucionalizuotos) tikrovės. Tik šabloniška, suklasifikuota ir objektyvuota kasdienio gyvenimo tikrovė suteikia individo gyvenimui prasmę: geografiškai apibrėžia gyvenamąją vietą, įvairių įrankių naudojimą ir į(si)traukimą į žmonių santykių tinklą⁷⁶. Kasdieniam gyvenimui prasmę suteikia ir vartojama kalba, kuri tampa visuomeninio gyvenimo koordinatorė, „pagrindine kasdienio gyvenimo tikrovės supratimo sąlyga“⁷⁷, užpildančia jį prasmingais objektais. Akivaizdu, kad kasdieniame gyvenime individas nuolat reiškiasi „objektyvacijomis“, tokiomis kaip ženklų kūrimas (kalbos, gestų, kūno judesių, materialių artefaktų), kuriomis išreiškiami subjektyvūs individų ketinimai. Iš tiesų, individas kalbėdamas objektyvizuoja savo būtį, įsisąmonina tikrovę, tipizuoja ir abstrahuoja įgytą patirtį, aktualizuoja visą pasaulį. Tokiu būdu žmogus kaupia savo „socialinio žinojimo atsargas“, kurias naudoja kasdieniame gyvenime ir perduoda kitoms kartoms.

Kaip pastebi Bergeris ir Luckmannas, „kasdienio gyvenimo pasaulis turi erdvės ir laiko struktūrą“⁷⁸, nuo kurios priklauso individo suvokimas apie gyvenamos tikrovės koegzistenciją su kitomis tikrovėmis. Kasdienio gyvenimo tikrovės analizei svarbi laiko struktūra arba laikiškumas, kadangi intersubjektyvi tikrovė turi savo standartinį laiką, kitaip sakant, vidinį individo laiką. Dėl gyvenime egzistuojančios rutinos arba habitualizuotų veiksmų ši laiku pagrįsta gyvenimo tvarka leidžia individams kurti savo biografiją, nepasiklysti laike, kurti realumo jausmą. Tik fiziškai aprėpiamas ir manipuliacijai pasiduodantis pasaulis gali būti laikomas individo intrasubjektyviu ir intersubjektyviu pasauliu, kuriuo jis dalijasi su pačiu savimi ir kitais. Šie pasauliai turi „objektyvizuotą tikrovę“, kuri pagrįsta prasmių atitikmeniu. Tokia visiems suvokiama ir priimtina tikrovė tampa akivaizdžiu ir įtikinamu faktu, apibrėžiančiu jau minėtą pasaulio realumą. Tačiau greta aukščiausios tikrovės esti kitos tikrovės, kurių prasmės ir patirtys yra baigtinės, apibrėžtos. Neretai individui tenka pereiti iš vienos tikrovės į kitą, nepaliamajam sugrįžtant į savo kasdienio gyvenimo tikrovę.

⁷⁵ Žr. *Ibid.*, p. 26.

⁷⁶ Žr. *Ibid.*, p. 36.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 54.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 41.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, kiekvienas individas dalijasi savo tikrove su kitais. Šie mainai vyksta ekspresyviai, t. y. žmonėms atliekant „nuolatinius ir abipusius išraiškos aktus“⁷⁹: žvelgiant į akis, šypsantis, pykstant ir t. t. Tokios subjektyvios išraiškos leidžia individui atpažinti požymius, kurių pagalba mezgasi socialiniai žmonių ryšiai, padedantys individams labiau pažinti save, reflektuoti kito individo požiūrį į jį. Akistatoje su kitais individas vertina juos pagal tam tikrą tipizaciją ir stereotipus, kurie sąlygoja jų sąveiką. Būtent tipizacija ir pasikartojanti individų sąveika kuria socialinę struktūrą, kuri yra pagrindinė kasdienio gyvenimo tikrovės dalis.

Apžvelgus tyrimui pasirinktą metodologiją, praktinėje darbo dalyje bus analizuojamas moterų romanų veikėjų ir jų sąveikos su tikrove vaizdavimas. Šioje meniškai konstruojamų tapatumų ir vaizduojamo kasdienio gyvenimo analizėje bus remiamasi Bergerio ir Luckmanno išskirtomis trejomis socialinio pasaulio charakteristikomis: visuomenė yra žmogaus kūrinys ir objektyvi tikrovė, o žmogus yra visuomenės kūrinys⁸⁰. Pastaroji konstrukcionistinė individo ir socialinės aplinkos samprata leis tirti romanuose aprašomą anglų sociumą ir kultūrą bei migrantus, kurie bando adaptuotis naujoje aplinkoje, internalizuoti britišką gyvenimo būdą ir vertybes, konstruoti savo tapatumą bei vietą šioje visuomenėje.

⁷⁹ *Ibid.*, p. 44.

⁸⁰ Žr. *Ibid.*, p. 83.

IV. MIGRANTŲ TAPATYBIŲ IR KASDIENIO GYVENIMO VAIZDAVIMAS LIETUVIŲ IR BRITŲ MOTERŲ ROMANE

Šioje darbo dalyje bus analizuojami ir interpretuojami šiuolaikiniai grožinės literatūros kūriniai, kurie reprezentuoja veikėjų gyvenimą migracijoje. Tyrimui pasirinkti moterų romanai, kuriuos chronologiškai galima išdėstyti taip: Monicos Ali *Plytų gatvė* (2005), Dalios Jazukevičiūtės *Dviejų mėnulių baras* (2008), Aleksandros Fominos *Mes vakar buvom saloje* (2011), Vaivos Rykštaitės *Kostiumų drama* (2013) ir Charlotte'ės Mendelson *Beveik anglė* (*Almost English*, 2013). Juose meniškai (at)kuriamas socialinės tikrovės paveikslas. Taip pat šiuose kūriniuose vaizduojami svetur dirbti ar gyventi išvykusių individų likimai. Knygų veikėjai drąsiai rizikuoja ir išnaudoja „atviro pasaulio“ galimybes, kurios keičia jų buitį ir ateitį, savivoką ir tikrovės nuovoką, skatina kurti naujus tapatumus. Šią aptariamuose moterų romanuose įtvirtintą nuostatą apie plataus socialios veiklos pasaulio galimybes galima pagrįsti pozityvistiniu Anthony'io Giddenso požiūriu. Sociologas nusistovėjusią gyvenimo tvarką ir įpročius laiko tik trapiais saugaus gyvenimo ramsčiais. „Individas privalo būti pasirengęs prireikus daugiau ar mažiau visiškai nutraukti ryšius su praeitimi ir apmąstyti naujas veiklos kryptis, kai negalima tiesiog vadovautis nusistovėjusiais įpročiais“⁸¹. Taigi migruojančio žmogaus tipas tampa savotišku kasdienio gyvenimo iššūkiu, šiuolaikinio pasaulio realija, o pats kūrinys – migracinės savimonės reprezentatoriumi ir socialiu individo bei visuomenės vaizdiniu.

4.1. Emigranto kasdienybės tikrovės problema ir pasipriešinimo tapatumo konstravimas: Vaivos Rykštaitės romanas *Kostiumų drama* ir Aleksandros Fominos romanas *Mes vakar buvom saloje*

Romano *Kostiumų drama* rašytoja Vaiva Rykštaitė⁸² yra emigracijoje gyvenanti ir kurianti moteris, todėl jos romane reflektuojama tikrovė yra itin realistiška ir dokumentiška. Kaip pati autorė knygos anotacijoje teigia, „[k]as kartą apgalvodama kūrinio siužetą, šventai laikiausi sau duoto pažado: rašyti tik apie tai, ką gerai žinau. Mano pasakotos istorijos kadaise kažkam tikrai nutiko. Tas kažkas leido man viską stebėti, pasipasakojo prie vyno butelio ar spūstyje įstrigus autobusui. Kai kurios istorijos galbūt nutiko ir man“⁸³. Šie biografiniai ir siužetiniai faktai tampa raktiniais

⁸¹ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas. Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*, iš anglų k. vertė Vytautas Radžvilas, Vilnius: Pradai, 2000, p. 97–98.

⁸² Rašytoja Vaiva Rykštaitė debiutavo 2009 metais, pristatydama jaunimui skirtą romaną *Plaštakių sindromas*. Šiame darbe analizuojamas antrasis rašytojos romanas. 2014-aisiais pasirodė trečiasis autorės romanas *Viena Indijoje*.

⁸³ Vaiva Rykštaitė, *Kostiumų drama: romanas*, Vilnius: Alma littera, 2013. Toliau darbe bus cituojama, tekste nurodant romano pavadinimo santrumpą *KD* ir puslapį.

elementais, leidžiančiais tipišką populiariosios literatūros kūrinio analizei taikyti III dalyje pristatytą socialinio konstrukcionizmo teoriją.

Rykštaitės knygos pavadinimas skaitytojui sugestijuoja, jog romane bus vaizduojami žmonių gyvenimo scenarijai, kuriuose jie atliks tam tikrus vaidmenis. Iš tiesų, kiekvieno individo gyvenimas yra spektaklis, kuris reikalauja iš veiksmo atlikėjo adekvataus elgesio. Analizei pasirinkto romano pavadinimą galima paaiškinti pritaikant Bergerio ir Luckmanno teoriją apie vaidmenis, kurie glaudžiai susiję su magistro darbo tema. Šių sociologų teigimu, „[...] konkretus veikėjas turi įsisąmoninti ne tik tai, kad jis atlieka X tipo veiksmą, bet ir tai, kad šio tipo veiksmą gali atlikti *bet kuris* veikėjas, kurį galima įtikimai susieti su tam tikra reikšminga struktūra“⁸⁴. Pagrindinė romano *Kostiumų drama* veikėja Lėja, kurios gyvenimas kosmopolitiškame Londone pasakojamas originaliai ir novatoriškai, tampa eiline emigrante iš Rytų Europos. Ji atlieka emigrantės vaidmenį, kuris yra tapęs savotiška kasdienio gyvenimo rutina, tačiau jos sąmonė sunkiai internalizuoja konstruojamą pasaulį. Lėja negali tapatintis su šiuo vaidmeniu, nes jis netampa socialiai objektyvuotu jos tipu ir subjektyviai realiu pasauliu. Nors ji ir kaupia tam tikrą bendrą žinojimo bagažą apie gyvenimą emigracijoje, kuris aprėpia emigranto atliekamus standartinius vaidmenis, šis konstruojamas vaidmuo nereprezentuoja veikėjai žinomos, tėvų perduotos institucinės tvarkos. Be to, Lėjos socialinio tikrovės konstravimo procesą veikia istoriškai susiformavęs negatyvus visuomenės požiūris į emigraciją. Galima sakyti, kad ši tikrovė romano veikėjai tampa alternatyviu pasauliu, kuriame ji pradeda kurti tam tikrą pasipriešinimo tapatumą. Priešingai nei kituose analizei pasirinktuose romanuose, Rykštaitės romane *Kostiumų drama* tapatumo konstravimas vaizduojamas fragmentiškai, kadangi kūrinys sukurtas kaip filmas – veikėjų gyvenimas sudėliotas iš kadru.

Romano pradžioje parodoma, kaip klostosi Lėjos gyvenimas Lietuvoje, kuriuo ji visiškai nepatenkinta. Romano veikėja bodisi savo „sovietizmu dvelkiančia“ nuobodžia šeima. Lėjos tėvas ir motina gyvena tarsi atskirose stovyklose, o jų santykiai pagerėja vienai nakčiai, dažniausiai po susitikimų su giminėmis. Protagonistė jaučiasi nepritampanti prie ramaus šeimos gyvenimo ritmo, kadangi trokšta nuotykių, susirasti draugų, dirbti įdomų darbą. Be to, romane neparodomas veikėjos ryšys su gimtuoju kraštu, nėra ir sentimentalių, patriotinių ilgesio detalių. Ši charakteristika apibūdina Lėją kaip šiuolaikinį globalų individą – kosmopolitą, kuris savo elgesiu bando deklaruoti jaučiamą bendrumą su visu pasauliu. Tikriausiai dėl šio jausmo knygos veikėja nusprendžia paaugoti pasiturintį ir sėkmingą gyvenimą tėvynėje. Didžiausią įtaką šiam sprendimui daro šeimyninės problemos ir jos asmenybę neatitinkanti socialinė aplinka, kuri neigiamai veikia tapatumą, *savąjį Aš*. Pati Lėja teigia:

⁸⁴ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 96.

[n]iekai negalėdavau patikėti, kad tai mano gyvenimas, mano namai, ir tie nuobodūs vienas kito nepastebintys žmonės pasigamino mane iš savo kūnų sulčių. Greičiausiai gimdymo namuose įvyko baisi klaida, pervargusi seselė netyčia sukeitė kūdikius, ir kažkur du nuostabūs meniškos prigimties ir avantiūristiškų sielų žmonės kamuojasi augindami nuobodžią dukrą. (KD, 16)

Šios mintys suponuoja, jog pagrindinė veikėja nėra internalizavusi savo tėvų pasaulio ir suvokia, kad jis nėra savaime suprantama ir neišvengiama tikrovė, mat ją galima transformuoti ar bent jai priešintis. Veikėja trokšta tikrojo gyvenimo, kuris kupinas netikėtų įvykių, paslaptinių sutapimų, žūtubūtinės kovos už būvį ir t. t. Todėl ji vieną dieną netikėtai išvyksta į nepažįstamą erdvę – Londoną, kur ketina pasisvečiuoti savo pusseserės Kristinos namuose, kol susiras darbą. Bet dėl nuolatinių giminaitės vyro musulmono priekabiavimų Lėja tenka pabėgti iš namų. Tuomet ji atsiduria gatvėje, kur patiria tam tikrus tapsmo lūžius.

Sugrįžtant prie emigracijos temos, romane pateikiama emigrantų klasifikacija pagal jų elgesį: „šūdžiai“ ir „laimės kūdikiai“ (KD, 112). Pirmieji „važiuoja svetur pasiruošę dirbti bet ką už pusę virtos bulvės, apsiperka *primarke*, tvirtina, kad „šitas darbas laikinas“, ir grįžę atostogų į tėvynę išleidžia pusę savo metinių santaupų statydami alų vaikystės draugams“ (KD, 112), o antrieji „geria „Starbucks“ kavą su saldikliais, dirba niekam nesuprantamą darbą niekur negirdėtose firmose, dažnai patenka į gimtojo miesto laikraščio skiltį „Sėkmės istorija“, o grįžę namo kažkodėl prabyla juokingai tęsdami balsus“ (KD, 112). Tačiau ne visiems lemta tapti laimės kūdikiais. Vis dėlto Londonas tampa Lėjos nauja socialine tikrove, kuri yra ne tokia tobula, kaip galėjo iš pirmo žvilgsnio pasirodyti: „[č]ia visi buvo jauni ir alkani. Alkani gyvenimo. [...] Kiekvienas, vos prieš savaitę ar prieš dešimt metų išlipęs iš lėktuvo, nešinas savo svajonėmis apie stulbinamą karjerą ir aplamdytomis vaikystės fotografijomis [...]“ (KD, 185). Romane teigiama, kad šie žmonės – emigrantai – spinduliuoja ilgesį, kuris tvyro virš miesto, ypač naktimis, kai jie sapnuoja „maistą, kurį namie motina ruošdavo pusryčiams, vabalą, kuris ropojo daugiabučio kieme, seniai pamirštų draugų balsus [...]“ (KD, 185).

Vos atvykusi į svetimą šalį, Lėja pasijaučia besanti kažkokiam labirinte: „[v]ienodos gatvės, vienodi pastatai, lyg nesibaigiantis *déjà vu* [...]“ (KD, 31). Nepaisant šios Londono neigiamybės, Lėja atsiduria „mieste, kur pildosi svajonės, kurio grindiniu vaikšto Keitė Mos, kur žmonės atvyksta imti, o ne duoti, čia kažkur už aukštų mūrų parpia karalienė, o šimtamečiuose *pabuose* susėdę profesoriai diskutuoja apie kvantinę fiziką, čia žmonės pradeda nuo nulio ir pasiekia šešis nulius [...]“ (KD, 42). Romano veikėja vis save tikina, kad tokių dalykų Lietuvoje nei patirsi, nei pamatysi. Tačiau kūrinyje parodoma, jog emigracija turi ir neigiamą pusę, susijusią su individo tapatumu. Savame krašte ji buvo lietuvė, vardu Lėja, čia – tik emigrantė, benamė, „panelė iš Rytų, vardu Niekas“, priklausanti „*East European* mažumai“ (KD, 51), „anonimė – be vardo, be veido“, „išnykusi iš žemėlapio“ (KD, 42). Reikėtų atkreipti dėmesį, kaip romane tipizuojamos moterys iš Rytų Europos:

[...] masiškai migravo į Jungtinę Karalystę tikėdamosi aukštesnio pragyvenimo lygio. Dėl genetikos ir nevisavertės mitybos savo šalyse paprastai būdavo lieknesnės už vietines, tad, atsižvelgiant į tuometinius grožio standartus, buvo patrauklesnės. Užaugusios patriarchalinėse šeimose, alkanos pinigų, tačiau gerai nemokėdamos anglų kalbos, Rytų Europos moterys paskatino socialinį reiškinį – „importinė žmona arba namų šeimininkė“. Nepavykus sukurti šeimos, moterys dažnai tenkindavosi meilužės vaidmeniu. (KD, 176)

Iš tiesų, Londonas „dviveidis“ miestas, ypač emigrantams: „[m]iestas ir toliau vaipėsi, rodydamas man savo skirtingus veidus“ (KD, 42). Šis „emigrantų rojus“ veikėjai panašus į didelį skruzdėlyną, kurio gyventojai gyvena atskirus gyvenimus (ne taip, kaip skruzdėlės, kurios gyvena bendruomenėje), t. y. turi asmeninę erdvę, o jei tiksliau, yra „bevardžių žmonių minia“ (KD, 63). Romane nuolatos pasigirsta natūraliai spontaniški Lėjos samprotavimai apie svetimą kraštą. Ji dažnai lygina dvi skirtingas kultūras: lietuvių ir britų. Jos nuomone, Lietuvoje žmonės gyvena ramesnį gyvenimą, o „Londonas – tai žmonės, bėgantys iš vieno gaisro į kitą“ (KD, 43), Londonas – tai miestas „kuris skubėjo gyventi greičiau nei laikrodžiai“ (KD, 220). Veikėja įžvelgia akivaizdžius brito ir lietuvių skirtumus, kurie skatina nepriimti ir netapatintis su svetimos šalies kultūra. Ypač Lėją erzina britų kalbėjimo kultūra, kadangi jie turi „tris šimtus intonacijų žodeliams *thank you* ir *please*“ (KD, 222), o lietuviai, veikėjos nuomone, veltui neaušina burnos. Nors romano herojė ir neturi kalbinio barjero, tačiau ji, būdama emigrante, neturi pilnos teisės kalbėti, o jei ir kalba – jos niekas negirdi. Tokiu būdu atsiranda tam tikras tarpkultūrinis barjeras, kuris tampa akivaizdžia kliūtimi, trukdančia draugiškai bendrauti ir suprasti britus. Tikriausiai būtų galima daryti prielaidą, jog dėl šios kalbinės problemos kasdienio gyvenimo tikrovė veikėjai tampa vis mažiau suprantama ir atgrasia.

Romane akivaizdžiai parodoma, kaip Lėjai yra sunku pertvarkyti savo vidinio laiko nuovoką. Jai vis atrodo „lyg pats gyvenimas eitų pro šalį, visos galimybės, nuotykių, nuodėmės verti vyrai, laikraščių pardavėjai, japonų turistai, pažadai, svajonių draugai [...]“ (KD, 43). Tačiau jos gyvenime atsiranda draugai (vieninteliai padėję jai atsidūrus gatvėje), kuriuos ji vadina „bohemičiais“. Šio tipo individai gyvena skvotuose⁸⁵ ir priešinasi sistemai – yra savotiški anarchistai:

[m]aistas ir religija – tai du pamatiniai kultūros akmenys. [...] Žmogus egzistuoja kaip įkūnyta sąmonė. Būtent įkūnyta – su visais kaulais, krauju, nervais ir hormonais. Seksualinė energija yra būties oazė, tai akimirkos iliuzija, kad nesi vienas – būti su kažkuo, įsiskverbti, atsiverti, susimaišyti – oooop! Ir tu vėl vienas, tokia yra mūsų būtis! Bet seksas – gražiausias jos aspektas ir gyvenimo variklis. Gyvenkit ir dauginkitės, a? Juk nepasakyta „pumpuruokitės“! Negali būti tas, kas nesi, negali apgauti nei savo skrandžio, nei proto, nei tarpkojo. Nes mes esam kūnas, ir jo negalima neigti. Kūnai kinta, auga, bręsta, inkščia iš geidulio, liejasi vieni su kitais, kol nusidėvi. Taigi. Kitas pasibjaurėtinas dalykas yra žmonijos infantilumas, nesugebėjimas atsisakyti amžinos krūtis – pieno. Pienas skirtas žindomiems kūdikiams, o ne rimties dėdėms, kurie sėdi bankuose. Tegul čiulpia savo nykščius, lai melžia savo moteris. (KD, 73)

Romane vaizduojamų bohemičių mąstysena yra atitrūkusi nuo realybės, o jų egzistenciją galima pavadinti asocialia. Bergerio ir Luckmanno teorijoje teigiama, kad „[ž]mogui būdingas

⁸⁵ Iš knygoje esančių aprašymų, *skvotą* galima apibūdinti kaip tam tikrą laisvą ir civilizuotą bendruomenę, kurios nariai yra individai, nevaržomi nei buities, nei nusistovėjusių taisyklių, apsigyvenę apleistuose namuose (dažniausiai su tam tikrais patogumais: vandentikiu, elektra). Skvoteriai laisvi ir drąsūs žmonės: menininkai, filosofai, keliautojai. Tiesa, Anglijoje „skvoterių era“ prasidėjo nuo hipių judėjimo (7 dešimtmetis).

žmogiškumas ir jo socialumas yra neatskiriama susipynę. *Homo sapiens* visada ir tokiu pat mastu yra *homo socius*⁸⁶. Pagrindinė romano veikėja Lėja, bendraudama ir kartu gyvendama su jais, nejučia pradeda savotiškai priešintis socialinei sistemai. Taigi jos tapatumą emigracijoje pradeda formuoti pasipriešinimo idėjos, kurios nėra jai visiškai priimtinos: ji yra pripratusi prie bendruomeninio gyvenimo, bendruomenės jausmo, atsakomybės. Protagonistės naujieji draugai mano priešingai: verčia Lėją išsiskirti iš minios, nepasiduoti bandos jausmui, būti individu, nedirbančiu, valgančiu maistą iš konteinerių, nekuriančiu šeimos, nesidauginančiu, kadangi „[s]varbiausia yra asmeninis nušvitimas, žinojimas, kaip viskas yra iš tikrųjų“ (KD, 67), o viskas tėra iliuzija: „[d]abartinė bendruomenė yra godžių nemąstančių tinginių gauja“ (KD, 67), jų įsitikinimai – apsimetėliški, o jie patys – silpni. Pavyzdžiui, veikėjas Robertas, kuris yra vienas iš Lėjos draugų, pasipriešinimo sistemos kūrėjų ir religijos bei visuomenės pamokslininkų, naudojami jos, kaip pats įvardija, keistumu, kažkokiu pasiklydimu. Iš tikrųjų labai lengva paveikti ir kontroliuoti žmogų, kuris yra suglumęs, pasimetęs, nežinantis ko konkrečiai nori iš gyvenimo ir yra ką tik ištrūkęs iš tėvų lizdo. Nepaisant romane aprašomos įtartinos gyvenimo ideologijos, romano herojė šią bendruomenę laiko savo antrąja šeima:

[a]š svarsčiau, ką pagalvotų mane išvydę giminaičiai. Bet jie neegzistavo! Buvo tik esamasis laikas, tik čia ir dabar, tik šis skvotas su žmonėmis, tapusiais mano šeima, ir aš galėjau tapti kuo panorėjusi. Va taip! Atvyksti į naują miestą ir gali pasirinkti kokį tik nori veidą, batus ar tapatybę; galėjau „burti“, kad esu kardiologas, taro kortų specialistė, dainininkė, parašiutininkė, [...] fatališka moterimi. (KD, 104)

Romane vaizduojama kasdienio gyvenimo tikrovė tampa Lėjai subjektyviai prasminga kaip vientisas pasaulis, kuriame reikia gyventi „čia ir dabar“. Iš pasakojimo aprašymų matyti, jog veikėja yra atvira pasauliui, tačiau toks ekstravertiškumas jos negelbsti. Lietuvoje internalizuota socialinė tvarka nuolat pasireiškia jos jausenoje, mąstysenoje ir veiksmuose. Galima daryti prielaidą, jog tarpusavyje kovojančios skirtingos romano veikėjos tikrovės ir jose egzistuojanti padrikusi tvarka tampa jos (bent jau laikina) savastimi, naujai formuojamo tapatumo dalimi, socialiniu vyksmu.

Emigrantės Lėjos gyvenimas, atrodytų, susideda iš paprastų ir „žmogiškų“ rutininių veiksmų: miego, darbo, pramogavimo. Būtų galima teigti, kad veikėjos paveiksle atskleidžiama, kaip „darbas, seksualumas ir gyvenamoji vieta“⁸⁷ tampa habitualizacijos ir tipizacijos židiniai, kurie leidžia kurti socialinį pasaulį, radikaliai nutolusį nuo institucinės tvarkos, o tuo pačiu nuo tikrovės. Būtent tokia aplinka konstruoja Lėjos, kaip migruojančios asmenybės, tipą: emigrantė, kurios tapatumas (ir tuo pačiu biografija) turi prasmę tik emigracijos pasaulyje. Šios tikrovės žinojimas leidžia kurti savitą subpasaulį, kurio „gyventojai“ konstruoja jiems objektyviai realias ir konkrečias prasmes, iš kitos perspektyvos mato visą visuomenę.

⁸⁶ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 72.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 79.

Be Lėjos, išskirtinę vietą romane užima kita veikėja – skvoterė Džiordžiana. Jos santykis su pačia savimi ir visuomene yra prieštaringas. Akivaizdu, kad egzistuoja dvi skirtingos asmenybės: „moteris iš kito pasaulio, aukštai iškėlusi galvą vilkinti savo damos kostiumą“ (KD, 76), gerianti kavą su likeriu, rūkanti, vaidinanti primadoną ir „pilka Džiordžė, kuri vakare nusivaliusi dažus susirangydavo prie siuvimo mašinos, braižydavo eskizus ir siūdavo“ (KD, 76). Šie apibūdinimai suponuoja mintį, jog veikėjos *Aš* yra susiskaldęs, netapęs suvokiamu ir atpažįstamu objektyviu ir subjektyviu tapatumu. Todėl jo negalima tinkamai suprasti ir susieti su dabartiniu jos gyvenamu socialiniu kontekstu. Iš tiesų, jos tapatumas nėra susiformavęs, yra fragmentiškas, socialiai nedeterminuotas.

Romane prabylama ir apie pasaulio istorijos bei kultūrų nereikalingumą. Pasak veikėjo Roberto, priešinimosi sistemai lyderio, istorija yra „išankstinio nusistatymo ir prietaringo nacionalistinio mąstymo spąstai“ (KD, 83). Būtų geriau nežinoti „ką padarė naciai, kaip kentėjo juodaodžiai, iš kur kilo jų seneliai, kas valdo pasaulio naftos išteklius“ (KD, 83), o tiesiog būti „*tabula rasa*“, naiviais piliečiais, pasiruošusiais „objektyviai ir kritiškai vertinti tikrovę“ (KD, 83). Bergerio ir Luckmanno nuomonė istorijos klausimu yra visiškai priešinga, jie teigia, kad be istorijos negalėtų egzistuoti visuomenės, objektyvi tikrovė, kuri suteikia realumo jausmą, bei institucinis pasaulis, kurį mums perduoda tėvai ir protėviai. Juk praeities žinojimas, jos refleksija „suteikia logikos institucinei tvarkai“⁸⁸ ir mūsų pačių tapatumui. Taip pat veikėjas Robertas skeptiškai žiūri ir į tradicijas: „Kalėdos, šeima, gimtadienių tortai, skambučiai tėvams yra nesąmonė. [...] Individas pats gali susikurti savo tradiciją, tinkamą jo vidiniam pasauliui“ (KD, 136). Visa tai verčia individus laikytis kartu, o šis bendrumas neva padeda „išspręsti egzistencinį skausmą“ (KD, 136).

Kostiumų dramos veikėja Lėja ima savaime priešintis savo skvoto draugų primestai gyvenimo ideologijai. Romane vaizduojami draugai pastebi jos svyravimus ir abejones dėl jų propaguojamo gyvenimo būdo. Visų pirma, romano herojė dirba slauge ir prižiūri neįgalius bei senus asmenis, antra, miega ne gatvėje, o slaugomų žmonių namuose, trečia, valgo maistą ne iš konteinerių, ketvirta, susiranda vyrą ir pradeda planuoti šeimyninį gyvenimą, o galiausiai tampa nėščia. Šie epizodai iš Lėjos gyvenimo prieštarauja jos draugų gyvenimo principams. Veikėjos pasirinkimas nesipriešinti objektyviai tikrovei leidžia lengviau konstruoti emigrantės tapatumą, kuris atsiduria antrame gyvenimo plane. Lėjos gyvenime atsiranda dar nepatirti vaidmenys: būsimos žmonos ir motinos bei namų šeimininkės, kurie ima formuoti jos kaip moters tapatumą.

Apibendrinus galima teigti, kad migracijos aplinka veikėjai Lėjai sukuria tam tikrą tikrovės kismą, dėl kurio jos tapatumas tampa nestabilus, iš naujo konstruojamas. Priežastis, dėl kurios Lėja išvažiuoja iš Lietuvos, tampa priežastimi dėl kurios ji prisitaiko emigracijoje – taigi veikėja tarsi paneigia pati save. Tėvynėje „įdiegta“ tikrovės samprata trukdo veikėjai eksternalizuoti save per jai

⁸⁸ *Ibid.*, p. 87.

ne visada priimtina veiklą, t. y. per įvairius „nešvarius“ emigranto darbus, per bendravimą su kitais emigrantais, vietiniais gyventojais ir panašiai. Taigi naujos kultūros objektyvuota institucinė tikrovė tampa savotiška nepasiekiamybe, nuolatinio balansavimo tarp to kas tikra ir netikra, „apsimestinė“ adaptacija. Vis dėlto romane paaiškėja, jog Lėja gali sėkmingai konstruoti savo tapatumus tik nesipriešindama esamai objektyvizuotai tikrovei (t. y. britų sociumui) ir kasdieniame gyvenime vadovaudamasi nusistovėjusia institucine tvarka. Toks visuotinai priimtinas elgesys priverčia veikėją iš kitokios perspektyvos pamatyti britų visuomenę ir lengviau integruotis į ją. Lėjos gyvenime įsivyrąja tam tikra tvarka, o socialinė aplinka tampa saugesnė. Šitaip pagrindinė romano veikėja Lėja praeina esminius socialinio tikrovės konstravimo etapus ir kuria savo naują tapatybę.

Kitos autorės Aleksandros Fominos⁸⁹ romane *Mes vakar buvom saloje* pasakojama panaši į Rykštaitės romano *Kostiumų drama* emigracinių patirčių ir tapsmo bei gyvenimo skvotuose istorija. Rašytoja parašė kūrinį, remdamasi savo asmenine patirtimi. Per pagrindinės veikėjos Ūlos perspektyvą kuriamas visapusiškas, unifikuotas emigrantų ir iš dalies imigrantų gyvenimo paveikslas. Šio romano veikėjai, kaip ir daugelis emigrantų, susiduria su nežmoniškomis gyvenimo sąlygomis ir darbu, nepakenčiama kasdienybės rutina. Toks jų savanoriškas pabėgimas į šalį – Didžiąją Britaniją – tampa jų laikinu prieglobsčiu, kalėjimu ir išbandymų vieta.

Romane pasakojama apie veikėjos Ūlos ir jos draugų Liuto, Remio, Marijos, Indžio kosmopolitišką ir bohemišką⁹⁰ gyvenimą Kaune, o vėliau ir Londone. Emigruoti iš Lietuvos Ūlą paskatina nuobodus gyvenimas ir nuolatiniai motinos priekaištai. Romano veikėja jaučiasi tarsi ne ji, o mama gyventų jos gyvenimą: gamina, tvarko kambarį, per pažįstamus rado darbą knygyne. Čia reiškiasi antrosios feministinės bangos sukurta ir šiuolaikiniame moterų romane gvildinama tema – motinos ir dukters santykiai. Plačiau ši tema nagrinėjama britų rašytojos Charlotte'ės Mendelson romane *Beveik anglė*, kuris bus analizuojamas paskutiniame šios darbo dalies skyriuje. Pasak Ūlos mamos, ji betiksliai įstojo į lietuvių filologiją, ji „švaisto savo gyvenimą, kai visi jos bendraklasiai jau seniausiai susituokė, vaikų prigimdė ir sėkmingai dirba visokiais vadybininkais ir slaugėmis“⁹¹.

⁸⁹ Aleksandra Fomina debiutavo 2004 metais, išleidusi apsakymų rinkinį „Nepaprastoji padėtis“. 2011-aisiais pasirodė antrasis rašytojos kūrinys – romanas *Mes vakar buvom saloje*.

⁹⁰ Viena iš interviu rašytoja Aleksandra Fomina teigė, „sąvoka „bohema“ man atrodo gerokai pasenusi ir asocijuojasi su maždaug 9–10 dešimtmečio atmosfera, kai žmonės „prie meno“ ėmė vis drąsiau reikšti visuomeniniame gyvenime ir viešai, savo apsirėngimu bei laikysena, įsteigė kažką visiškai priešingo sovietinės kultūros apdainuotiems „paprastiems žmonėms“. Mano paauglystė ir ankstyvoji jaunystė susijusi būtent su šiuo laikotarpiu, tad žodis „bohema“ pirmiausia apibūdina personažus iš tų laikų: mąšlius vyrus ilgiais neplautais plaukais ir aksominiais švarkais su chaotiškai, „avangardiškai“ pasipuošusiomis jų damomis – juos galėjai sutikti populiariose Kauno senamiesčio kavinėse, meno parodų atidarymuose, o visą kitą laiką – miesto erdvėse su knygų ir piešinių prikimštomis rankinėmis. Taip pat dažniausiai bohema man asocijuojasi su gausiu alkoholiu kiekiu ir „filosofiniais“ pašnekesiais prie juo nukrautų stalų“ (plačiau žr. Justinos Petrulionytės interviu su A. Fomina „Mes jau vadinomės kitaip – „neformalai“ – kaip pagiežingai pavymui šaukė Senamiestyje besitrinantys treninguotieji“, prieiga internetu: <https://projectaleja.wordpress.com/2013/10/28/interviu-su-a-fomina-mes-jau-vadinomes-kitaip-neformalai-kaip-pagiezingai-pavymui-sauke-senamiestyje-besitrinantys-treninguotieji/> [žiūrėta 2015 03 09]).

⁹¹ Aleksandra Fomina, *Mes vakar buvom saloje: romanas*, Kaunas: Kitos knygos, 2011, p. 66. Toliau darbe bus cituojama, tekste nurodant romano pavadinimo santrumpą *MVBS* ir puslapį.

Knygos herojė su draugais apsigyvena nuomojamame bute Kaune, nes jai įkyrėjo jaustis „gamtos klaida ir girnapuse motinai ant kaklo“ (MVBS, 66), skrajojančiu padebesiais vaiku, nesugebančiu susitvarkyti gyvenimo. Be to, ji sąmoningai pradeda ignoruoti mamos telefoninius skambučius, kad išvengtų bet kokio moralizavimo apie gyvenimą. Kaip matyti iš romano siužeto, Ūla tik iš dalies išsivaduoja nuo savo gimdytojos priekabių. Taip pat ji nesugeba kurti harmoningo gyvenimo, todėl bodisi ja supančia aplinka:

[k]ažkas man ne taip, mąsto ji sėdėdama ant odinės sofas ir žiūrėdama į savo nepriekaištingą manikiūrą, kažkas manyje užstrigo, man neįdomūs visi šie gražūs berniukai ir mergaitės, neįdomūs bendradarbiai, klientai, kaimynai, pakeleiviai viešajame transporte, visas būrys nuolankių, tylių žmogeliukų, bijančių pasisveikinti su tavimi, nes iš karto įtarsi, kad jiems iš tavęs kažko reikia, neįdomūs praeiviai, matuojantis tave žvilgsniais ir vertinantys litais bei eurai, neįdomios pardavėjos ir padavėjos, tinginės pasisveikinti, suokiančios, kai atsiskaitai už paslaugas, ir tuojau už nugaros apšnekančios tavo šukuoseną, neįdomūs tragiškos pasaulėžiūros seneliai, visu savo pažemintųjų ir nuskriaustųjų elgesiu demonstruojantys, kad žmogui neverta nei gimti, nei mirti – vis tiek bus ir liks šūdo vertas, neįdomūs didžėjai, grojantys tokią progresyvią ir nuostabią muziką, keliaujantys iš miesto į miestą, visur mylimi, visur pageidaujami – kodėl manęs niekas neprisimena, išskyrus kambario draugus, kodėl nė vienas iš jų, su kuriais tradiciškai palaikomas ryšys – bendraklasiai, bendrakursiai, buvę tautinių šokių partneriai, smagūs žmogeliukai iš univero, nusišypsantys tau šiaip sau, iš dangaus – kodėl niekas niekada nepaskambina šiaip sau, paklausti, kaip sekasi, kodėl troleibusai ir autobusai pilni kaip žuvys tylinčių susiraukusių figūrų, nuo kurių dvokia prakaitu ir nešvariais drabužiais, kodėl vis dažniau apima toks jausmas, kad viskas šioje šalyje taupoma, kad susikauptų solidi krūvelė – ne tik tokie akivaizdūs dalykai, kaip „laikas-pinigai“, bet ir jausmai, ir geri žodžiai, ir elementarus dėmesys, lyg juos visus reikia kuo kruopščiau saugoti, niekam nerodyti, tarsi vaikystėje nuo berniukų slepiamų „sekrečių“, rinkti į spintelę, rakinti septyniais raktais, kasti į žemę, ir galų gale, ir ateis ta šviesi diena, kuri vis neateina ir niekada neateis, nes yra „rytoj“, spintelė bus atrakinta, trumpam, skubiai, drebančiomis rankomis, jaudinantis, ar niekas nemato, ir bus šykščiai atgnybta po kruopelytę nuo kiekvieno miesnio dalyko, kad paskui vėl paskubom, šnairuojant į visas puses iš karto, ar netyko už kampo pavydus kaimynas, spintelė būtų užrakinta, užkoduota, užvirinta ir vėl užkasta į žemę? (MVBS, 97–98)

Knygos herojės emocinė būseną panaši į Rykštaitės romano veikėjos Lėjos jauseną. Skirtumas tas, kad Lėjos viduje vyksta konfliktas su šeima, o Ūlos – su visuomene. Akivaizdu, kad dėl knygoje vaizduojamo lietuvių pesimizmo, pavydo, negatyvaus požiūrio į visus gyvenimiškus reikalus, nuolatinių skundų, dejonių ir „gedulo būsenos“ Ūlos gyvenimas Kaune tampa rutiniškas ir nepakenčiamas.

Netrukus *Mes vakar buvom saloje* veikėjų kasdienį gyvenimą pakeičia emigracija, kuri romane vaizduojama kaip veiksmas, pakeičiantis realybės suvokimą: „[p]asaulis susidvejina, ir jau pats nebesupranti, kas esi, ką čia veiki – tai yra kodėl tu ne ten ir kodėl nieko neveiki, nes tai, ką veiki čia, ten laikoma nieko neveikimu ir sutinkama su rūgštoka šypsena“ (MVBS, 103). Romane aprašoma emigracijos vieta – Londonas – Ūlai „primena milžinišką mikroschemų rinkinį“ (MVBS, 240), kuriame „[g]riežtai subraižytos kvadratukais privačios teritorijos, kur miniatiūriniuose gretasienuose, tose mikroschemose lenktomis kojytėmis, niekada nenutyla gyvenimas“ (MVBS, 240). Tačiau Londonas romane vaizduojamas kaip tinkama vieta pinigams uždirbti, nes, daugelio veikėjų teigimu, britai „nemoka [...] gyvenimu džiaugtis, kaip kokie prancūzai, o moka tik pinigus kalti“ (MVBS, 152). Tipiniai emigrantai iš Rytų Europos, ypač moterys, „dirba ir dirba, keliasi šeštą ryto ir grįžta dešimtą vakaro, o kai susitaupo pinigų, iškart mauna atgal namo“ (MVBS, 155). Kūrinyje aprašomi atvykėliai iš Rytų Europos kelia nuostabą net ir darbo nevengiantiems britams,

kurie atvykėlius laiko „trečiaisiais broliais“: „britai nesupranta, kaip žmogus gali šitaip ardytis tik tam, kad jam už tai sumokėtų. Visokiausius šūdinus darbus dirbti, gyventi bet kur ir neturėti nieko, kas jam teiktų malonumą. Na, gal prisigerti – tai visur labai suprantamas hobis“ (MVBS, 158). Romano veikėja Ūla tampa tipiška emigrante iš Rytų Europos ir skvotere, neturinčia savo nuolatinės gyvenamosios vietos, nuolatinio darbo ir aiškių ateities planų. Taigi, kaip ir romano *Kostiumų drama* veikėja Lėja, taip ir šio romano herojė pradeda impulsyviai kurti pasipriešinimo tapatumą, kovoti su britų socialine ir kultūrine tvarka. Nepaisant veikėjos „žmogiško gyvenimo“ atsižadėjimo, vis dėlto Ūlai „kol kas Londonas rodė visai simpatišką savo pusę: bent nereikėjo lyjant šalintis šalikelių, kad neaptaškytų, gatvėse žiūrėti į susiraukusius ir surūgusius veidus, o įeinant į bet kurią patalpą su tavimi sveikindavosi kaip su pažįstama“ (MVBS, 162). Be britiškojo mandagumo subtilybių, pagrindinę knygos veikėją žavi ir Londono bohemičiai bei jų gyvenimas: „žmonės atrodė tokie tikri, taip natūraliai laikėsi, kad galima buvo pamanyti, jog gimė vilkėdami tas odines kelnes, tinklines kojines ir pradurtomis lūpomis“ (MVBS, 165). Atsidūrusi tarp jų Ūla nejaučia provincialumo ir netikrumo jausmų, nes šiai subkultūrai nerūpi žmogaus išorė, jiems svarbus jo vidus. Tačiau veikėjai nepriimtini likusieji Londono gyventojai, nes jie yra tikri apsimetėliai, ieškantys svetimtaučių idiotų.

Didžiausiu iššūkiu romano herojams tampa darbo paieškos, kurios atsiskleidžia ydingiausias britų savybes. Kaip kūrinyje vaizduojama, darbdaviai „mėgsta teigiamus žodžius ir suklūsta išgirdę „no““ (MVBS, 180). Bendraujant su jais reikia būti „papūga ir beždžione vienu metu“ (MVBS, 181), „aktoriumi, pasiruošusiu improvizuoti labai aiškiai apibrėžta tema ir labai aiškiai nustatytose ribose“ (MVBS, 181), būti „čia ir dabar“ (MVBS, 181). Emigrantui tiesiog privaloma įsiminti, jog jis yra ne asmuo, o papūga, be to, nėra protingesnis už britą. Svetimšalis turi sakyti tik tai, ką iš jo tikimasi išgirsti, meluoti dėl savo darbo patirties, slėpti savo fizinę ir dvasinę būklę, vykdyti visus palieptus darbus, kuo daugiau žadėti ir pastoviai šypsotis, nes „šypsena – tarsi signalas, kad esi sveiko proto ir pakenčiamai jauties. Kad tau nieko netrūksta, nieko neskauda, kad nieko nenukriausi nežinia ko reikalaudamas“ (MVBS, 193). Tik sveikos visuomenės gyventojai jaučiasi laimingais ar vaizduoja tokie esą ir vadovaujasi šūkiu „Always look at the bright side of life“ („Visada žiūrėk į šviesiąją gyvenimo pusę“, MVBS, 193).

Romane pateikiamos savotiškos elgesio taisyklės, kurios padeda atvykėliams integruotis į britų visuomenę: „[i]šmok meluoti nerausdamas, visiškai nuoširdžiai: pasitreniruok prieš veidrodį. Nusišnekėk ramiu balsu, oriai pakėlęs galvą, šiek tik šypsodamasis ir žiūrėdamas tiesiai į akis tyru kūdikio žvilgsniu“ (MVBS, 181). Kaip vėliau paaiškėja, šio dirbtinio tapatumo bruožai suskaldo veikėjų vidinį Aš, priverčia patirti psichologines, moralines ir kitokias kančias. Apskritai kalbant, civilizuotas Londonas vaizduojamas kaip rimtas ir jautrus pasaulis, kuriame atsargumas yra svarbesnis už patį žmogų: „[...] atsitiktinis įvykis prilyginamas bendrai pasaulio tvarkos taisyklei,

tuščia žmogaus užgaida – mirtininko paskutiniam norui, o kvailas juokelis gali kainuoti šmaikštuoliui nemenką baudą už moralinę žalą“ (MVBS, 190). Tačiau saugumas užtikrintas tik vietiniams gyventojams, kuriuos veikėja Ūla vadina „subtiliais piliečiais“, kadangi jiems „net tokios sąvokos, kaip „palaukti“ ir juo labiau „pakentėti“, tiesiog neegzistuoja“ (MVBS, 190). Romane vaizduojami emigrantai, ypač atvykę iš posovietinių šalių, pasižymi kantrybe, t. y. nebijo nei skausmo, nei kančių, nei bado ir t. t. Savotiškai čia pagiriami lietuvių tautybės žmonės, kurie „yra atsparūs tarsi uola ir kantrūs tarsi pats dievas“ (MVBS, 191), o vietiniams gyventojams kentėjimas ir laukimas yra asmeninę laisvę varžančios sąvokos. Romano veikėjams tenka nuolat laukti darbo pasiūlymų, maisto, laisvo skvoto, pinigų, tačiau Londone reikia skubėti gyventi. Kaip ir Rykštaitės romane, taip ir šiame kūrinyje akcentuojamas spartus miesto gyvenimo tempas, kuris lietuvei Ūlai nėra priimtinas. „Niekur neskubantis aplinkiniams atrodo taip, tarsi negerbtų savęs“ (MVBS, 190). Neskubantis žmogus kiekvieną minutę praranda pinigus, kuriais galima nusipirkti laisvę, „[t]odėl nė vienas padorus žmogus tiesiog neturi teisės gaišti brangaus laiko“ (MVBS, 190). Ši automatizuota Londono aplinka ir sekundėmis matuojamas gyvenimas romano herojams tiesiog bėga pro šalį. Tam įtaką daro nesutampantis dviejų kultūrų laiko ir erdvės suvokimas.

Pavargusi nuo mėginimų integruotis į britų visuomenę, aptariamo romano veikėja Ūla nesąmoningai pasiduoda savo bohemiškų draugų įtakai, nes tik jais gali pasitikėti milžiniškame ir nežinomame mieste. Ūlos kasdienis gyvenimas palaipsniui „susidaiktina“. Šis romane vaizduojamas procesas gali būti aiškinamas, remiantis Bergerio ir Luckmanno pasaulio sudaiktinimo teorija. Pasak sociologų, „[s]udaiktinimas reiškia, kad žmogus sugeba užmiršti, jog jis yra žmogiško pasaulio autorius [...]“⁹². Kitais žodžiais sakant, romano veikėjos pasirinkimas priešintis objektyviai tvarkai, o neprisidėti prie jos kūrimo, byloja apie dehumanizacijos procesą. Ūla priima gyvenimą emigracijoje kaip dėsni ar faktą, kuris yra jai nepavaldu ir nekontroliuojamas. Iš tiesų, romane pateikti veikėjos vidiniai monologai ir pokalbiai su kitais žmonėmis atskleidžia jos savimonės lygį. Protagonistės vidinę būseną ir pasirinktą poziciją galima paaikškinti pritaikant Bergerio ir Luckmanno paradigmą sudaiktinimo formuluotę / teiginį, kuriuo romano herojė tarytum pradeda vadovautis: „Neturiu galimybės rinktis, aš turiu šitaip elgtis, nes tokia mano padėtis“⁹³. Ši neišvengiamybės būseną sudaiktina ir pačios Ūlos tapatumą, nes ji susitapatina su socialiai priskirtu emigrantės vaidmeniu, kuris neigiamai veikia jos vertybių sistemą ir emocijas. Be to, nuolatinis stresas ir įtampa neleidžia natūraliai pertvarkyti pakitusį kasdienį gyvenimą ir jo patirtis. Šiam pakitimui didžiausią įtaką daro vietos transformacijos. Romane aprašomą individų lokalizaciją erdvėje ir laike suvokti padeda tyrinėtojo Giddenso mintys:

⁹² Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 115.

⁹³ *Ibid.*, p. 118.

[...] vietos transformacijos bei nuotolio įsiveržimas į lokalią veiklą kartu su medijuoto patyrimo ypatinga svarba radikaliai keičia tai, kas iš tikrųjų yra „pasaulis“. Keičiasi tiek individo „fenomenalusis pasaulis“, tiek ir bendras socialinės veiklos pasaulis, kuriame vyksta kolektyvinis socialinis gyvenimas. Nors visi gyvename vietos gyvenimą, fenomenalus pasauliai daugiausia yra tikrai globalūs.⁹⁴

Taigi romane vaizduojamas nuolatinis kraustymasis iš vieno skvoto į kitą sukuria globalią erdvę, kurioje ir veikia knygos herojai. Ši lokalinė globalizacija nepriverčia Ūlos į kuriamą naują pasaulį perkelti savo turimos patirties ir gyventi normalų socialinį gyvenimą. Priešingai, vietos transformacija skatina veikėją suvokti, kad ji yra tarsi pasidalinusi į dvi dalis: dvasiškai ji prisirišusi prie Lietuvos, o tik kūnas keliauja bevietyje erdvėje.

Tęsiant mintį apie britų visuomenės ypatumus, reikėtų atkreipti dėmesį į romane vaizduojamus skirtumus, egzistuojančius tarp dviejų žmonių tipų: britų ir imigrantų, tuo pačiu ir emigrantų, kurių vieta būties hierarchijoje nevienoda:

[b]ritai miršta iš nuobodulio, imigrantai – iš persidirbimo. Britai trokšta emocijų, dalijamų tam tikromis valandomis saugiomis dozėmis, imigrantai trokšta tirtų, o emocijas galėtų pardavinėti turguje – amžinas variklis, niekad neišsenkantis šaltinis yra tie būtiniai barniai, bambėjimai, susirėmimai, susireikšminimai, legendomis apaugusios motinų ašaros ir bemiegės naktys laukiant sūnelio ar dukrelės, iš svečios šalės grįžtančių. Britams pasaulis atrodo paprastas, lėkštas ir neįmantrus, kaip penki pensai, o imigrantams jis kupinas pavojų, priešų, pasalų ir piktadarių, pasiruošusių žūtbūt atimti iš jų sąžiningai uždirbtą turtą“. (*MVBS*, 231)

Dėl keliamo nuolatinio pavojaus britų institucinei tvarkai pastarojo tipo žmonės laikomi ne visai žmogiškais, nes imigrantai „beveik niekada nevaikšto po vieną, visai kaip „kriminaliniai elementai“ [...], tik šmėkščioja pirmyn ir atgal, visi kažkokie nudėvėti, nutrinti, amžinai neišsimiegoję, tvarko savo neaiškius reikalus, niekada nežinai, kas jiems šaus į galvą“ (*MVBS*, 245). Britų akimis, visi atvykėliai yra vieni į kitus panašūs, nes pasakoja tą pačią „nesėkmingo gyvenimo“ istoriją, kuri privertė ryžtis emigruoti. Romano veikėjų požiūriu, britų visuomenei nėra įdomi Rytų europiečių kilmė, išsilavinimas ir patirtis, nes „kone nepadoru teirautis apie tikrą specialybę, apie šeimą, likusią žemyne“ (*MVBS*, 274). Nors kiekvieno atvykėlio gyvenimas pilnas vertingų istorijų, emigracija priverčia perkurti savo gyvenimo istoriją: „[n]ori naujo gyvenimo – pasiruošk visiškai naujam vaidmeniui [...]. Atrišti visas virveles, siejančias tave su praeitimi, kaip galų gale atrišama nuo gimtojo tinklo tavo senesnė telefono kortelė. Apsirengti naują kostiumą ir su juo – tarsi apsimauti naują odą. Naują save, paruoštą ir pasiruošusį žaisti kitokį nei visada žaidimą“ (*MVBS*, 281). Kitais žodžiais sakant, žmogus turi lipdyti save iš naujo. Tačiau britų visuomenėje svetimtaučių gyvenimas nėra lygiavertis, pavyzdžiui, imigrantai iš Afrikos ir Azijos šalių, buvusių Britų imperijos kolonijų, gyvena „žmogiškesnį“ gyvenimą, kaip atlygį už padarytą žalą. Romano veikėjų Remio ir Indžio nuomone, nesvarbu, kokį gyvenimą pasirinktų gyventi atvykęs žmogus, bet koku atveju jam reikės vaidinti, nes Londonas – vaidinimų ir kaukių keitimo, natūralių žmogaus emocijų slopinimo miestas:

⁹⁴ Anthony Giddens, *op. cit.*, p. 240.

[p]restižas, reputacija, įvaizdis – kaukė slepiasi po kauke, taigi pasinaudokime tuo gudriu mechanizmu ir apsimeskime idiotais, nesuprantančiais, kad pinigai yra svarbiausia, dėl ko verta gyventi šiame pasaulyje. Įlįskime į kiekvieno jų šventą privatumą ribojančio įstatymo plyšiuką, suraskime ten, kuo pasinaudoti, ir sėkmingai miskime tų pasipūtėlių sukurta vadinamąja civilizacija, kurios pagrindinis siekis – girtis, pūstis, nepaliaujamai šokinėti, mojuoti iš tolo, blizgėti, didingais fontanais apipilti kiekvieną neišprusėlį, išdrįstantį suabejoti romėnų palikuonių didybe. Jeigu net namie reikia vaidinti geruolį, tai aš būsiu geruolis, bet tik sau, o ne kitiems – špygą jums taukuotą, mėgaukitės patys savo žaidimu, o aš turėsiu savo – ir tegul mane vadina narkomanu, nelegalu, nusmurgėliu, asocialu ar kuo jiems ten dar šaus į galvą. Vis tiek anksčiau ar vėliau visi jūsų žodžiai bus pripažinti politiškai nekorektiškais ir išbraukti iš visų žodynų, galų gale žodžių išvis nebeliks, o gyventojai bendraus vien šypsodamiesi ir linksėdami, tarsi prisukamos japoniškos lėlės. (MVBS, 373)

Kaip matyti, Ūlai nesiseka vaidinti, o jos kuriamas pasipriešinimo tapatumas atsigręžia ne tik prieš britų sociumą ir kultūrą, bet ir prieš draugus. Veikėjos draugai nebesimėgauja filosofiniais pašnekesiais apie kultūrą ir gyvenimą, net ima vengti jos draugijos bei slapčia kuria „viskuo nepatenkintos Ūlos atsikratymo planą“: „[a]pskritai beveik nieko tuose namuose nekalbama. Bent jau su Ūla niekas dėl nieko nesikonsultuoja, pasilabina ir dūlina sau toliau, kur ėjo“ (MVBS, 352). Romano herojė tarsi atsiveria tylos ir nepasitenkinimo siena, kad galėtų susitelkti į savo pojūčius, kurie dėl įtemptos „darbas – namai, namai – darbas“ dienotvarkės buvo užslopinti. Be to, Ūla nori pasijusti moterimi, kadangi emigrantės vaidmuo pavertė ją belyte būtybe, neturinčia jokių moteriškų privilegijų ar teisių:

[...] Ūla prisimena esanti mergina tik per mėnesines. Tada pasaulis akivaizdžiai jai primena, kad žinotų savo vietą: traukinyje prie lango, įžūliai ignoruojant visus įlipančius senokus ir senutes, darbe – išblukusioje rožinėje plastikinėje kėdėje arčiau lango, kur paprastai numetami darbuotojų daiktai. Daiktus ji nusviedžia bet kur, sėdi ir mąsto, už ką jai vadinamoji gamta skyrė būti moterimi, jei tas niekam nereikalinga, net trukdo. (MVBS, 353)

Taip pat romano veikėja jaučiasi pavargusi nuo nuolatinių persikraustymų, nuo surūgusių draugų veidų, nuo besikeičiančių atsitiktinių darbų ir kitos emigrantų gyvenimo kasdienybės:

[...] ji pati visiškai priklausoma nuo Indžio ir kitų malonės, nuo šio nemylimo miesto, įsupusio ją į savo nešvarius spąstus, kad nebenori iš jo nieko gauti, nebenori daugiau daryti pinigų – nori ramiai pasėdėti ir paklaudyti, kaip ošia medžiai. Nori pamatyti kažką kita negu plastikiniai prietaisai, nešvarios grindys, uniforminės striukės ir metalinės langų žaliuzės. Nori paskaityti kitką, o ne laikraštį apie Britanijos žvaigždžių laimėjimus, kylančias kainas ir tai, ką sveikiau valgyti, kad ilgiau gyventum. O kam ilgiau gyventi, jei taip bėgsi ilgus metus kaip žiurkėnas ratelyje? Negi apsimoka šitaip aukotis dėl pinigų? (MVBS, 397)

Vieninteliu veikėjos Ūlos išsigelbėjimu tampa miegas, nes „miegant viskas ima atrodyti truputėlį nerimta, nes žinai, kad yra tavyje kažkas daugiau nei šis triukšmingas, per daug vientisas, nesikeičiantis ir visais metų laikais toks pat varganas pasaulėlis“ (MVBS, 258). Tačiau gerai išsimiegoti pavyksta labai retai, kadangi skvote negali kurti savos / privačios erdvės, nes tai:

[v]iešbutis [skvotas – JP patikslinimas], kur ateinama tik pavalgyti ir pamiegoti. Įtampa labiausiai juntama savaitgaliais, kai kiekvienas užsidaręs savo kambarį veikia ką nors malonaus, bet sykiu nepamiršta, kad jį girdi kaimynai iš visų keturių pusių. Suprantama, tą realybę kiekvienas mato savaip, nes viskas priklauso nuo elementariausių veiksmų: kas kiek miegojo, kas ką veikė darbe ir kaip jam sekėsi, kiek laiko planuoja praleisti namie ir ką ten veikti (nors ir dabar jau aišku, kad nėra ką veikti vietoje, kur beveik niekas su niekuo nesikalba) ir apskritai, kokia, taip sakant, šiuo metu yra politinė situacija šalyje, ką sako žiniasklaida, kaip šiandien elgiasi bendradarbiai [...]. (MVBS, 352–353)

Knygos veikėjų realybė tampa jų susvetimėjimo priežastimi, kuri nulemia keistą kai kurių veikėjų elgesį. Pavyzdžiui, Ūla pastebi, kad darbe ir skvote žmonės ją vis dažniau vadina „weird“ – neperprantama ir nepaaiškinama. Veikėja pradeda spontaniškai priešintis savo socialinio „benamių

emigrantų“ vaidmeniui, o šis pasipriešinimas iššaukia draugų išdavystę. Ūlos draugai surezga sąmokslą prieš ją – suorganizuoja netikrą kraustymąsi iš svoto. Veikėjas Remis, kuriuo Ūla labiausiai pasitiki ir jaučia šiltus jausmus, tampa plano įgyvendintoju. Jis gražiuoju nusiveda Ūlą į autobusų stotį, kad galėtų saugiai praleisti naktį, ir slapčia ją ten palieka. Šis likimo vingis tampa pagrindinės veikėjos motyvu, paskatinusiu sugrįžti į Lietuvą.

Apibendrinus romano *Mes vakar buvom saloje* analizę, galima teigti, jog pagrindinė veikėja Ūla nesugeba socializuotis Londone ir internalizuoti socialinės patirties kaip objektyvios tikrovės. Ji trokšta būti laisva asmenybe, besivadovaujančia įteisintu tapatumu, kurį konstravo posovietinėje Lietuvoje. Būtent emigracija apriboja jos troškimus, nepateisina lūkesčių, griauna lietuviškąjį tapatumą, verčia slopinti savo norus ir tiesiog neleidžia jaustis žmogumi. Taip pat veikėja savo išvaizda ir elgesiu nesugeba prisitaikyti prie emigracinės situacijos keliamų reikalavimų. Adaptacija ir integracija reikalauja visiško *savojo Aš* atsisakymo, kuris reikštų jos kaip asmens tęstinumo laike ir erdvėje baigtį. Pajutusi tapatumo krizę Ūla nesistengia jos išgyventi, bet priešingai – praranda poreikį priešintis. Svarbu ir tai, kad didelę įtaką šiai veikėjos būsenai daro draugai ir jų išdavystė, nes būtent psichologinės atramos praradimas neleidžia įveikti pereinamąjį gyvenimo laikotarpį.

Palyginus Fominos romaną *Mes vakar buvom saloje* su Rykštaitės romanu *Kostiumų drama*, atsiskleidžia tapatybės konstravimo migracijos aplinkoje skirtumai. Veikėjai Lėjai maištas, nukreiptas prieš britų sociumą, padeda išgyventi emigracijos sunkumus, sustiprėti kaip asmenybei, atrasti save kaip moterį ir žmoną, palyginti skirtingus gyvenimus konstruojant įteisinamą ir pasipriešinimo tapatumą, susidoroti su emigranto kasdienio gyvenimo iššūkiais, rutina ir t. t. O veikėjai Ūlai emigracija tampa tapsmo krizę sukėlusiu veiksmu, sąlygojusiu suvokti tapatybę kaip duotybę, o ne kaip konstruklą. Ji tarsi paneigia socialinio konstrukcionizmo teoriją, kadangi naujoje aplinkoje nesugeba susikurti nei tapatybės, nei „savų namų erdvės“, nei pritapti prie britų objektyvuotos socialinės tvarkos, nei internalizuoti šio pasaulio kaip subjektyviai prasmingos tikrovės. Akivaizdu, kad Fominos romano herojė gali būti individu, kurti savo asmeninę istoriją ir įprasminti savo būtį tik Lietuvoje.

Toliau darbe bus analizuojamas romanas, kurio veikėja, palyginus su jau analizuotų romanų herojais, pasiryžta atsisakyti savo senos tapatybės, išgyventi tapatumo krizę ir būti postmodernia asmenybe.

4.2. Projekcinio tapatumo konstravimas kasdieniame imigranto gyvenime: Monicos Ali romanas *Plytų gatvė*

Rašytojos Monicos Ali⁹⁵ romane *Plytų gatvė* detaliai ir ganėtinai jautriai pasakojamas pagrindinės veikėjos bangladešietės Naznyn gyvenimas ir jos asmenybės tapsmas, kurį inspiruoja imigracija. Pati romano autorė yra imigrantė. Ji gimė bangladešiečio ir anglės šeimoje, kuriai dėl politinės situacijos teko palikti Bangladešą ir persikelti į Didžiąją Britaniją. Galima daryti prielaidą, jog šios asmeninio gyvenimo aplinkybės leido rašytojai sukurti įtikinamai realistišką imigrantų kasdienybės paveikslą. Šiame imigrantų kasdienio gyvenimo vaizdavime galima pastebėti ir autorės susirūpinimą moters iš islamiškos valstybės situacija šiuolaikiniame pasaulyje.

Kasdienis romano *Plytų gatvė* veikėjų gyvenimas vyksta Plytų gatvėje, esančioje Rytų Londone, kurioje įsikūrusi Bangladešo bendruomenė – žmonės, atvykę iš pokolonijinės valstybės. Kaip romane akcentuojama, „[...] bangladešiečiai – skurdžiausia etninė grupė visoje Anglijoje. Tai – imigranto tragedija“⁹⁶. Tačiau skurdų šios tautybės žmonių gyvenimą kompensuoja dvasinis gyvenimas ir laimės pojūtis. „Tyrimai, atlikti Londono ekonomikos mokyklos profesorių [...] parodė, kad bangladešiečiai yra laimingiausi žmonės pasaulyje“ (*PG*, 303), o britai tik trisdešimt antri. Bet romane pabrėžiama, kad laimingi yra tie, kurie gyvena Bangladeše, o nesimėgauja vadinama vakarietiška pseudo laime: mėšainių ir traškučių valgymu, aptemptų džinsų mėvėjimu, televizoriaus žiūrėjimu, alkoholio ir narkotikų vartojimu ir t. t. Palikę savo laimę gimtajame krašte, bangladešiečiai plūsta į Londoną, kur patiria didelę diskriminaciją. Baltiesiems žmonėms jie visi kaip vienas: „nešvarios mažos beždžionės iš tos pačios beždžionių šeimos. Bet šie žmonės – kaimiečiai. Neišsilavinę. Beraščiai. Buki. Be jokių troškimų“ (*PG*, 20). Kaip matyti iš romano siužeto, jie turi troškimų – nori pakeisti skurdžią gyvenimo kasdienybę, todėl kuria kaimus Londone, nors, perkeltine prasme, jų širdys paliktos tėvynėje. Šią situaciją galima paaiškinti, remiantis Bergerio ir Luckmanno mintimis apie subpasaulius. Romane imigrantai kuria tam tikrą grupę, „kuri nuolatos kuria konkrečias prasmes ir kuriai šios prasmės yra objektyviai realios“⁹⁷. Dėl išpažįstamos islamo religijos bangladešiečių bendruomenė tampa hermetišku dariniu, laikančiu nuošalyje pašaliečius. Romane šie žmonės siekia legitimacijos – užsiima musulmonų organizacine veikla, kurios tikslas – keisti visuomenės požiūrį. Kitais žodžiais sakant, jie kovoja su objektyvios

⁹⁵ *Plytų gatvė* (*Brick Lane*, 2003) – pirmasis Monicos Ali romanai. Pagal šios knygos scenarijų 2007 metais buvo pastatytas ir kino filmas. Be šio romano, autorė yra parašiusi dar tris romanus, kurie sulaukė didelio kritikų dėmesio, pelnė ne vieną apdovanojimą: *Alentežo mėlis* (*Alentejo Blue*, 2006), *Virtuvėje* (*In The Kitchen*, 2009) ir *Nepapasakota istorija* (*Untold Story*, 2011). Tiesa, šie kūriniai nėra išversti į lietuvių kalbą.

⁹⁶ Monica Ali, *Plytų gatvė: romanai*, iš anglų k. vertė Edita Mažonienė, Kaunas: Jotema, 2005, p. 306. Toliau darbe bus cituojama, tekste nurodant romano pavadinimo santrumpą *PG* ir puslapį.

⁹⁷ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 111.

tikrovės nuostatomis. Tačiau šios religijos individų tapatumas apibrėžtas stereotipinio mąstymo, kurio romane veikiantiems personažams nepavyksta pakeisti.

Romano dėmesio centre – veikėja Naznyn – moteris, visiškai atsidavusi likimui (dėl religinių ir kitų įsitikinimų), kuris ją nuolat verčia rizikuoti. Šios romano veikėjos analizei labai reikšminga jos savybė rizikuoti: ji tarsi apibrėžia moters siekį konstruoti savo tapatumą, augti kaip asmenybei ir keistis, veikiamai imigracijos. Analizei pagrįsti reikia prisiminti Giddenso teiginį, kad „[r]izikos sąvoka tampa svarbiausia visuomenėje, atsisveikinančioje su praeitimi, tradiciniais veiklos būdais ir atsiveriančioje problemiškaiteičiai“⁹⁸. Kūrinyje Naznyn atstovauja tam tikrą bangladešiečių visuomenės dalį, kurios gyvenimą iš pagrindų keičia migracija. Išryškėja skirtingų dviejų pasaulių – Rytų ir Vakarų – skirtumai ir savotiška jų kova:

[k]albu apie Vakarų ir mūsų pačių vertybių susidūrimą. Kalbu apie pasipriešinimą asimiliavimui ir poreikį išlaikyti savo identitetą ir paveldą. Kalbu apie vaikus, nežinančius, kas jie. Kalbu apie svetimumo jausmus, gimdomus visuomenės, kur dominuoja rasizmas. Kalbu apie baisią kovą už blaivų mąstymą, besistengiant išrūpinti savo šeimai visa, kas geriausia. (*PG*, 91–92)

Tęsiant mintį apie likimą, būtų galima teigti, kad pagrindinė romano veikėja priima sprendimus tik lemtingu momentu, t. y. ji visuomet apsisprendžia paskutinę minutę. Šitokią Naznyn elgesį galima analizuoti, pasiremiant anksčiau minėto sociologo teorinėmis išvalgomis. „Lemtingi momentai yra tokie, kada individai priversti priimti sprendimus, turinčius ypač reikšmingų padarinių jų siekiams ar būsimam jo gyvenimui apskritai“⁹⁹, – teigia sociologas Giddensas. Būtent tikėjimas lemtimi suteikia romano veikėjai Naznyn galimybę brautis į kasdienį gyvenimą ir lanksčiai formuoti savo socialinį pasaulį.

Romane vaizduojama kaip aštuoniolikmetė Naznyn atvyksta į Londoną gyventi su tėvų paskirtu vyresniu vyru, vardu Čianu. Galima pastebėti akivaizdų skirtumą tarp šio ir anksčiau analizuotų romanų: Monicos Ali romano *Plytų gatvė* veikėjai netenka gyventi gatvėje ar skvote, nereikia valgyti maisto iš konteinerių ar juose ieškoti drabužių. Vyro butas apstatytas įvairiais baldais, niekada netrūksta maisto gaminimui, vyras sariams perka kokybiškus audinius ir t. t. Kaip matyti, romano herojė Naznyn gyvena normalų šeimyninį gyvenimą, yra gerbiama savo vyro, mylima vaikų. Jai netenka išgyventi baisios ir psichologiškai žalingos „atvykėlės iš svetur“ kasdienybės. Veikėja tiesiog atlieka instituciškai priimtinius bangladešietės socialinės tikrovės vaidmenis: žmonos, mamos, namų šeimininkės, nes „[t]ik nuolatinis budrumas ir planavimas – nekvalifikuota, nepastebima ir neatlyginama moters veikla – laiko namų buitį nuo sugriovimo“ (*PG*, 285). Laikui bėgant veikėją pradeda slėgti uždaras gyvenimas namuose, „[...] kur sėdi diena iš dienos šitoje didelėje dėžėje su baldais, nuo kurių reikia valyti dulkes, o prislopinto asmeninio gyvenimo garsai užgęsta kažkur viršuje, apačioje ir aplinkui“ (*PG*, 16), „[j]i pažiūrėjo ir pamatė,

⁹⁸ Anthony Giddens, *op. cit.*, p. 144.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 145.

kad yra įkalinta šitame kūne, šitame kambaryje, šitoje betoninėje kapininės žmonijos plokštėje. Jie neturėjo nieko bendra su ja“ (PG, 60). Naznyn kasdienio gyvenimo pasaulis palaipsniui praranda tvirtumą ir realumą, ypač kai jos gyvenime atsiranda už ją jaunesnis meilužis, vardu Karimas. Ši, atrodytų, amoralinė situacija tampa romano veikėjos „ribiniu žmogaus patyrimu“¹⁰⁰. Veikėją kankina kaltė ir nuolatinė baimė. Už tokią nepagarbą vyrui Bangladeše jai jau seniai būtų įvykdyta bausmė. Tačiau Londone šitoks elgesys yra pateisinamas, nes čia „žmonės neturi Dievo“ (PG, 128). Taip besielgdama ji pamina visas islamo religijos dogmas ir kaip silpna bei jausminga moteris pasiduoda likimo siūstai trumpalaikiai aistrai. Reikėtų pastebėti, kad šie nuodėmingi santykiai sutvirtina veikėjos asmenybę. Romane vaizduojamas Naznyn meilužis Karimas yra patrauklus ir protingas vyras, priešingai nei Čianu, mažai kalbantis, bet daug dirbantis. Jis yra tipiškas antrosios kartos emigrantas, nutolęs nuo savo gimtosios šalies istorijos, kultūros, tradicijų: „Karimas net nebuvo buvęs Bangladeše. Naznyn pajuto gailėsčio dūrį. Karimas buvo gimęs užsieniečiu. Kalbėdamas bengališkai, jis mikčioja. [...] Karimas neturi savo vietos pasaulyje. Štai kodėl jis tą vietą gina“ (PG, 391).

Taigi Karimas tampa vienu iš Naznyn tapsmo veiksmų. Dar akivaizdesnį veikėjos norą keistis demonstruoja jos kintantis požiūris į tradicinius savo šalies drabužius, kurie reprezentuoja jos tapatybę kaip duotybę:

[u]žsitraukė laisvajį sario galą ant veido ir judino kaklą į šonus lyg džatros šokėja. Kitą akimirką ją užvaldė panika, ir ji nudrėskė šilką, lyg tas ją smaugtų [...] Saris, kuris prieš kelias sekundes krito lengvas lyg oras, virto sunkiomis grandinėmis. [...] Staiga ją užvaldė mintis, kad jeigu pakeistų drabužius, drauge pasikeistų ir visas gyvenimas. Jei dėvėtų sijoną, švarkelį ir aukštakulnius, ką gi daugiau veiktų, jei ne vaikštinėtų sau aplink stiklinius Bišopsgeito rūmus, kalbėdama mažutėliu telefonu ir valgydama priešpiečius iš popierinio maišelio? Jei dėvėtų kelnėmis ir apatinuku, kaip toji mergina su didele kamera Plytų gatvėje, tada drąsiai ir išdidžiai klajotų gatvėmis. O jei turėtų trumputėlį sijonuką su priderintomis kelnaitėmis ir aptempta ryškia palaidinuke, tada ji – kaipgi kitaip – čiuožtų per gyvenimą su žėrinčia šypsena ir išvaizdžiu vyriškiu, kuris paimtų už rankos ir suktų, suktų, suktų. (PG, 239)

Ir šiame kūrinyje Londonas vaizduojamas kaip nesvetingas, vienodais pastatais apstatytas ir skubančių žmonių miestas:

Naznyn pažvelgė į viršų, į pilkus bokštus, į prasimušusius užmirštus dangaus ruoželius tarp jų. Ji stebėjo eismą. Čia buvo daugiau automobilių nei žmonių – miestą plėšanti riaumojanti metalo armija. Jai horizontą užstojo milžiniškas sunkvežimis, ant liežuvio – degalų skonis, ausyse – varikliai. Praeiviai ėjo skubiai, žiūrėdami priešais į nieką arba žemyn į šaligatvį, įveikdami balas, šiukšles ir išmatas. (PG, 32)

Iš pradžių romano veikėjai yra itin sudėtinga pritaipiti prie naujojo gyvenimo, priprasti prie sariais kūnus nedengiančių merginų, laisvo žmonių gyvenimo stiliaus ir t. t. Naznyn yra kaimo mergina, nepripratusi prie komunalinių patogumų, mokanti pasakyti angliškai tik du žodžius („atsiprašau“ ir „ačiū“), neišsilavinusi, religinga, naivi, prisirišusi prie savo kaimo tradicijų. Tačiau laikui bėgant ji pajaučia, kad prisiminimai apie jos gyvenimą kaime nyksta:

¹⁰⁰ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 185.

[k]aimas pamažu traukėsi iš jos. Kartais iškildavo vaizdai: gyvi, tokie stiprūs, kad ji tiesiog užuosdavo juos. Dar dažniau ji stengdavosi pamatyti ir nevaliojo. Tarsi kaimas būtų buvęs pagautas milžinišku žvejo tinklu, ir ji traukė smulkias tinklo akutes kraujuojančiais pirštais, prisimerkusi nuo saulės, o vaizdas mirgėjo nuo to tinklo ir blakstienų. Einant metams, daugėjo tinklo sluoksnių, ir ji pradėjo kliautis kitos rūšies prisiminimais. Prisiminimais daiktų, kuriuos žinojo, bet daugiau nematė. (PG, 184)

Visą laiką veikėja gyveno izoliuotoje kaimo aplinkoje, o jos kasdienis gyvenimas (pavyzdžiui, darbas, laisvalaikis, šeimos aplinka) tekėjo ramia, įprasta ir rutiniška vaga. Galima sakyti, kad į segmentuotą postmodernų Londoną Naznyn atkeliavo iš ikimodernos kultūros. Ši naujoji kultūra skverbiasi į jos vidinį pasaulį ir keičia moters tapatybės sampratą. Kaip matyti iš ankstesnės citatos, vietoj prisiminimų veikėja „tematė butus, sankrovas žmonių – vienas ant kitų, milžinišką žmonių sąvartyną, pūvantį po menkučiu dangaus ruoželiu, per siauru, kad atspindėtų visų jų sielas“ (PG, 316–317). Tarp negyvos žolės ir betono Naznyn siela savotiškai nyksta: „[s]iela gali išsiskleisti virš ryžių lauko, galima šnabždėtis su mango medžiu, po kojom gali justti žemę, žinoti, kad tai toji vieta, kur viskas prasideda ir baigiasi. O ką gali pasakyti plytų krūvai? Plytų nepajudinsi“ (PG, 69). Vis dėlto šitoje „plytų krūvoje“ veikėja kuria savo namus, tik jie visiškai nepanašūs į jos buvusią lūšnelę kaime: „[j]i pataupė ir nusipirko naujus kilimus, pirmais metais – svetainei, paskui – koridoriui ir taip toliau. Ant sienų pakabino veidrodžių, [...]. Pernai, keletą metų pataupiusi, nusipirko trijų dalių komplektą su paausuotais spurgais, kurie paryškino tamsiai žalias pagalvėles ir kuteno blauzdas“ (PG, 308). Romane pateikiama *namų* koncepcija, kuri yra labai svarbi apibrėžiant migrantų ryšį su vieta ir tapatybe. Savo disertacijoje Neringa Liubinienė, kalbėdama apie „migrantų kuriamus namus“ teigia: „[n]aujoje šalyje migrantai siekia sukonstruoti vietą, kurią jie vėl gali vadinti „namais“, o toks „namų kūrimas“ ne tik reprezentuoja individualų ar šeiminių lygmenį, bet ir funkcionuoja kaip pirmas žingsnis į labiau kolektyvinį „vietos kūrimą [...]“¹⁰¹. Tačiau „savos vietos“ kūrimas nėra paprastas procesas. Romano veikėjai ir jos vyrui Čianu tenka patirti daug vargo ir kančių. Dėl nepasisekusio gyvenimo imigracijoje ypač didelę nuoskaudą jaučia Naznyn vyras. Jis nuo pat pirmos atvykimo dienos stengėsi tapti literatūros profesoriumi, daug mokėsi, dirbo, tačiau šis svajonių burbulas tiesiog susprogo. Kaip pats veikėjas sako, „[p]raleidau čia daugiau nei pusę gyvenimo, bet iš tikrųjų nemačiau daugiau, nei šitos kelios gatvės. [...] Visą tą laiką aš vis kovojau ir kovojau ir beveik neturėjau laiko pakelti galvą ir apsižvalgyti“ (PG, 249). Čianu jaučiasi pavargęs nuo pastangų įsitvirtinti visuomenėje, nusivylęs savimi, negali materialiai pasirūpinti savo šeima. Dėl jo kaltės Naznyn turi be poilsio dienų siūti ir taisyti drabužius, t. y. dirbti patį blogiausią imigrančių iš Azijos valstybių darbą. Be to, iš tam tikrų romano užuominų galima suprasti, kad Naznyn vyras žino apie žmonos neištikimybę, kuri jį dar

¹⁰¹ Neringa Liubinienė, *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*: Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, p. 42, prieiga internetu: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABA-0001:E.02~2009~D_20090903_125549-13480/DS.005.0.01.ETD [žiūrėta 2015 04 02].

labiau gniuždo. Suvokdamas, kad imigracijoje jo šeima jaučiasi nelaiminga, nusprendžia grįžti atgal į Bangladešą ir ten pradėti ramų gyvenimą. Tačiau Čianu išvyksta vienas: paskutinę akimirką Naznyn atsisako keliauti su juo į Bangladešą. Iš dalies, atsisako dėl vaikų, nes jiems, niekada nemačiusiems skurdžios tėvų gimtinės, tai būtų didelė trauma. Vien tai, kad namie reikia kalbėti tik bengalų kalba, kelia vaikų nepasitenkinimą, ypač vyriausiosios dukters Šahanos. Romane vaizduojamas priešiškas jos elgesys, kai tėvas bando supažindinti ją su savo gimtąja kultūra ir istorija:

Šahana nenorėjo klausytis klasikinės bengalų muzikos. Rašydavo bengališkai baisiai. Norėjo dėvėti džinsus. Ji nekeitė savo kamizo ir sugadino visus drabužius – užpylė dažų. Jei galėdavo pasirinkti, ar keptos pupelės, ar dalas – nė nesvarstydavo. Kai buvo paminimas Bangladešas, susukdavo miną. Ji nežinojo ir nesimokys, kad Tagorė – daugiau nei poetas ir Nobelio laureatas ir nemažiau nei jos tautos tėvas. Šahanai nerūpėjo. Šahana nenorėjo važiuoti namo. (PG, 151)

Romane veikėją Čianu piktina pakitęs jų tautybės imigrantų požiūris į didingą Bangladešo istoriją: „[š]ešiolyktame amžiuje Bengalija buvo vadinama Tautų Rojumi. Tai mūsų šaknys. [...] Matai, jei turi istoriją, turi išdidumo“ (PG, 155). Taigi šiame kūrinyje, kaip ir kituose analizuotuose romanuose, akcentuojama gimtosios šalies istorijos svarba. Tik žinant savo praeitį, galima sėkmingai kurti ateitį. Istoriškumas, kurį implikuoja institucijos, yra savotiška socialinė tvarka, „ankstesnė už bet kurio individo organinį vystymąsi“¹⁰². Imigrudami žmonės nebepalaiko, nebeperduoda ir nutraukia savo šalies socialinės tvarkos kūrimo procesą. Jų vidinis Aš, susiformavęs gimtojoje šalyje, nebeturi sąlyčio taškų su dabartiniu socialiniu kontekstu.

Apibendrinus tai, kas pasakyta, galima teigti, jog imigracija labai pakeičia Naznyn šeimos ir jos pačios gyvenimą bei požiūrį į daugelį dalykų. Čia šis pokytis ryškesnis nei Rykštaitės ir Fominos romanuose. *Plytų gatvėje* akivaizdžiai parodomas moters tapatybės kismas, tiesiogiai susijęs su pasikeitusios gyvenamosios šalies tradicijomis. Galima daryti išvadą, jog vaizduojamų emigrantų tapatybės konstravimas nėra toks kategoriškas, absoliutus ir visą apimantis kaip imigrantų. Tam įtakos turi žinojimas, kad išvykimas iš gimtosios šalies yra laikinas, nulemtas ekonominių ir asmeninių priežasčių. Romano *Plytų gatvė* veikėja Londone pajaučia absoliučią kultūrinę, minčių ir elgesio laisvę, nes „[č]ia Anglija, [...]. Gali daryti, ką tik nori“ (PG, 429). Gyvenimas svetur leidžia Naznyn suvokti, kad tapatybė nėra duotybė, o panorėjus ją galima keisti, perkurti, turėti kelias ir t. t. Taip pat imigracija veikėjai padeda suvokti, jog ji yra asmenybė, galinti kurti asmeninę istoriją, įprasminti savo individualią gyvenimo patirtį. Tik galėdama lyginti dvi skirtingas pasaulio kultūras, Naznyn sugeba iš abiejų kultūrų atsirinkti jos asmenybei tinkamas detales, kurios padeda konstruoti nepriklausomos nuo vyro moters tapatybę, išsivaduoti iš jos prigimčiai nepriimtinos islamo religijos, turėti pasirinkimo laisvę ir panašiai.

¹⁰² Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 72.

Toliau darbe bus analizuojami lietuvių rašytojos Jazukevičiūtės ir britų rašytojos Mendelson romanai, kurių veikėjai išgyvena tapsmo krizę, susijusią su bevietišku ir pažeista institucine tvarka.

4.3. Bevietiškas ir pažeista institucinė tvarka emigrantų bei imigrantų kasdienybėje: Dalios Jazukevičiūtės romanas *Dviejų mėnulių baras* ir Charlotte'ės Mendelson romanas *Beveik anglė*

Dalios Jazukevičiūtės¹⁰³ romanas *Dviejų mėnulių baras* – tai pasakojimas apie jaunos merginos gyvenimą nuo vaikystės iki dvidešimt septynerių metų. Kaip autorė yra prisitarusi, kūrinio atsiradimą inspiravo tikra moters gyvenimo istorija. Gal todėl šis romanas toks emocionaliai jautrus ir įtikinamas. Jazukevičiūtės romane, kaip ir jau analizuotuose romanuose *Kostiumų drama*, *Mes vakar buvom saloje*, *Plytų gatvė*, akcentuojama migracija, kurią šiuo atveju lemia veikėjų bevietiško jausmas, darantis poveikį jų tapsmui ir kasdieniam gyvenimui.

Pagrindinė romano veikėja Marija, priklausanti „pirmajai nepriklausomos Lietuvos nereikalingų vaikų kartai“¹⁰⁴, gyvena Naujininkų rajone Vilniuje. Jos tėvai išgyvena sudėtingą laikotarpį – pirmuosius Lietuvos nepriklausomybės metus. Knygos herojės šeima neturtinga. Jos finansinė padėtis dar labiau pablogėja, kai tėvas netenka darbo. Neiškentęs tokio pažeminimo ir praradęs šeimos maitintojo vaidmenį, jis savu noru pasitraukia iš gyvenimo – pasikaria. Šis įvykis sugriauna ir taip trapų dukters Marijos pasaulį, o žmoną įklampina į alkoholizmo liūną. Romano veikėja patenka į vaikų globos namus. Nuo tos dienos jos gyvenimo tikslas – svajonė susikurti naujus namus: „[...] labiau už viską bijojau benamystės. Nuo dvylikos metų. Bet benamystę aš nešiojau savyje tarsi kokį amžiną prakeikimą“ (*DMB*, 14), „[s]unku žmogui be namų. Užtai aš ir svajoju susikurti tikrus namus. Tokius, apie kuriuos sakoma: šituose namuose jis gimė, gyveno ir mirė. Tai didžiausia mano svajonė“ (*DMB*, 116). Tačiau šios svajonės išsipildymas neįmanomas, kadangi protagonistės „gimtųjų namų“ paprasčiausiai nebėra. Marija, būdama vaiku, praranda ne tik namus, bet ir ja besirūpinčius žmones – tėvą ir motiną, kurie determinuoja jos vystymąsi ir išlikimą. Tai nebeleidžia veikėjai pilnavertiškai dalyvauti visuomenės dialektikoje. Kitais žodžiais sakant, romano veikėja socialiniame pasaulyje nebegali visapusiškai eksternalizuoti savo pačios būties ir internalizuoti jį kaip objektyvią tikrovę¹⁰⁵.

¹⁰³ Per metus rašytoja Dalia Jazukevičiūtė parašė net tris romanus: *Anarchistės išpažintis* (2007), *Juodas kvadratas* (2007) ir *Dviejų mėnulių baras* (2008).

¹⁰⁴ Dalia Jazukevičiūtė, *Dviejų mėnulių baras: romanas*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 104. Toliau darbe bus cituojama, tekste nurodant romano pavadinimo santrumpą *DMB* ir puslapį.

¹⁰⁵ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 163.

Romano siužetas atskleidžia, kad veikėja Marija turi polinkį į socialumą, tačiau „vaiko iš asocialios šeimos“ statusas neleidžia jai tapti normaliu visuomenės nariu. Nors ir sulaukus pilnametystės, veikėją lydi nesėkmingos pirminės socializacijos proceso pasekmės. Ji yra vaikas iš žemesnės socialinės klasės, kuris stengiasi perkonstruoti įsitvirtinusi šios klasės požiūrį į socialinį pasaulį. Galima sakyti, Marijos viduje gimsta savotiškas nepasitenkinimas esama padėtimi, tačiau jis nevirsta kunkuliuojančiu maištu, skatinančiu pradėti kurti pasipriešinimo tapatumą. Herojė atkakliai ir santūriai bando išgyvendinti joje besiformuojančią asocialaus individo tapatybę. Marija, matydama beprasmį alkoholikų, narkomanų ir kitų degraduojančių aplinkos žmonių gyvenimą, pradeda formuoti įsivaizduojamą savo idealiojo *Aš* tapatumą, kuris tampa priešprieša regimam sociumui. Veikėja tarsi pradeda priešintis objektyviai priskirtam tapatumui ir siekti subjektyviai pripažinto tapatumo, įrodyti, kad ji nėra ta, kuo ją laiko ar vadina.

Įkalbėta Andriaus, su kuriuo susipažįsta per tėvo laidotuves, romano herojė išvyksta į Londoną. Marijai, kaip ir kitiems šiame darbe analizuojamų romanų veikėjams, šis miestas atrodo nesvetingas. Neilgai trukus ją pradeda varginti rutiniška emigrantės kasdienybė:

[k]artą supratau, kad Londone nepastebiu net metų laikų kaitos. Ir man tapo baisu. Naktį dirbu klube, dieną miegu – amžina naktis. Vieną pavakarę pabudau ir pagalvojau: kas dabar už mano kambario lango – ruduo, žiema, o gal pavasaris? Niekada tėvynėje man taip nebuvo nutikę. Gyvenu kaip žiurkė tamsiame rūsyje. *Aš* nepamilau Londono. Amžina naktis, tamsa, požemiai, metro. (*DMB*, 158)

Be miesto atgrasumo, analizuojamuose romanuose išryškintas sudėtingas, dažniau net vergiškas emigrantų ir imigrantų gyvenimas. Juose, ypač lietuvių kūrėjų romanuose, akcentuojamas emigrantų iš Rytų Europos gyvenimas. Jazukevičiūtės romane jie vadinami „bastūnais iš Rytų Europos, mažais ir išsigandusiais žvėreliais“ (*DMB*, 159). Apskritai kalbant, *Dviejų mėnulių bare* emigrantu laikomas toks žmogus, „kuris niekada ir niekur nebeprisijus namie. Nei emigracijoje, nei ten, kur gimė ir augo“ (*DMB*, 149). Kitais žodžiais tariant, emigrantai – tai amžini benamiai. Pati veikėja Marija mano, jog jos kaip „emigrantės, dalia niekada ir niekur nesijausti namie – nei Vilniuje, nei Londone. Arba atvirkščiai – niekada nesijausdavau esanti vienoje vietoje, visada būdavau perskelta – tuo pačiu metu ir Vilniuje, ir Londone“ (*DMB*, 141).

Romane vaizduojamus emigrantus slegia ne tik sudėtingos gyvenimo ir darbo sąlygos, bet ir britų kultūra, vietinių gyventojų elgesys, emocijos, kurios slopina veikėjų tautinę tapatybę. Kaip ir Rykštaitės romano *Kostiumų drama* bei Fominos romano *Mes vakar buvom saloje* herojams, taip ir šio romano veikėjai Marijai sunku pritapti prie vietinių gyventojų šypsenų. Ji teigia: „[a]š ne kokia amerikietė, mokanti atmintinai užsimesti šypsenas bet kokia proga. Ar be jokios progos, [...]. Mes tie, kurie nesišypso be ryšio“ (*DMB*, 7). Šioje situacijoje galima išvysti tipišką postmodernios visuomenės būvį – ji „atsieta nuo bet kokio natūralaus ryšio su bendruomene, gyvuojančia laiko tąsoje“¹⁰⁶. Veikėja besąlygiškai bando sukurti ryšį ne tik su vieta, bet ir su žmonėmis, kurių likimas

¹⁰⁶ John Tomlinson, *op. cit.*, p. 118.

panašus į jos (t. y. juos visus sieja emigrantų dalia). Taip pat Marija stengiasi neužmiršti lietuvių kalbos, kuri yra viena pagrindinių tautinės tapatybės elementų. Emigracija ją skatina skaityti lietuviškas knygas: „[...] kur kas daugiau skaičiau negu Lietuvoje. Lietuviškų knygų skaitymas tarsi priartindavo tai, ką palikau. Gerus ir blogus prisiminimus“ (DMB, 115). Romano herojė rašo ir dienoraštį: [a]š net dienoraštį štai pradėjau rašyti – pati nežinau kam. Gal kad lietuviškai rašyti nepamirščiau?“ (DMB, 79). Dienoraščio rašymas tampa ne tik priemone gimtosios kalbos lavinimui, bet ir itin svarbiu tapatybės konstravimo proceso veiksmu. Asmeninė komunikacija padeda Marijai įprasinti patį pasaulį, savo vietą jame, suvokti jausmus, emocijas, išreikšti save. Galima daryti prielaidą, jog veikėja jaučia tam tikrą emocinį skausmą, kuriuo negali pasidalinti su artimais žmonėmis. Rašydama dienoraštį, ji sutelkia dėmesį į tikrovę ir gali ją vertinti objektyviai.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, *Dviejų mėnulių baro* veikėja Marija pasirenka emigrantės vaidmenį (čia prasideda antrinės socializacijos procesas), kuris ją paverčia nuolat erdvėje keliaujančia asmenybe. Herojės kelionės neapsiriboja vien grįžimu į Lietuvą, mat ji lankosi ir kitose Europos šalyse. „Iš tiesų tapatumas objektyviai apibrėžiamas kaip lokalizacija tam tikrame pasaulyje ir subjektyviai gali būti perimamas tik *kartu* su tuo pasauliu“¹⁰⁷. Veikėjos tapatinimasis dvejose aplinkose (gimtojoje ir emigracinėje) neimplikuoja konkretaus socialinio pasaulio ir apibrėžtos socialinės vietos. Romano herojė stengiasi rasti savo vietą pasaulyje, nes tik ją radusi įgytų ir tapatumą. Be to, sava erdvė suteiktų jai socialinį, psichologinį ir emocinį saugumą.

Romane vaizduojama veikėjos bevietiško būsenos įprasmina *namų* koncepcijos dinamiškumą ir jos asmeniškai išgyvenamą paradoksą. Sociologė Liubinienė, tyrinédama kitų mokslininkų darbus, pastebėjo, kad migrantams *namų* sąvoka nėra statiška ir vienareikšmė, priešingai, ji yra nuolat kintanti ir performuojama. Jos teigimu, migrantams namai „gali būti ne tik vieta, kurią migrantas paliko, bet ir ta vieta, kur jis kuriasi ir gyvena, netgi pats judėjimas gali būti „namai“, kas reiškia, kad „namų“ santykis su judėjimu nuolat kinta“¹⁰⁸. Nors romano veikėja Marija supranta, kad „[ž]mogaus gyvenimas – tai ne bėgimo takelis iš taško A į tašką B“ (DMB, 219), jai sudėtinga rasti nuolatinę gyvenamąją vietą. Galima teigti, kad veikėjos judėjimas tarp skirtingų erdvių tampa jos namais. Romano herojė nesugeba pakeisti tokios sampratos ir į visas „lokalias vietas žvelgia kaip amžinas keleivis, pralekiantis pro šalį [...]“¹⁰⁹. Taip išryškėja „susvetimintis, individualizuojantis, sutartinis bevietiško pobūdis“¹¹⁰. Šiai būsenai nusakyti romane naudojamas „Tambovo vilko“ motyvas, reiškiantis „amžiną atskalūną, benamį padarą“ (DMB, 126).

Dviejų mėnulių baro veikėja nuolat jaučiasi gyvenanti visur, bet tuo pačiu ir niekur. Kūrinyje vaizduojama Marijos būsenos parodo, kad ji internalizuoja esamą tikrovę nesitapatindama su ja, o

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 167.

¹⁰⁸ Neringa Liubinienė, *op. cit.*, p. 43.

¹⁰⁹ John Tomlinson, *op. cit.*, p. 119.

¹¹⁰ *Ibid.*

naudoja ją konkrečiau tikslo siekimui. Galima sakyti, jog veikėjos gyvenimas emigracijos aplinkoje sukuria tam tikrą „manipuliacijų tinklą“¹¹¹, kai individas prisitaiko prie sukonstruoto laikino pasaulio ir vaidina jame: „[a]tidirbsiu paskolą ir tučtuojau sugrįšiu. Ir niekur daugiau kojos nebekelsiu, nebesitrainiosiu. Nebebūsiu pasaulio bastūnė“ (*DMB*, 219).

Kiekviename romano skyriuje pabrėžiamas veikėjos siekis Lietuvoje susikurti saugius namus. Marija supranta, kad yra tik menka Lietuvos visuomenės dalelė: „[ž]inojau, kad manęs Lietuva tikrai neverkia, minios Katedros aikštėje nerauda“ (*DMB*, 80). Dėl jos išvykimo verčia tik mama ir močiutė. Nors po perestroikos gyvenimas Lietuvoje sudėtingas, Marija nesugeba užmiršti ir nekęsti savo tėvynės: neužgęstančią meilę jai išugdė tėvas. Vis dėlto veikėja tampa viena iš daugelio tuometinių emigrantų, pasirinkusių Londone pagerinti savo gyvenimo kokybę: „Londonas dabar – visų pasaulio tautų ir rasių prieglobstis“ (*DMB*, 83). Tačiau tai tik laikinas veikėjos prieglobstis, kaip pati Marija suvokia: „[n]iekada nesijaučiau Londone kaip namuose. Jau tiek metų, o nė vieną akimirką nesijaučiau. Jaučiausi bastūnė, klajoklė“ (*DMB*, 117). Ji vaizduojama ne kaip tipiška emigrantė iš Lietuvos: jai nereikia už menką atlyginimą dirbti fabrikuose, greito maisto restoranuose ir t. t. Veikėja Marija atvyksta į Londoną su tikslu – šokti striptizą. Kadaisė ji troško tapti garsia balerina, o šis užsiėmimas tampa neišsipildžiusios svajonės alternatyva ir pagrindiniu pajamų šaltiniu. Tačiau Marijai tenka nuolat kovoti su stereotipiniu visuomenės požiūriu, klijuojama etikete – striptizo šokėja yra laisvo elgesio mergina:

[š]okau jau septintus metus. Šokau ne vienoje Europos valstybėje. Šokau, tiesa, ir Lietuvos pirmajame naktiniame klube „Indigo“, bet šitų „šokių“ neįrašiau į savo klubų, kuriuose šokau, sąrašėlį. Ištryniau. Nes ten ne tiek šokau, kiek kariavau už savo, sakyčiau, prigimtine teisę nebūti kekše. Tik tiek. Bet grūmiausi nuožmiai. Ir netapau ja. Išslydau. Man pasisekė. [...] Bet ir man nėra ko labai džiaugtis. Juk mano šokiai ne kas kita, o vilionės. Bet tų, kuriuos jie vilioja, lūkesčiai niekada neišsipildys. Tuo ir guodžiausi. Aš norėjau būti tik šokėja. Ir ja tapau. (*DMB*, 8)

Romano veikėja išskirtinai gera šokėja: jos talentą vertina naktinių klubų savininkai ir klientai. Tačiau Mariją kankina abejonės, kaltės ir nepilnavertiškumo jausmai. Vis dėlto striptizo šokėjos darbas nėra tai, apie ką ji svajojo, būdama maža mergaitė. Veikėja nuolat stengiasi prisiminti, kodėl emigravo iš Lietuvos:

O ko aš atsitrenkiau į Londoną? Ne šlovės. Ir ne iš meilės Andriui, kurios tada nė nesuvokiau. Tai atėjo vėliau. „Kodėl aš čia? – klausiau savęs, drebėdama iš šalčio. – Kam tau šitas svetimas miestas, Marija? Aš atsitrenkiau čia šokti. Čia už mano šokius brangiai moka. Man reikia pinigų. Londone esu tam, kad išloščiau sau namus Lietuvoje. Betgi jau vienus turi... Ne, tai tik mano mamos namai, aš ten negyvenau, aš juose neužaugau. Jokie prisiminimai manęs nesieja su tais namais. Aš atvažiuoju pas mamą, bet ne namo. [...] Savo rankomis namus susikursiu. Aš nenoriu visą gyvenimą klajoti po miestus, kurie manęs niekada nepriims ir nepamils, kaip ir aš jų. Ir nenoriu amžinai būti, pasak Andriaus, mažas ir išsigandęs žvėrelis. (*DMB*, 134)

Kaip matyti iš citatos, netekus šeimos ir namų, Marijos pasąmonėje, kur kaupiasi prisiminimai, atsivėrė tarsi praraja. Jau ankstesniuose darbo skyriuose buvo minėta, kad prisiminimai funkcionuoja kaip žmogaus istorijos ar biografijos elementai, prisidedantys prie

¹¹¹ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 215.

objektyvuotos tikrovės kūrimo. Taigi veikėjos istorijoje atsiradusi „informacinė skylė“ socialiniame jos gyvenime paskatina tokios proceso kaip deinstucionalizacija vyksmą. Tačiau į savo naujai konstruojamą pasaulį Marija stengiasi integruoti naujas prasmes, mat gyvenimas globos namuose, mokyklos nelankymas prisidėjo prie gausybės socializacijos problemų. Vos tik užsidirbusi pinigų, veikėja užsibrėžia tikslą – baigti mokyklą ir toliau tęsti mokslus. Iš tiesų, Marija tikina save, kad tik atsisakiusi praeities, skaudžios savo gyvenimo istorijos, kankinančių sapnų, primenančių praeitį, ji gali pasijausti laiminga. Veikėja mano, kad savo gyvenimo istoriją reikia pradėti kurti baltame lape, bet tuo pačiu supranta, jog šie norai nerealūs: „[n]iekada nieko neužmiršiu. Nieko neišsižadėsiu. Aš esu daugiau už Andriaus sugalvotas gyvenimo be išeities taisykles, [...]. Aš gyvensiu dėl paties gyvenimo. Ir dėl mamos, ir dėl broliuko. Ir net dėl Andriaus gyvensiu. Juk tik ji, besąlygiška meilė, yra šio to verta“ (*DMB*, 108).

Reikėtų pridurti, kad visuose šiame darbe analizuojamuose moterų romanuose daugiau ar mažiau prisiliečiama prie meilės, moters ir vyro santykių temų. Analizuojamame Jazukevičiūtės romane išskirtinę vietą užima meilė vyrui. Veikėjas Andrius tampa Marijos gyvenimo meile ir tapsmo moterimi dalimi. Kaip pati veikėja pripažįsta, „[t]as Naujininkų mikrorajono mačo, prakeiktas kokaino uostytojas, sukniastas duobkasys. Mano gelbėtojas ir žudikas“ (*DMB*, 14). Iš pirmo žvilgsnio abu veikėjai atrodo labai panašūs, bet iš tikrųjų jie labai skirtingi. Andrius nenori kurti jokių „tikrų namų“, o Marijai jis ir buvo „namai“: [t]ik ant jo peties padėjusi galvą, buvau atradusi laikinus namus. Tik jo širdyje tilpo mano širdis. Užtat Andriušos širdis niekur nebuvo namie. Nei ant mano peties, nei, manau, ant jokio kito peties. Benamystė buvo jo gyvenimo filosofija“ (*DMB*, 14). Veikėjas Andrius nemoka gyventi ir, galima sakyti, nevertina pačio gyvenimo, juolab Marijos. Jis beprasmiškai pasitraukia iš gyvenimo – apsvaigęs nuo narkotikų nušoka nuo daugiaaukščio stogo. Dar viena artimo žmogaus savižudybė stipriai paveikia veikėjos Marijos psichologinę būklę. Tačiau ji dabar stipri asmenybė, pasiryžusi gyventi dėl mamos ir mažojo broliuko. Vidinės stiprybės veikėjai suteikia religinę viziją apie Kristaus kryžiaus kelią (susijusį su sielos ir kūno kančiomis), kurią sukelia narkotikai, slapčia įberti į gėrimą: „[a]š jaučiau ne Dievo artumą, o tiesiog pajutau savo buvimą jame. Tai buvo tiesioginis dalyvavimas Dievuje. Ir tada vėl išgirdau tarsi orakulo balsą: „Negeisk nieko, negeisk nieko. Neieškok nieko, neieškok nieko.“ Paskui išgirdau dar vieną labai aiškų sakinį: „Gyvenimo upė plaukia į Dievo širdį““ (*DMB*, 163). Po šios vizijos Marija pasijunta susitaikiusi su savimi, esama padėti, pajaučia džiaugsmą ir dėkingumą, prisimena, ką reiškia bendrystė su Dievu. Veikėja demonstruoja savo vidinę stiprybę, prisiimdama naujus vaidmenis – ji tampa motina, globėja, rėmėja.

Romano herojė Marija iš visų jėgų stengiasi pagerinti savo artimųjų finansinę padėtį, morališkai palaikyti mamą, kad ji daugiau nebevertotų alkoholio ir nebendratų su benamiais bei kitais jai neigiamą poveikį darančiais asmenimis. Marijai išpildyti savo svajonę trukdo jos teikiama

pagalba šeimai. Vis dėlto knygos herojės svajonė pildosi iš lėto. Ji sėkmingai uždirba ir taupo pinigus, nemažą jų dalį skiria šeimai. Veikėjai pavyksta nusipirkti nedidelį butą Vilniuje. Šių namų interjeras veikėjui Andriui primena naktinio klubo atmosferą: „[ž]inai, karaliene, ką tu čia įsirengi? Antrąjį mėnulio barą. Antrąją „Luna“. [...] tikrai ne kambarį susikūrei, o barą. „Lūna 2“. [...] Tau ne namų reikia, apie kuriuos tiek sapaliojai, o dar vieno baro. Nuosavo“ (DMB, 193). Galima daryti prielaidą, jog Marija yra taip stipriai prisirišusi prie šokėjos vaidmens ir baro aplinkos, kad negali nuo jų atsiriboti. Šokis – tai ji, o scena – jos namai. Romane parodoma, kad tik šokdama veikėja gali jaustis savimi, atsiriboti nuo visų problemų, paskęsti muzikoje ir jos ritme. Apskritai kalbant, veikėjos Marijos bevietiškumui nusakyti kūrinyje naudojamas mėnulio motyvas / įvaizdis, kurį būtų galima traktuoti kaip jos gyvenimo palydovą. Jis suteikia ne vien tik saugumo jausmą, bet ir funkcionuoja kaip tuščia erdvė, kurioje galima kurti svajonių namus. Ne veltui romano herojės trumpalaikis draugas Polis padovanoja jai žemės sklypą Mėnulyje: „[a]š nupirkau jums žemės Mėnulyje. [...] Kai liūdėsite, galėsite žiūrėti į šitą raštą ir žinoti, kad turite žemės sklypą Mėnulyje. Nuosavą. Ir bet kada galite ten persikelti“ (DMB, 111). Veikėja persikelia ten sapnuose, regi elfus, fėjas, stebuklingą peizažą ir be perstojo šoka. Mintys apie Žemės palydove turimą nuosavą sklypą veikėja verčia jaustis, lyg ji būtų „įkvėpusi daugiau oro, užkariavusi daugiau erdvės savo sielai, tos pačios erdvės, kurios [...] visada buvo per mažai“ (DMB, 131).

Apibendrinus tai, kas buvo pasakyta apie Jazukevičiūtės romaną, galima prieiti prie išvados, jog veikėja Marija nevisiškai suvokia save, tačiau deda visas pastangas, kad rekonstruotų savo tapatybę. Ji siekia susikurti aiškų, asmeninius lūkesčius pateisinantį tapatumą, kuris kasdieniame gyvenime teiktų pasitenkinimą ir pilnatvės jausmą. Tačiau veikėjos gyvenime yra daug įtampos ir emocinių kliūčių, kurios neleidžia suprasti *tikrojo Aš* vaizdinio. Didžiausią įtaką tapatumo konstravimui daro Marijos nesugebėjimas įsikurti ir gyventi vienoje vietoje. Palyginti su Rykštaitės ir Fominos romanais, Jazukevičiūtės kūrinyje veikėjos bevietiškumas vaizduojamas ne kaip emigracijos pasekmė, o kaip priežastis. Romano herojė atlieka tipišką migruojančio asmens vaidmenį ir įprasmina postmodernaus individo būtį.

Kitos rašytojos Charlotte'ės Mendelson¹¹² romane *Beveik anglė* (*Almost English*) pasakojamas antrosios kartos emigrantės šešiolikmetės Marinos ir jos mamos Lauros gyvenimas Londone. Šios istorijos atsiradimui įtakos turėjo autorės multikultūrinė tapatybė, mat jos senelių (iš mamos pusės) kilmė yra sunkiai nusakoma ir apibrėžiama – jie vengrų ir slavų kalbomis kalbantys čekai. Panaši tema plėtojama ir romane, kurio pavadinimas sugestijuoja mintį apie tapatybės ir socialinės aplinkos problemas.

¹¹² Britų rašytoja Charlotte'ė Mendelson yra parašiusi keturis romanus: *Laukinė našlaitė* (*Love in Idleness*, 2001), *Jeruzalės dukterys* (*Daughters of Jerusalem*, 2003), *Kai buvome blogi* (*When We Were Bad*, 2007) ir *Beveik anglė* (*Almost English*, 2013). Nė vienas iš šių kūrinių nėra išverstas į lietuvių kalbą. Kaip jau buvo užsiminta įvadinėje darbo dalyje, autorė yra pelniusi ne vieną premiją ir apdovanojimą (Orange Prize for Fiction, Somerset Maugham Award, John Llewellyn Rhys Prize), jos kūriniai įtraukti į įvairių premijų trumpuosius sąrašus.

Kūrinyje *Beveik anglė* vaizduojama Marinos tapsmo krizė, susijusi su bevietiško situacija ir pažeista institucine tvarka. Pagrindinė romano veikėja gyvena su mama, močiute ir jos dviem seserimis mažame bute Vakarų Londone. Romane aprašomi motinos ir dukters santykiai paneigia ankstesnę sampratą, kai „feminizmo kontekste motinos ir dukters santykis buvo suprantamas kaip moters stiprybės, autoriteto ir teigiamų jos identifikacijų šaltinis“¹¹³. Šis kūrinys atliepia jau du dešimtmečius moterų romane pastebimą tendenciją – neigiamą motinų santykių su vaikais reprezentaciją¹¹⁴.

Kasdienis romano veikėjos Marinos gyvenimas klostosi sunkiai, o namai tampa svetima vieta. Susiklosčiusią veikėjos situaciją galima analizuoti, remiantis Johno Ruskinio pastebėjimais apie namų esmę, kuriuos percituoja Tomlinsonas:

[...] jie yra ramybės buveinė; prieglobstis ne tik nuo visokių skriaudų, bet ir nuo visokio siaubo, dvejonų ir nesutarimų. O jei taip nėra, tai jau ne namai; jeigu į juos įsiskverbia išorinio pasaulio nerimas, jeigu vyras ar žmona leidžia nenuosekliai mąstančiai, nepažįstamai, nemylimai ar priešišškai išorinio pasaulio visuomenei peržengti jų namų slenkstį, jie liaujasi buvę namais; tuomet tai tik išorinio pasaulio dalis [...].¹¹⁵

Knygos herojei Marinei namai nėra ta vieta, kur ji jaučiasi saugi. Kita vertus, veikėjos namų nederėtų vadinti „išorinio pasaulio dalimi“, mat jos šeima saugo šeimos židinį. Vadinamas „išorinio pasaulio nerimas“ tūno tik pačios romano veikėjos viduje. Marinos aplinkos žmonės ir ji pati sukuria tartum priešiškos visuomenės vaizdinį, kuris priverčia ją atitolti nuo savųjų namų erdvės. Be to, dėl veikėjai nežinomų priežasčių nuo jos slepiama šeimos istorija, kuri tiesiogiai susijusi su institucine tvarka:

[n]iekas nieko jai nepasakoja apie šeimą; būtų juokinga, jei nebūtų graudu, pagalvojus, kiek ji mažai žino apie ją. Namie šia tema taip retai kalbama, jog Marina net negali prisiminti gimtojo močiutės Rozės miesto pavadinimo, kurį galėtų patikrinti žemėlapyje. Dėl paprasčiausių Marinos klausimų, pavyzdžiui, iš kur kilusi jos tėvo šeima [...], močiutei ir jos seserims nuolat kaip iš atsukto čiaupo ima skruostais tekėti ašaros.¹¹⁶

Šiuo atveju pagrindinei romano veikėjai nėra perduodama objektyvuota socialinio pasaulio patirtis, kurią herojė galėtų papildyti savo subjektyviu žinojimu apie tikrovę. Žinoma, tai turi lemiamų padarinių Marinos savivokai. Be šios biografinės spragos, veikėjos netenkina ir kiti dalykai: keistas artimųjų elgesys, jų vartojama vengrų ir netaisyklinga anglų kalbos, neįprastų tradicijų laikymasis, nebritiškas maisto valgymas ir t. t. Visa tai veikėją Mariną verčia bėgti nuo savo šeimos – „pusiau vengriškų londoniečių“. Pati veikėja mano, jog „nenormalu paaugliui būti

¹¹³ Eglė Kačkutė, *Svetimos ir savos. Moterų tapatumai naujausioje britų ir prancūzų moterų literatūroje*, p. 45.

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ John Tomlinson, *op. cit.*, p. 124.

¹¹⁶ „No one tells her anything about her family; it’s ridiculous how little she knows. She can’t even remember the name of Rozsi’s town, so she can’t look it up and, if you ask the littlest thing about where they came from, [...], they start crying instantly, like turning on a tap“ [čia ir toliau versta mano – JP] (Charlotte Mendelson, *Almost English: romanas*, London: Mantle, 2013, p. 286–287). Toliau darbe bus cituojama, tekste pateikiant pažodiniį citatos vertimą, o išnašose nurodant citatą originalo kalba, romano pavadinimo santrumpą BA lietuvių kalba ir puslapį.

tokiam užsidariusiam. Tikriausiai gyvenimas drauge su pasaulyje labiausiai formalumą besilaikančiais pensininkais kažkaip ją privertė anksčiau laiko suaugti ir pasenti¹¹⁷.

Romano *Beveik anglė* veikėja Marina yra paauglė, kuri žingsnis po žingsnio žengia į suaugusiųjų pasaulį. Tačiau ją ištinka tapsmo krizė. Herojė neranda vietos nei gimtuosiuose namuose, nei privačioje mokykloje. Palyginti su Monicos Ali romano *Plytų gatvė* veikėjos Naznyn dukters Šahanos elgesiu, Marina trokšta sužinoti kuo daugiau informacijos apie savo šeimos giminę, jos atsiradimo Londone istoriją ir t. t. Veikėjos biografijoje esančios istorinės informacijos spragos neleidžia jai išsiaiškinti, kas ji tokia yra, koks jos vaidmuo visuomenėje. Akivaizdu, kad „individo biografijai – jos nuosekliams ir instituciškai iš anksto nulemtiems tarpiniams – turi būti suteikta prasmė, padaranti visą biografiją subjektyviai reikšmingą“¹¹⁸. Augdama ir brėsdama dvejuose kultūrose – britų ir vengrų, – bei stengdamasi priimti skirtingų institucijų tvarką, Marina nutolsta nuo tikrovės. Ji tiesiog nesugeba pasirinkti, kuris iš dviejų socialinių pasaulių jai yra tinkamas. Veikėjos gyvenamos aplinkos elgesio normos, moraliniai principai ir vertybės nesutampa su visuomenėje vyraujančiomis. Romano herojė Marina negali internalizuoti šių dalykų kaip subjektyvios tikrovės, kadangi jos negali objektyviai pagrįsti. Dėl nuolatinio blaškymosi veikėja negali susikurti aukščiausios kasdienio gyvenimo tikrovės. Be to, tvarkos nepalaiko nepilnai funkcionuojantys simboliniai pasauliai. Ypač tai pasireiškia, kai Marina atsiduria ribinėse gyvenimo situacijose. Tuomet ji negali „sugrįžti į tikrovę“. Veikėja nesugeba pilnavertiškai gyventi visuomenėje, kadangi nėra įsitikinusi, jog ji „iš tikrųjų yra ta, kuo mano esą, kai vaidina dienos šviesoje ir reikšmingų kitų akyse savo įprastus socialinius vaidmenis“¹¹⁹.

Pagrindinė romano veikėja Marina, priklausanti vėlyvajam paauglystės stadijos tarpiniui, formuoja savo tapatumą, kurį stipriai veikia išorinė socialinė aplinka. Kaip pastebi pati veikėja, nors daugiau nei pusę amžiaus jos močiutė su seserimis gyvena Londone, ji jaučiasi tarsi čia būtų atvykusi vakar. Protagonistės išgyvenamos emocijos, elgesys, mintys labai panašios į jau darbe analizuotų lietuvių autorių vaizduojamų emigrančių patirtis. Veikėja Marina pradeda maištauti prieš mažiausią visuomenės dalį – savo šeimą, o vėliau šis maištas atsisuka prieš ją pačią. Romano herojės pasirinkta privati prestižinė mokykla tampa jos emigracine aplinka, kurioje ji visiškai nepritampa dėl pagrindinių dviejų priežasčių: pirma, savivokos ir menkos savivertės problemų, antra, socialinės klasės skirtumų. Iš tiesų, veikėja nepritampa nei mokykloje, nei draugų rate, jos niekas nepastebi, niekam ji neįdomi, išskyrus turtuolių Vainių šeimą, kuri, kaip vėliau paaiškėja, yra didžiausi Marinos šeimos priešai (dėl meilės reikalų ir verslo). Dėl namuose vyraujančių skirtingų

¹¹⁷ „It cannot be normal for a teenager to be so reserved. What if living with the world’s most formal pensioners has somehow over-matured her?“ (BA, 30).

¹¹⁸ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 120.

¹¹⁹ *Ibid.*, p. 129.

kultūrų tradicijų laikymosi Marina nemoka elgtis viešumoje, bijo apsijuokti, o šis perdėtas rūpestis nuolat kiša jai koją.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, didžiausia veikėjos tapsmo problema tampa šeimos istorijos, kalbos ir tradicijų nežinojimas, šaltas ryšys su motina, gyvenimas be tėvo. Kadangi šios problemos Mariną slegia nuo pat vaikystės, jai išsivysto savotiškas nepilnavertiškumo jausmas. Jį lemia nesėkmingas pirminės socializacijos procesas, plačiau apibūdintas Jazukevičiūtės romano *Dviejų mėnulių baras* analizėje. Neigiamą įtaką romano herojės tapsmui daro gyvenimas nepilnoje šeimoje, tarp moterų. Galima daryti prielaidą, jog ši situacija tampa priežastimi, kodėl ji nemoka ar nedrįsta bendrauti su vyriškąja gimine. Jai kaip paauglei itin svarbu komunikuoti su vaikiniais, sulaukti jų dėmesio, kadangi tai padeda formuotis jos kaip moters vaidmeniui. Romane vaizduojami trys vyriškosios lyties atstovai, kurie skirtingais būdais veikia Marinos asmenybę: slapta meilė Simonas Flauersas, vaikinai Gajus Vainis ir jo tėvas ponas Vainis. Pastarasis veikėjas tampa Marinos savotišku autoritetu, kuris dėl išsilavinimo ir pažinties su draugu vengru pakankamai gerai išmano Vengrijos istoriją ir geografiją. Santykiai su ponu Vainiu paskatina svarbių pokyčių vyksmą – veikėja Marina nusprendžia studijuoti ne mediciną, o istoriją. Jos vaikino tėvas tampa vieninteliu žmogumi, kuriam ji gali išsipasakoti, atskleisti susirūpinimą savo šaknimis ir kilme: „[a]š iki šiol nebuvau sutikusi tokio žmogaus, kuris tiek daug žinotų apie Vengriją. Aš turiu galvoje, realiame gyvenime. Tai lyg surengtas instruktažas“¹²⁰. Veikėją Mariną žavi pono Vainio žinios apie Vengriją. Beje, romano heroję apgaulingai apkeri ir visa Vainių šeima. Būdama su jais Marina pajaučia norą keistis: „[j]i tik dabar pradeda suvokti, kokia buvo nevykusi, nemadinga ir vulgari“¹²¹. Tačiau veikėjai tenka nusivilti, kadangi ponas Vainis, žinodamas Marinos jautriausią pokalbiui temą, prisivilioja ją, norėdamas pasinaudoti. Tokią nemalonią situaciją išprovokuoja per didelį veikėjos susidomėjimas vaikino tėvu. Šį dėmesį jis supranta kaip flirtą ir viliojimą. Tačiau šio veikėjo dėka veikėjos Marinos tapatybės konstravimo procese įvyksta svarbus lūžis.

Romane *Beveik anglė* neigiamai vaizduojama Marinos motinos asmenybė, kuri veikėjai yra artimiausias ir brangiausias žmogus, atsakingas už jos socializaciją. Veikėja nepasitiki savo gimdytoja, nes tarp jų nėra užsimezgsio emocinio socialinio ryšio. Tam įtakos galėjo turėti nuolatinis anytos kišimasis į vaiko auklėjimą. Dėl šių ryšių nebuvimo Marina su kitais žmonėmis nesugeba užmegzti glaudžių socialinių ryšių. Iš tikrųjų mamos ir dukters nesieja šilti santykiai, motina dažnai jos nesupranta, nerodo meilės, švelnumo, slepia savo jausmus, atrodo pasimetusi, paslaptinga, nesubrendusi. „Jos atrodo kaip ne tos pačios rūšies. Tarsi labradorų veislės kalė būtų atsivedusi ne šuniuką, o lašišą“¹²². Romano herojė Marina nepatenkinta savo tamsiu gyviu, kuris

¹²⁰ „I’ve never met someone who knows anything about them before. I mean, in real life. It’s like being given instructions“ (BA, 135).

¹²¹ „She is starting to realize quite how misguided, how style-less, how vulgar, she was before“ (BA, 248).

¹²² „She looks like a different species from her daughter, as if a Labrador had produced a salmon“ (BA, 22).

būdingas romų tautybės žmonėms, tamsiais plačiais antakiais. Taip pat ji save vadina „unikaliai prakeikta“ keistuole, kuri yra „drovi, nevikri, žemaūgė, neturinti tėvo, bijanti kačių, tamsos ir ateities“¹²³. Veikėja pripratusi slėpti skausmą, nusivylimą, baimę, neišmanymą, mat tai esą negarbinga viešinti.

Romane vaizduojama Marinos senelės ir jos seserų meilė. Jos deda visas pastangas, kad Marina taptų giminės pažiba. Močiutė su seserimis skiria visas santaupas, kad jos anūkė galėtų mokytis prestižinėje mokykloje Kumo abatijoje, o vėliau tęstų mokslus Kembridžo universitete, kur studijuotų mediciną. Marina paklūsta jų valiai ir norams, nes kelionę į šią mokymo įstaigą ji laiko vieninteliu išsigelbėjimu. Toks veikėjos paklusnumas demonstruoja jos baimę ir nenorą prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą. Knygos heroję nuolat baimina pasirinkimo galimybių įvairovė, ji vengia nutraukti trapius ryšius su šeima. Marina būtų galima apibūdinti kaip ateities bijantį žmogų, kuris vaikosi saugumo, neleidžiančio skleisti individualybei, kenkiančio tarpasmeniniams santykiams ir asmeniniam tobulėjimui.

Romano *Beveik anglė* veikėja Marina gėdijasi savo šeimos narių, o „[g]ėda tiesiogiai susijusi su asmens tapatumu“¹²⁴. Ją paveikia visuomenėje vyraujantis stereotipinis mąstymas, kad romų tautybės moterys yra burtininkės, raganos, galinčios spėti ateitį, prakeikti ir t. t. „Marina nori didžiuotis savo šeimos valstietiška lūšnele, bet tiesa ta, kad dėl šios purvinos, net susigūžti verčiančios tiesos jai gėda. Ji norėtų būti paprasta gražia panele, bet ji, deja, tėra ragana“¹²⁵. Ypač jai nepriimtinas močiutės Rozės ir jos seserų elgesys, išvaizda, kalbėjimo maniera. Jos bendrauja su romų bendruomenės nariais, nesistengia adaptuotis ir integruotis į britų visuomenę, puoselėja savo kultūrą:

[j]os yra formalios ir energingos labiau nei galite tikėtis. Atrodo, tarsi klajotumėte po šeštojo dešimtmečio teatro persirengimo kambarį, o ne ankštą butą rūsyje Vakarų Londone. [...] Jų kvepalai kvepia kaip šimto universalinių parduotuvių oras. Ką jie kalba? Nieko suprantamo: nei virpamojo „r“ priebalsio, nei kitų atpažįstamų garsų, o tik visiškai nesuprantama kalba [...] arba iškraipyta anglų. Jos nuolat kirčiuoja pirmuosius žodžių skiemenys. Taip žinomi žodžiai virsta neaiškiais.¹²⁶

Herojė Marina nesijaučia vientisa asmenybe ne vien dėl artimųjų kaltės, bet ir dėl „pasąmoningai patirto nerimo dėl savųjų trūkumų“¹²⁷. Šis jausmas glaudžiai susijęs su anksčiau minėtuoju pasitikėjimu, mat gėda gali tapti nepasitikėjimo aplinkiniais priežastimi. Veikėja nesididžiuoja savimi, priešingai, negaili sau kritikos. Dėl nuo jos slepiamos šeimos istorijos ji

¹²³ „She is uniquely cursed in other ways. She is shy; clumsy; short; fatherless; scared of cats, and the dark, and the future“ (BA, 17).

¹²⁴ Anthony Giddens, *op. cit.*, p. 88.

¹²⁵ „She wants to be proud of the family peasant-cot, but the dirty crouching truth is that she is ashamed. She would not have been a beautiful simple maiden. She would have been the witch“ (BA, 141).

¹²⁶ „They seem both more formal and more exuberant than you might expect, as if you had wandered into a theatre dressing room of the 1950s, not a cramped west London basement flat. [...] Their perfume smells like the air in a hundred department stores. What are they speaking? Nothing you know, no rolled ‘r’s or recognizable sounds but either an entirely impenetrable language [...] or a distorted English, full of dactyls which dust familiar words“ (BA, 6).

¹²⁷ Anthony Giddens, *op. cit.*, p. 89.

psichologiškai nejaučia savo biografijos pagrįstumo ir nuoseklumo. Be to, veikėjai gėdos jausmą kelia nesugebėjimas / atsisakymas patenkinti mylimų asmenų lūkesčių. Kaip matyti iš siužeto, iš pradžių Marina nesugeba užslopinti šio jausmo, tad nesukuria tvirto tapatumo.

Romane aiškiai parodoma, kad veikėja Marina nepajėgia atsiriboti nuo savo namų ir šeimos bei romų bendruomenės, kurie determinuoja jos tapatumą. Bėgdama nuo jų, ji bėga ir nuo savęs:

[o]re tvyro tuberozų žiedų, kmynų ir česnako dvokas – universalus kvapas, išreiškiantis Vidurio Europos svetingumą. Bet Marina nėra svetinga. Praslinkus valandai nuo žnybtelėjimų, jos skruosto oda tapo jautri. Jai nuolat peršasi, baksnoja pirštais, pamoko kaip būti išvermingesnei. Dar nevēlu, tad jie netrukus ateis ir ras ją, grožėsis jos nagų forma, blakstienų storiu, nurenginės akimis, pasvers kaip vaisių. Tokia situacija nėra nauja. Marina buvo auklėjama maloniai priimti įvairius klausimus, replikas ir bučinius, lyg niekas daugiau negalėtų jos taip pamaloninti. Tačiau ji kunkuliuoja iš vidaus. Problema ta, kad Marina pasikeitė. Ji nebegali pakęsti jų tiriamųjų žvilgsnių. Jos gyvenimas yra nelaimė, ir tai jos kaltė. Ji išdavė juos ir pabėgo nuo jų, o dabar nori sugrįžti.¹²⁸

Marina ilgisi savo vengriškos šeimos. Ji prisimena tam tikrus žodžius, išstartus jų akcentu – jai tai savotiška terapija, nusiramėjimas, paguoda. Per mokslo metus ji taip ilgisi jų balsų, kad vos išgirdus ką nors užsienietiška kalbant Kumo gatvėse, jos širdis ima plakti smarkiau, bet ji visada nusivilia.¹²⁹

Marina pagaliau namie. Nors ją iš proto vedė namų ilgesys, ji išgyveno Kume dar vieną dalį semestro. Dabar ji kaip mažas bejėgis vaikas yra pasirengusi atsidurti saugiamame mamos prieglobstyje. Pritardama sau ji linkčioja galvą ir prisiekia daugiau niekada nepykėti ant šeimos narių, per daug įkaitusio radiatoriaus ar smalsių vengrų, besidominčių jos menstruacijų ciklu.¹³⁰

Romano pabaigoje veikėjos Marinos viduje ir jos šeimoje įsivyrąja šiokia tokia ramybė: pasikeičia veikėjos santykiai su mama, šeima Marinai leidžia pačiai rinktis gyvenimo kelią, iki smulkmenų papasakojama ilgai saugota šeimos paslaptis, atsiranda sunkiai sergantis Marinos tėvas. Visi šie įvykiai sąlygoja lengvesnę romano herojės adaptaciją ir integraciją vengriškoje šeimoje ir britiškoje visuomenėje. Be to, anksčiau minėtosios aplinkybės savotiškai papildė pažeistos institucinės tvarką žinojimu, kuris padeda veikėjai konstruoti savo tapatybę ir kasdienio gyvenimo tikrovę. Palyginti su Jazukevičiūtės romanu *Dviejų mėnulių baras*, Mendelson romanas *Beveik anglė* vaizduoja kaip pagrindinės veikėjos nežinojimas apie šeimą sąlygoja tapsmo procesą, tampa stimulu, varomąja kasdienio gyvenimo jėga ir tikslu. Jazukevičiūtės knygos herojei žinojimas apie savo šeimą tampa jos kasdienio gyvenimo kančia, fragmentiškos tapatybės priežastimi, bevietiško jausmo pradū.

¹²⁸ „The air stinks of tuberose, caraway and garlic: the universal scent of central European hospitality. But Marina is not hospitable. After only an hour her skin is tender with cheek pinchings; she has been matchmade, prodded and instructed beyond endurance, and the night is young. Soon they will come to find her, to admire the shape of her fingernails, the thickness of her lashes, their eyes peeling back her clothes, weighing her like fruit. This is not new. She has been brought up to accept the questions and kisses as if nothing could please her more, however much lava is boiling inside. The problem is that Marina has changed. She can bear their scrutiny no longer because her life is a disaster, and it is her fault. She betrayed them and escaped them, and now she wants to come back“ (BA, 7).

¹²⁹ „Marina [...] misses her Hungarians; that she thinks certain words in their accent, for comfort; that in term time she so longs for their voices that her heart leaps when she hears a foreigner on the streets of Combe, and is always disappointed“ (BA, 133).

¹³⁰ „Marina is home at last. She has survived another half-term of Combe, despite being practically deranged with homesickness. Now she is ready to fall into her mother’s arms, climb inside her pocket, be swallowed alive like a baby catfish. I will, she vows, never be irritated with any of my family, or the burning radiators, or nosy Hungarians asking about my periods, ever again“ (BA, 238).

Apibendrinus šios darbo dalies mintis, galima daryti išvadą, jog analizei pasirinktuose moterų kūrėjų romanuose vaizduojamų veikėjų tapatybės ir aplinkos konstravimas priklauso tiek nuo pačių individų, tiek nuo visuomenės. Didelę įtaką veikėjų savivokai daro gimtosios šalies visuomenė, jos kalba, tradicijos, istorija, kultūra, religija ir t. t. Daugelis romano veikėjų stengiasi šį socialiai priskirtą tapatumą keisti, kad būtų lengviau adaptuotis ir integruotis į britišką visuomenę. Migracija tampa ribos reiškiniu, besiformuojančiu refleksyviu socialinių santykių savivokos elementu. Taip pat ji sąlygoja naujų tapatybių projektus ir pavidalus, kurie nulemia tikrovės eksternalizacijos, objektyvacijos ir internalizacijos procesus.

V. IŠVADOS

Ištirus ir palyginus migrantų tapatybės konstravimo vaizdavimą Dalios Jazukevičiūtės, Aleksandros Fominos, Vaivos Rykštaitės, Monicos Ali ir Charlotte'ės Mendelson romanuose, prieita prie tokių išvadų:

1. Šiuolaikinė literatūra yra atvira migracijos patirčių fiksavimui, tapatybių konstravimo procesams, kasdienio gyvenimo vaizdavimui. Ypač aktualus lietuvių ir britų moterų romanas, kuriame rašytojos sutelkia istoriškai susiklosčiusį dėmesį į individo tapatybės raidą. Pasirinktų romanų analizei taikyta metodologinė prieiga (Steveno Tötösy de Zepetneko interdisciplininė komparatyvistikos teorija / metodas, Manuelio Castellso konstrukcionistinė tapatumo samprata, Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno fenomenologinė socialinio konstrukcionizmo teorija) leido kūrinuose vaizduojamus veikėjus, aplinką, kultūrą ir kitas „žmogiškąsias sritis“ tarpusavyje lyginti, tirti kaip konstruktus, nulemtus postmodernaus, globalaus pasaulio. O darbe iš dalies naudotos feministinės kritikos nuostatos padėjo atskleisti moters padėtį šiuolaikiniame pasaulyje, nediferencijuojant, o unifikuojant lytį kaip socialinį ir kultūrinį konstruktą, ir analizuoti universalias moterų kasdienio gyvenimo problemas migracijos aplinkoje.
2. Darbo pradžioje iškelta hipotezė, jog analizuojamuose romanuose vaizduojama tapatybė yra kaip individualus ir socialinis konstruktas, kuris formuojasi kaip ribos reiškinys, refleksiški socialinių santykių savivoka, pasitvirtino. Pasirinktų romanų analizė ir interpretacija parodė, kad tapatybė emigrantams ir imigrantams yra kaip individualus ir socialinis konstruktas. Migracija kaip ribinė patirtis prisideda prie vaizduojamų veikėjų savivokos kūrimo. Šis globalus socialinis ir kultūrinis procesas skatina naujų tapatybių projektų ir pavidalų atsiradimą. Individas gali vystytis, formuoti save tik sąveikaudamas su aplinka, kuri yra socialinis vyksmas, kuriamas pačių žmonių. Veikėjai, kurdami visuomenę ir objektyvią tikrovę, kuria patys save. Kuriamas ar jau subjektyviai sukurtas prasmingas socialinis pasaulis daro grįžtamąjį poveikį individui. Šis konstravimo procesas susideda iš dialektinio ryšio tarp eksternalizacijos, objektyvacijos ir internalizacijos.
3. Tyrimas atskleidė pagrindines tapatybės ir socialinės aplinkos konstravimo ypatybes, jų kūrimo proceso ir raiškos principus. Jazukevičiūtės, Fominos, Rykštaitės, Ali ir Mendelson romanuose vaizduojamų emigrantų / imigrantų tapatumas nėra aiškus, stabilus ir socialiai pripažintas. Nors individai žino, kas jie yra, tačiau neapsisaugo nuo *Aš* transformacijų, kurias

skatina ribinės patirtys. Dėl nepilnai legitimuotų tapatybės pokyčių ir kasdienio gyvenimo tikrovės jų kuriama tikrovė neįgauna aukščiausio statuso. Romanų veikėjai, esantys migracinėje aplinkoje, gyvena pliuralistinėje visuomenėje, t. y. turi vieną objektyviai pripažintą pasaulį ir dalinius pasaulius, kurie paraleliai egzistuoja vienas šalia kito. Dažniausiai vienas iš šių pasaulių būna „revoliucinis“, kuriame individas bando įgyvendinti savo „įsivaizduojamos visuomenės projektą“ ir rasti vietą šioje susikurtoje visuomenėje.

4. Išanalizuotuose lietuvių autorių Jazukevičiūtės, Rykštaitės ir Fominos romanuose vaizduojama emigrantų kasdienybė parodo, kad lietuviai yra labiau linkę išlaikyti savo tautiškumą, kultūrą. Todėl veikėjų tapsmas yra sudėtingesnis, trunkantis ilgiau, o naujoji aplinka dažnai ir lieka svetima. Tuo tarpu britų autorių Ali ir Mendelson vaizduojamas imigrantų tapatybės konstravimas vyksta sklandžiau, mat ilgai trunkantis kolonizacijos procesas nulėmė individų performatyvų požiūrį į daugiakultūriškumą ir tapatybę.
5. Rykštaitės romano *Kostiumų drama* ir Fominos romano *Mes vakar buvom saloje* analizė atskleidė emigrantų kasdienybės problematiškumą ir pasipriešinimo tapatumo konstravimo ypatybes. Paaikškėjo, jog herojai gali sėkmingai konstruoti savo tapatumus tik nesipriešindami esamai objektyvizuotai tikrovei (britų sociumui ir kultūrai) ir kasdieniame gyvenime vadovaudamiesi nusistovėjusia institucine tvarka. Emigracija riboja ar net slopina romanų veikėjų troškimus, naikina lietuviškąjį tapatumą, neleidžia jaustis laisva asmenybe, galinčią įprasminti savo būtį. Romano *Kostiumų drama* veikėjos Lėjos priešinimasis britų sociumui ir kultūrai tampa pagalbine priemone, padedančia išgyventi emigracijos sunkumus, kasdienio gyvenimo iššūkius ir rutiną, tapti asmenybe, atrasti naujus vaidmenis (žmonos, mamos). Romano *Mes vakar buvom saloje* veikėjai Ūlai emigracija sukelia tapsmo krizę: ji nesugeba susikurti tapatybės ir savos / privačios erdvės, mat jos asmenybėje tapatybė reiškiasi labiau kaip duotybė nei konstruktas.
6. Ali romano *Plytų gatvė* analizė leido išsiaiškinti vaizduojamo projekcinio tapatumo konstravimo tendencijas kasdieniame imigrantų gyvenime. Imigracija sukuria paslankų, adaptyvų ir procesualų tapatumą, kuris leidžia romano veikėjams priskirti save prie britų visuomenės, (per)kurti ryšius su aplinka ir joje gyvenančiais žmonėmis, praeities pagrindu kurti savo ateitį, išsivaduoti iš religinės (islamo) priespaudos. Knygos herojų tapatumai konstruojasi dviejų kultūrų (Rytų ir Vakarų) sandūroje ir apima bei keičia įvairias sritis: biografiją, istoriją, kultūrą, tradicijas, kalbą, mąstymą ir t. t.

7. Jazukevičiūtės romano *Dviejų mėnulių baras* ir Mendelson romano *Beveik anglė* analizei ir interpretacijai pritaikyta socialinio konstrukcionizmo teorija padėjo atskleisti bevietiškumo būsenos ir pažeistos institucinės tvarkos daromą įtaką emigrantų / imigrantų kasdienybei. Abiejų romanų veikėjos siekia pažinti save, susikurti aiškų, asmeninius lūkesčius pateisinantį tapatumą, teikiantį pasitenkinimą ir pilnatvės jausmą. Didžiausią įtaką tapatumo konstravimui daro jų nesugebėjimas įsikurti ir gyventi vienoje vietoje, socializacijos problemos, savivoka, šeimos ir visuomenės santykiai, praeities patirtis.

8. Šiame magistro darbe buvo aptarta tik nedidelė dalis lietuvių ir britų moterų romanų apie migraciją. Akivaizdu, kad kūrinių analizės rezultatai gali būti tikslinami, interpretuojami ir modifikuojami, atskleidžiant didesnes analizės ir interpretacijos galimybes: šis darbas gali būti tęsiamas.

TAPATYBĖS KONSTRAVIMAS MIGRACIJOS APLINKOJE: ŠIUOLAIKINIS LIETUVIŲ IR BRITŲ MOTERŲ ROMANAS

VI. SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: *šiuolaikinė literatūra, populiarioji kultūra, moterų romanas, tapatybė, migracija, emigrantas, imigrantas, socialinis konstrukcionizmas, aplinka, tikrovė, kasdienis gyvenimas.*

Magistro darbe analizuojami šiuolaikiniai populiariosios kultūros lietuvių (Dalios Jazukevičiūtės *Dviejų mėnulių baras*, Aleksandros Fominos *Mes vakar buvom saloje* ir Vaivos Rykštaitės *Kostiumų drama*) ir britų (Monicos Ali *Plytų gatvė* ir Charlotte'ės Mendelson *Beveik anglė (Almost English)*) moterų romanai, kuriuose vaizduojamas emigrantų / imigrantų gyvenimas svetimoje erdvėje – Londone. Postmodernaus ir globalaus pasaulio individo socialiai konstruojamą tapatybę bei aplinką leido adekvačiai analizuoti šių kurinių analizei pasirinkta (Manuelio Castellso, Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno) socialinio konstrukcionizmo teorija.

Šiame darbe, remiantis interdisciplininės komparatyvistikos metodu / teorija, siekiama analizuoti pasirinktų romanų pagrindinių veikėjų (iš skirtingų kultūrų) konstruojamos tapatybės raišką migracinėje aplinkoje ir jos įtaką jų savivokai. Kad būtų pasiektas užsibrėžtas tikslas, darbe pristatoma šiuolaikinio moterų romano situacija, ypatybės ir tendencijos populiariosios kultūros bei literatūros kontekste. Taip pat apžvelgiama Lietuvos ir užsienio šalių mokslinė literatūra globalizacijos, migracijos, tapatybės ir socialinio aplinkos konstravimo temomis. Vaizduojamų tapatybės ir socialinio tikrovės konstravimo procesų analizei taikoma Manuelio Castellso konstrukcionistinė tapatybės samprata, Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno fenomenologinė socialinio konstrukcionizmo teorija. Tyrime lyginama kuriamų tapatybių konstravimo struktūra, vaizduojama skirtingų kultūrų literatūroje.

Tyrimo metu prieita prie išvados, kad šiuolaikinis migrantų tapatumas nėra aiškus, stabilus ir socialiai pripažintas, mat nuolat kinta dėl ribinių patirčių, lemiančių nepilną gyvenamos tikrovės legitimaciją. Darbo pradžioje iškelta hipotezė, jog analizuojamuose romanuose vaizduojama tapatybė yra kaip individualus ir socialinis konstruktas, kuris formuojasi kaip ribos reiškinys, refleksyvi socialinių santykių savivoka, pasitvirtino. Taip pat paaiškėjo, kad tapatybės ir socialinės aplinkos konstravimo procesas susideda iš dialektinio ryšio tarp eksternalizacijos, objektyvacijos ir internalizacijos, kurį lemia veikėjų istorija (biografija), kalba, kultūra, religija, savivoka, šeimos ir visuomenės santykiai, praeities patirtis.

Rykštaitės romano *Kostiumų drama* ir Fominos romano *Mes vakar buvom saloje* analizė atskleidė emigrantų kasdienybės problematiškumą ir konstruojamo pasipriešinimo tapatumo ypatybes. Ali romano *Plytų gatvė* analizė leido išsiaiškinti vaizduojamo projekcinio tapatumo konstravimo tendencijas kasdieniame imigrantų gyvenime. Jazukevičiūtės romano *Dviejų mėnulių baras* ir Mendelson romano *Beveik anglė* analizei ir interpretacijai pritaikyta socialinio konstrukcionizmo teorija padėjo atskleisti bevietiško būsenos ir pažeistos institucinės tvarkos daromą įtaką emigrantų bei imigrantų kasdienybei. Palyginti su britų autorių Ali ir Mendelson romanuose vaizduojamu imigrantų tapatybės ir aplinkos konstravimo procesu, išanalizuotuose lietuvių autorių Jazukevičiūtės, Rykštaitės ir Fominos romanuose vaizduojama emigrantų kasdienybė parodė, kad veikėjų tapsmo procesas yra sudėtingesnis, trunkantis ilgiau, fragmentiškas ar tolydžio nutrūkstantis.

Šiame darbe išanalizuota tik nedidelė dalis lietuvių ir britų moterų romanų apie migraciją. Kaip matyti, kūrinių analizės rezultatai gali būti tikslinami, interpretuojami ir modifikuojami. Pritaikius didesnes analizės ir interpretacijos galimybes, šis darbas gali būti tęsiamas.

CONSTRUCTION OF IDENTITY IN MIGRATION MILIEU: CONTEMPORARY LITHUANIAN AND BRITISH WOMEN NOVELS

VII. SUMMARY

Key words: *contemporary literature, popular culture, women novel, identity, migration, emigrant, immigrant, social constructionism, milieu, reality, everyday life.*

The present Master's thesis focuses on the analysis of the contemporary Lithuanian (Dalia Jazukevičiūtė's *Dviejų mėnulių baras*, Aleksandra Fomina's *Mes vakar buvom saloje* and Vaiva Rykštaitė's *Kostiumų drama*) and British (Monica Ali's *Brick Lane* and Charlotte Mendelson's *Almost English*) women's novels of popular culture. In the selected literary works, the life of emigrants and / or immigrants is depicted in the strange milieu - London. They represent the socially constructed identity and milieu of individuals who live in the postmodern and global world. The theory of social constructionism (Manuel Castells, Peter L. Berger and Thomas Luckmann) allowed to analyse these novels adequately.

In this paper, the expression of the identity construction of the main novels' characters, who live in the migration milieu, and its impact on their self-awareness are interpreted with reference to the theory / method of interdisciplinary comparativistics. To achieve the aim of the present work, the situation, peculiarities and tendencies of the contemporary women's novel are presented in the context of popular culture and literature. It also provides the overview of Lithuanian and foreign scientific literature related to the topics of globalization, migration, identity and social construction of milieu. The analysis of the depicted processes of identity and social reality construction is based on Manuel Castells's concept of constructionist identity, Peter L. Berger and Thomas Luckmann's phenomenological theory of social constructionism. In the study, the structure of identity construction in the Lithuanian women's novels is compared to the British ones.

The following literary analysis allowed to come to a conclusion that the current identity of migrants is not clear, stable and socially recognised. It constantly changes due to the marginal experiences which determine the incomplete legitimation of the living reality. The analysis of literary data suggests that a hypothesis is confirmed. The results show that identity is both individual and social construct emerging as a marginal phenomenon, the reflective self-concept of social relations. The research has also proven that the process of identity and milieu construction consists of the dialectical relationship among externalization, objectivation and internalization.

They are determined by the history (biography), language, culture, religion, self-image, family and social relationships, past experiences of the novels' heroes.

The analysis of Rykštaitė's novel *Kostiumų drama* and Fomina's novel *Mes vakar buvom saloje* revealed the problematality of emigrants' everyday life and the features of construction of resistance identity. The interpretation of Ali's novel *Brick Lane* allowed to find out the tendencies of construction of project identity in the immigrants' everyday life. The adapted theory of social constructionism to the analysis and interpretation of Jazukevičiūtė's novel *Dviejų mėnulių baras* and Mendelson's novel *Almost English* helped to reveal the *zero space* state and the impact of institutional arrangements on the migrants' everyday life. In both literatures the women writers depict the processes of identity formation in the migrants' everyday life. In contrast to the British novels (written by Ali and Mendelson), the Lithuanian women writers (Jazukevičiūtė, Rykštaitė and Fomina) represent it in a more complex way: it lasts longer, is fragmentary or even intermittent.

Only a small part of Lithuanian and British women's novels related to the topic of migration was included in the analysis. It is evident that the present results can be refined, interpreted and modified. Accordingly, this work might be continued by applying the greater scope of analysis and interpretation.

VIII. LITERATŪRA

1. Ali Monica, *Plytų gatvė*, iš anglų kalbos vertė Edita Mažonienė, Kaunas: Jotema, 2005.
2. Fomina Aleksandra, *Mes vakar buvom saloje*, Vilnius: Kitos knygos, 2011.
3. Jazukevičiūtė Dalia, *Dviejų mėnulių baras*, Vilnius: Tyto alba, 2008.
4. Mendelson Charlotte, *Almost English*, London: Mantle, 2013.
5. Rykštaitė Vaiva, *Kostiumų drama*, Vilnius: Alma littera, 2013.

6. Baranova Jūratė, „Stiprios moters kontūrai „neliteratūrinėje literatūroje““, *Literatūra ir menas*, Nr. 3201, 2008-08-01 [žiūrėta 2015-03-02]. Prieiga per internetą:
<http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3201&kas=straipsnis&st_id=13276>.
7. Berger L. Peter, Luckmann Thomas, *Socialinis tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas*, iš anglų kalbos vertė Aldona Radžvilienė, Vilnius: Pradai, 1999.
8. Berger L. Peter, *Sociologija*, Vilnius: Litterae Universitatis, 1995.
9. Brooks Ann, *Postfeminisms: Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms*, London: Routledge, 1997 [žiūrėta 2015-04-29]. Prieiga per internetą:
<<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=51787060-a275-4f9d-996d-812d38daf8fa%40sessionmgr4001&vid=9&hid=4201>>.
10. Castells Manuel, *The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture*, t. 2, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1999.
11. Cudon John, *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Penguin Books, 1992.
12. Daugirdaitė Solveiga, „Feministinė literatūros kritika“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 160–183.
13. Daujotytė Viktorija, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001.
14. Eade John, *Living the Global City: Globalization as Local Process*, London: Routledge, 1997.
15. Fiske John, *Populiariosios kultūros supratimas*, iš anglų kalbos vertė Elena Mackevičiūtė, Vilnius: Žara, 2008.
16. Fiske John, *Reading the Popular*, London and New York: Routledge, 1989.
17. Gasper Philip, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, edited by R. Audi, Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

18. Giddens Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas. Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*, iš anglų kalbos vertė Vytautas Radžvilas, Vilnius: Pradai, 2000.
19. Gray Ann, „Learning from Experience: Cultural Studies and Feminism“, *Cultural Methodologies*, edited by J. McGuigan, London: SAGE Publications, 1997.
20. Grigaitis Mindaugas, „Postmodernizmas ir kitos literatūrologijos baimės“, *Šiaurės Atėnai*, Nr. 815, 2006 [žiūrėta 2014-11-03]. Prieiga per internetą:
<http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110131125013/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=815&kas=straipsnis&st_id=4601>.
21. Grossberg Lawrence [et al.], *Cultural Studies*, London: Routledge, 1992.
22. Kačkutė Eglė, *Svetimos ir savos. Moterų tapatumai naujausioje britų ir prancūzų moterų literatūroje: monografija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
23. Kačkutė Eglė, „Ar tebeaktualus ir ar tebemoteriškas „moterų rašymas“, *Literatūra*, Nr. 47 (4), 2005, p. 79–92 [žiūrėta 2014-10-28]. Prieiga per internetą:
<http://www.literatura.flf.vu.lt/wp-content/uploads/2011/11/Lit_47_4_79-92.pdf>.
24. Kripienė Ieva, *Identitetų konstravimas transnacionalinėje migracijoje: šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose: daktaro disertacija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012 [žiūrėta 2015-01-14]. Prieiga per internetą:
<http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20121107_085651-58257/DS.005.0.02.ETD>.
25. Laurušaitė Laura, *Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus universitetas / Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011 [žiūrėta 2015-04-14]. Prieiga per internetą:
<http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110920_152540-89616/DS.005.0.01.ETD>.
26. Lazdynas Gintaras, *Romano struktūrų formavimasis Lietuvoje: nuo „Algimanto“ iki „Altorių šešėly“*, Kaunas: Vilniaus universitetas Kauno Humanitarinis fakultetas, 1999.
27. Leonavičius Juozas, *Sociologijos žodynas*, Vilnius: Academia, 1993.
28. Liubiniene Neringa, *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas: daktaro disertacija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009 [žiūrėta 2015-04-02]. Prieiga per internetą:
<http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090903_125549-13480/DS.005.0.01.ETD>.

29. Lukšytė Jolita, „Šiuolaikinio moterų romano lietuviškos transformacijos“, *Inter-studia humanitatis*, Nr. 1, 2004, p. 180–189 [žiūrėta 2015-04-27]. Prieiga per internetą:
<http://www.lvb.lt/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=LDB&docId=TLITLIJ.04~2004~1367152693301&fromSitemap=1&afterPDS=true>.
30. Lukšytė Jolita, „Lyčių stereotipų sklaida nekanoniškuose tekstuose“, *Kanonai lietuvių kultūroje: straipsnių rinkinys*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p. 151–159.
31. Normanas Vilis, „D. Jazukevičiūtė. „Dviejų mėnulių baras““, *Lrytas.lt biblioteka*, 2008-09-10 [žiūrėta 2015-02-25]. Prieiga per internetą:
<<http://www.lrytas.lt/-12209824881220677155-lrytas-lt-biblioteka-26-d-jazukevi%C4%8Di%C5%ABt%C4%97-dviej%C5%B3-m%C4%97nuli%C5%B3-baras.htm>>.
32. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, 7th edition (OALD7), edited by Sally Wehmeier, Oxford: Oxford University Press, 2005.
33. Po Prudencija, „Kostiumų kančia ir žmonių kankinystė“, *Literatūra ir menas*, Nr. 3432, 2013-06-21 [žiūrėta 2015-01-29]. Prieiga per internetą:
<<http://literaturairmenas.lt/2013-06-21-nr-3432/911-25-puslapis/1427-prudencija-po-kostium-kancia-ir-zmoni-kankinyste>>.
34. Pociūtė Rima, „Nepriklausomybės kartos moters branda – nepriklausomybė“, in: *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, p. 176–185.
35. „Populiariosios literatūros suvešėjimas“ (1), pokalbis su Solveiga Daugirdaite, Loreta Jakonyte, Laimantu Jonušu, Jūrate Sprindyte, Regimantu Tamošaičiu, *Metai*, Nr. 10, 2008 [žiūrėta 2015-04-27]. Prieiga per internetą:
<<http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/486-2008-m-nr-10-spalis/3053-populiariosios-literaturos-suvesejimas-solveiga-daugirdaite-loreta-jakonyte-laimantas-jonusys-jurate-sprindyte-regimantas-tamosaitis.html>>.
36. Satkauskytė Dalia, „Kas iš tikro naujausias?: Postmodernizmas kaip konjunktūra“, *Darbai ir dienos*, t. 33, 2003, p. 203–210 [žiūrėta 2014-11-03]. Prieiga per internetą:
<<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2003~1367183451374/DS.002.0.01.ARTIC>>.
37. Sprindytė Jūratė, *Prozos būsenos 1988–2005*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
38. Steger B. Manfred, *Globalizacija*, iš anglų kalbos vertė Egidijus Vareikis, Vilnius: Eurigmas, 2008.
39. Storey John, *Cultural Studies and the Study of Popular Culture: an Introduction*, Edinburgh University Press, 2011.

40. Stundžė Lijana, „Komunikacija ir žiniasklaida. Lytis ir organizacija: komunikacinis aspektas“, *Informacijos mokslai*, Nr. 49, 2009, p. 99–117 [žiūrėta 2015-05-01]. Prieiga per internetą:
<<http://www.zurnalai.vu.lt/informacijos-mokslai/article/view/3317/2389>>.
41. Tamošaitis Regimantas, „Moteriškumas kaip literatūros ir gyvenimo rūpestis“, *Literatūra*, Nr. 43 (1), 2001 [žiūrėta 2015-04-27]. Prieiga per internetą:
<<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2001~1367180592701/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>>.
42. Tereškinas Artūras, *Masinis viešumas, skandalo genealogija ir fantazija naujojoje lietuvių literatūroje ir populiariojoje kultūroje*, 2007 [žiūrėta 2014-11-05]. Prieiga per internetą:
<<http://www.tekstai.lt/tekstu-naujienos/4709-arturas-tereskinas-masinis-viesumas-skandalo-genealogija-ir-fantazija-naujojoje-lietuviu-literaturoje-ir-populiariojoje-kulturoje-2007>>.
43. *The Encyclopedia of Migration and Minorities in Europe: from the 17th Century to the Present*, edited by Klaus J. Bade [et al.], Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
44. Tomlinson John, *Globalizacija ir kultūra*, iš anglų kalbos vertė Auksė Mardosaitė, Vilnius: ALK / Mintis, 2002.
45. Tötösy de Zepetnek Steven, *Comparative Literature: Theory, Method, Application*“, Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1998 [žiūrėta 2014-11-15]. Prieiga per internetą:
<<http://encls.net/files/totosy.pdf>>.
46. Valantiejus Algimantas, „Prietaų sociologija. Iracionalūs racionalaus aiškinimo klystkeliai“, *Kultūros barai*, Nr. 8–9, 2002.
47. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, t. XI, 2007.

IX. METRIKA

Justė Povilaitienė, *Tapatybės konstravimas migracijos aplinkoje: šiuolaikinis lietuvių ir britų moterų romanas. Magistro darbas*, vadovė doc. dr. Irena Baliulė, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2015, 62 p.

X. BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION

Justė Povilaitienė, *Construction of Identity in Migration Milieu: Contemporary Lithuanian and British Women Novels. Master Thesis*, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Irena Baliulė, Šiauliai University, Department of History and Theory of Literature, 2015, 62 p.

PUBLIKACIJOS MAGISTRO DARBO TEMA / PUBLICATIONS ON THE THEME OF THE MASTER THESIS

SMD tezės / Thesis of student's research work

1. Povilaitienė J., „Tapatybės paieškos emigracijos erdvėje: Aušros Matulevičiūtės novelių romanas „Ilgesio kojos““, studentų darbai – 2014. XVIII bakalaurantų ir magistrantų mokslo darbų konferencija, skirta Mariaus Katiliškio 100-osioms gimimo metinėms. Programa ir pranešimo tezės, Vilnius: BMK leidykla, 2014, p. 81–82.
2. Povilaitienė J., „Emigranto tapatybės konstravimas Vaivos Rykštaitės romane „Kostiumų drama““, studentų darbai – 2015. XIX bakalaurantų ir magistrantų mokslo darbų konferencija, skirta Povilo Višinskio 140-osioms gimimo metinėms. Programa ir pranešimo tezės, Vilnius: BMK leidykla, 2015, p. 78–79.